

Heade praktikate kogumik

Käsiraamat sotsiaal- ja haridustöötajatele,
kuidas kaasata puudega inimesi

Foto: Stock.xchng

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA

Tallinn 2012

Heade praktikate kogumik

Eesti Puuetega Inimeste Koda on katusorganisatsioon, mis ühendab erinevaid puuetega inimeste organisatsioone üle Eesti. EPIKoda on avalikes huvides tegutsev mittetulundusühing, mille ülesandeks on puuetega inimeste huvide esindamine ning koostöö edendamine puuetega inimeste eluolu parandamiseks Eestis.

Ajavahemikul veebruar 2011 kuni juuni 2012 toimus täiendkoolitusprojekt puudega inimestega tegelevatele spetsialistidele. Kahes koolitusprogrammis osales 40 sotsiaaltöötajat ja 40 haridustöötajat üle Eesti. Toimusid loengutega sisustatud koolituspäevad ning praktilist kogemustevahetust võimaldavad õppekäigud erinevatesse hoolekande- ja haridusasutustesse. Eesmärk oli ühiselt rääkida, kuidas puudega inimesi paremini kaasata, kuidas pakkuda vajadustele vastavat abi ning õppida üksteise kogemustest.

Projekti eesmärk oli aga laiem – töötada välja puuetega inimestega tegelevate spetsialistide vajadustele vastav täiendkoolitusprogramm ning e-õppematerjalid, mida oleks võimalik kasutada järgmistes täiendkoolitustes.

Käesolev käsiraamat on välja antud EPIKoja projekti "Täiendkoolitusprogrammi väljatöötamine ja piloteerimine sotsiaal- ja haridusvaldkonna spetsialistidele puudega inimeste edukaks kaasamiseks ühiskonda" nr 1.1.0801.-10- 0124 raames koostöös Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudiga. Projekti rahastab Euroopa Sotsiaalfond.

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA
THE ESTONIAN CHAMBER OF DISABLED PEOPLE

TALLINNA ÜLIKOOL

Toimetanud:
Karin Hanga, Helen Voog
Keeletoimetanud:
Inge Pitsner
Kujundanud:
Kati Roosimaa
Ajakirjade Kirjastus

Väljaandja:
Eesti Puuetega Inimeste Koda, 2012
Toompuiestee 10, Tallinn
www.epikoda.ee

Käesolev trükis on mõeldud tasuta jagamiseks.

Sisukord

Eessõna	4
Kaassõna	5

SOTSIAALVALDKOND

Hoolekande korraldus.....	7
Puue ja püsiv töövõimekaotus.....	10
Riiklikud sotsiaaltoetused puudega inimestele.....	16
Riiklikud sotsiaaltoetused peredele	22
Riiklikud sotsiaaltoetused puudega inimestele.....	27
Kohaliku omavalitsuse ülesanded erivajadusega inimesete hoolekande korraldamisel.....	33

Head praktikad sotsiaalvaldkonnas

I juhtum. Puudega last kasvatav toimetulekuraskustes perekond	40
II juhtum. Kroonilise terviseprobleemiga töötu noormees ja tema pere.....	45
III juhtum. Omastehooldus - eakas ema hooldamas sügava vaimupuudega tütar.....	49

HARIDUSVALDKOND

Kaasav haridus ja hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorraldus	55
Erivajadustega lapse toetamine üldhariduse omandamisel	58
Erivajadusega laste kool	66
Hariduslike erivajadustega õpilase toetamisest ja võimalusest kutseõppes.....	70
Erivajadustega üliõpilane ja kõrgharidus.....	74

Head praktikad haridusvaldkonnas

I juhtum. Tugiteenused hariduslike erivajadustega õpilasele üldhariduskoolis.....	78
II juhtum. Intellektipuudega poisi edasiõppimine pärast toimetulekukooli lõpetamist	81
III juhtum. Erivajadusega noor kutseõppes.....	83

Hea lugeja!

Puudega ja erivajadusega inimeste arv on pidevalt kasvanud. Sotsiaalkindlustusameti andmetel oli Eestis seisuga 01.01.2012 üle 13 3000 inimese, kellele on määratud puude raskusaste, nendest ligi 9300 on puudega lapsed ning 124 000 täisealised.

Puudest tulenevalt võib inimene vajada abi (toetuste, teenuste ja muude meetmete näol) erinevatest valdkondadest – nii sotsiaal-, haridus- kui tervishoiuvaldkonnast. Erivajadusest hoolimata peavad puudega inimestele olema tagatud võrdsed võimalused – lastele arenemiseks ja hariduse omandamiseks, täisealistele iseseisvaks toimetulekuks, töötamiseks, kvaliteetseks vaba aja veetmiseks ja ühiskonnas osalemiseks.

Hoolimata sellest, et Eestis on aastate jooksul toimunud väga positiivsed arengud, arenenud seadusandlus ning erinevad toetusmeetmed, kogevad paljud puudega inimesed ja nende pered toimetulekul raskusi. Üheks läbivaks põhjuseks, miks raskused tekivad, on vähene teadlikkus – nii puudega inimeste endi kui ka erinevate spetsialistide ja ühiskonnaliikmete teadlikkus. Millised siiski on puudega inimeste vajadused? Millised on võimalused, mida sätestab seadus, ja kuidas teatud juhtudel osutada abi piiratud ressursside tingimustes?

Selleks et meie kõigi teadlikkus puudega inimestele osutatava abi osas paraneks, on koostatud ka käesolev "Heade praktikate kogumik".

Käsiraamatus leiavad kajastamist nii sotsiaal- kui haridusvaldkonna teemad. Sotsiaalvaldkonna artiklid tutvustavad meetmeid, mida osutab riik – kuidas toimub puude määramine ning millised on riiklikud sotsiaaltoetused ja -teenused. Samuti on põhjalik ülevaade kohalike omavalitsuste osutatavatest meetmetest sotsiaalvaldkonnast, mis võivad olla vajalikud puudega inimeste abistamiseks.

Haridusvaldkonna artiklid käsitlevad seda, kuidas toetada puudega või erivajadusega laste hariduse omandamist lasteaias, põhikoolis, gümnaasiumis, kutsekoolis ja kõrgkoolis ning millisel juhul on lapse jaoks parim lahendus õppida erikoolis.

Mis kõige olulisem, käsiraamatus jagavad oma kogemusi ka praktikud – sotsiaaltöötajad ja õpetajad, kes on osalenud EPIKoja puude-temaatilisel täiendkoolitusel ja pannud oma head praktikad kirja. Käsiraamatus on kajastatud kuue puudega või erivajadusega inimese juhtumid, mis on leidnud head lahendused ja kus kogu perekonna toimetulek on realselt paranenud. Juhtumid on pärit üle Eesti ja näitavad, et hea tahtmisega on ka piiratud ressurssidega võimalik saavutada väga häid tulemusi.

Ülevaatlilik informatsioon ning õppimine üksteise kogemustest on tänapäeval väga olulised; see aitab spetsialiste säästa aeganõudvast lahenduste otsimisest. Teisest küljest annab see igale puudega inimesele võimaluse panustada ühiskonnaellu ning tunda ennast läbi selle täisväärtusliku kodanikuna.

Peame mõistma, et igaüks meist võib oma elu jooksul olla olukorras, kus vajame kas terviseseisundist või muudest põhjustest tingituna abi. Olgem valmis üksteist toetama!

Kaasava ühiskonna poole!

Kaassõna

Õppimine tänases kontekstis tähistab elukestvat ja vältimatult olulist protsessi. Käesoleval ajal ei ole võimalik rakendada professionaalina tasemekoolitusega ega püsida professionaalina ilma täiendkoolitusega.

Õppimismeetodid on võrreldes mõne aja tagusega oluliselt muutunud – nüüd on õppija iseõppiv, ennastjuhtiv, enda kogemusi reflekteeriv. Sageli õpib õpetaja või õppejõud koos õppijaga. Õppimisprotsess on sünergiline, uusi väärtusi loov, partnerlusel põhinev ning teooriaid, meetodikaid ja praktilist töökogemust siduv. Ning see esitab väljakutseid nii õppejõule kui ka õppijale. Enam n-ö „ei kallata teadmisi õppijale kamaluga pähe“, vaid teadmised ja oskused omandatakse tööprotsessis endas.

Tõenduspõhisusest ja teadmispõhisusest räägime üha enam. Need efektiivse ja tulemusliku praktika alustalad tuginevad omakorda kvaliteetsele ja laiapõhjalisele tasemekoolitusele ning õppija ja reaalse tööpraktika vajadustele vastavatel täiendkoolitustel. Õppija poolt tunnetatav vajadus suunab õppija kui subjekti ning aktiivse toimija õppimisprotsessi. Ülikoolid, kõrgkoolid, täiendkoolituskeskused ja teised taseme- ning täiendkoolituste pakkujad kujundavad koostöös valdkonna arendajatega ning praktikutelt tagasisidet kogudes teabe koolitusvälja kujundamiseks. Õppejõud annavad vajalikud teadmised tõhusaid meetodeid kasutades õppijatele edasi. Õppijad koolituvad ja testivad omandatud oskusi ning teadmisi reaalses tööelus. Praktikute tagasiside alusel kujundavad koolitajad järjepidevalt koolituste sisu, vormi jms. Nõnda jätkub katkematu koostööring.

Eesti Puuetega Inimeste Koja algatus töötada välja ja piloteerida täiendkoolitusprogrammi puuetega inimestega töötavatele spetsialistidele on tänuväärne. Lisaks kannab sotsiaal- ja haridusvaldkonna spetsialistide ühine koolitumine olulist tähendust – praktilist võrgustikutööd teostavad partnervaldkondade võtmeisikud läbivad ühist õppimisprotsessi, õppides teadmiste ja oskuste omandamise kõrval tundma vastastikuselt valdkondade hoiakuid, arusaamu, terminoloogiat ja toimimisviise. Positiivne on, et projekti tegevustesse on planeeritud nii täiendkoolituse piloteerimine kui koolitujate tagasiside analüüs, täiendkoolitusvajaduse analüüs ning projekti tulemuste jätkusuutlikkust tagavad tegevused.

Käesolev kogumik peegeldab elluviidud projekti sisu – koolituste väljatöötamist, koolitamist-koolitumist ning koolituste analüüsimist sotsiaal- ja haridusvaldkonna koostöös. Siinkohal on antud kompleksne ülevaade kohaliku omavalitsuse võimalustest ja riiklikest meetmetest – sotsiaal- ja haridusvaldkonna käesolevatest võimalustest puuetega inimeste ning nende lähivõrgustike toetamisel.

Tähelepanu väärib artiklite sisukus ja autorite eluterve, konstruktiivne kriitikameel – probleemidele lähenetakse lahenduskeskselt, nähes suuresti lahendusi valdkondadevahelises koostöös nii praktilisel kui koolitustasandil.

Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituut väljendab oma tänu, et koostöös Eesti Puuetega Inimeste Kojaga rakenduvad projekti raames väljatöötatud koolituspõhimõtted, koolitusvajaduse tagasiside ning e-kursus nii taseme- kui täiendkoolituse tasemel.

Lugupidamisega

Koidu Saame, Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi õppejuht ja lektor

Maarja Kraiss, Sotsiaalministeerium, hoolekande osakond, eakate ja puuetega inimeste teenuste juhi kt

Kaasaegses ühiskonnas on tunnustatud printsiip, et riik tagab oma kodanikele sotsiaalse kaitse, mis annab kindlustunde tuleviku suhtes ning võimaluse elada inimväärselt kogu elu. Sotsiaalse kaitse meetmed jagunevad sotsiaalkindlustuseks* ja hoolekandeks**.

* Sotsiaalkindlustus on riigi poolt antav garantii, millega teatud sotsiaalsete riskide (surm, toitjakaotus, vanadus, töövõimetus, lapse sünnid) realiseerumise korral tagatakse täiendav sissetulek või sissetulekute jätkumine vähemalt tasemel, mis võimaldab inimväärselt ära elamist. Sotsiaalkindlustust rahastatakse nii kohustuslikest maksudest kui maksetest kui ka vabatahtlikest maksetest.

** Hoolekanne on toimingute süsteem, mille eesmärgiks on inimestele erinevate vabaduste kindlustamine ning inimressursi arendamise kaudu majanduse arendamiseks paremate võimaluste loomine. Hoolekandelisteks instrumentideks (toiminguteks) võivad olla nii toetused kui hoolekandeteenused.

Hoolekandelise abi tagamise põhimõteteks on lähtuda abi osutamisel inimese hinnatud vajadustest ja seisundist, koostöö tegemine inimesega, tema soovide arvestamine ning kaasamine inimese elu puudutavate otsuste tegemisse. Oluline on kohandada teenus konkreetse inimese vajadustele; abi andmisel selliste meetmete eelistamine, mis toetavad inimese iseseisvat toimetulekut, töötamist ja õppimist ning vähendavad abivajadust pikemas perspektiivis.

Hoolekandelise abi osutamisel lähtutakse põhimõttest, et eelistatult vastutab abi andmise eest kohalik tasand, mis on inimesele kõige lähemal*. Hoolekandeteenuste arendamine ning kvaliteetsete ja inimeste vajadustele vastavate teenuste osutamine kohalikul tasandil mängib tähtsat rolli kogu valdkonna arengus.

* Subsidiarsuse põhimõtte kohaselt täidavad avalikke kohustusi üldjuhul kodanikule kõige lähemal seisvad avaliku võimu organid. Eeltoodust tulenevalt on peamine hoolekandeteenuste ja -toetuste osutaja kohalik omavalitsus.

Mailis Kaljula, Eesti Maaomavalitsuste Liit: Sotsiaalhoolekanne on kindlasti kohaliku omavalitsuse suurim väljakutse. Puudutab see ju otseselt inimesi, kes on mures ja vajavad abi.

Peamiselt riigieelarvest finantseeritavatele teenustele, nagu näiteks rehabilitatsiooniteenus, erihoolekandeteenused ja asenduskoduteenus, on miinimumnõuded kehtestatud sotsiaalhoolekandeseaduses. Sama eesmärk on ka kohalike omavalitsuste vastutusalas olevate teenuste puhul. Kasutusele on võetud soovituslikud teenuste juhised, mis on loodud eesmärgiga toetada kohalikke omavalitsusi nii teenuste pakkumisega alustamisel kui ka lihtsustada teenuste osutamise delegeerimist kolmandale sektorile. Kolmas sektor ehk erinevad MTÜd, ühingud jt on teenuste osutamisel ja arendamisel olulised partnerid nii kohalikele omavalitsusele kui ka riigile. Seega on teenuseosutajate, vabatahtlike ning laiemalt kogu kohaliku kogukonna kaasamine võtmetähtsusega, et maksimaalselt kohapealseid ressursse kasutades piiratud finantsidega toime tulla.

Mailis Kaljula: Selleks et kohalikus omavalitsuses tegutseksid puuetega inimeste abistajatena vabatahtlikud üksikisikud või kolmanda sektori organisatsioonid, ei ole mõistlik loota ainult aktiivsete kodanike initsiatiivile. Palju tulemuslikum on olukord juhul, kui kohalik omavalitsus leiab jõudu olla eestvedaja rollis. Teenuste osutamisel on lihtsam koostööd teha ennast juba tõestanud mittetulundusühingutega. MTÜ osutab teenust võrreldes äriühinguga tavaliselt soodsama hinnaga, sest tegemist ei ole kasumit taotleva asutusega. Probleemiks võib olla väikeste MTÜde jätkusuutlikkus, kuid tugevast partnerlusest võivad kõik osapooled.

Palju on räägitud teenuste ebaühtlasest kättesaadavusest ja kvaliteedist. Kohalikud omavalitsused on territooriumi, tulubaasi, elanike arvu ja ka probleemide iseloomu tõttu erinevas olukorras. Siiski ei saa madalam haldussuutlikkus olla inimestele vajalike ja seaduses sätestatud teenuste mitteosutamise põhjuseks. Tuleb leida lahendusi koostööst, teenuste delegerimisest ja erinevatest projektidest. On positiivseid näiteid koostööst kohalike omavalitsuste vahel, kes osutavad teenuseid oma territooriumi üleselt, jagades teenuse käivitamise ja osutamisega seotud kulusid.

Mailis Kaljula:

Võib nõustuda, et erinevused KOVide sotsiaalkaitsekuludes ja sotsiaalteenuste osutamisel on väga suured ja kahjuks sõltub inimeste sotsiaalne kaitse suuresti tema elukohast. Ühe võimaliku lahendusena tuuakse välja KOVide omavaheline koostöö, sest teenuste sihtgrupid ühe omavalitsuse piires (eriti maapiirkondades) on sageli nii väikesed, et teenuste väljaarendamine ilma ühistööta on majanduslikult ebaefektiivne. Täna on KOVide koostöö korraldamine veel komplitseeritud: keeruline on kokku leppida ühistes rahastamistingimustes, samuti on probleemiks halb transpordiühendus ning erinevate KOVide erinevad huvid. Kitsaste rahaliste võimaluste juures on koostöö kindlasti üks variant.

Samuti on näiteid n-ö mobiilsest teenuse osutamisest*, mis tähendab, et teenuseosutaja ei pea olema seotud ainult ühe kindla kohaliku omavalitsusega, vaid võib osutada teenuseid maakonna ja miks ka mitte kogu Eesti piires.

* Hea näide mobiilsest teenuse osutamisest on Astangu Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskus. Tegemist on nõustamiskeskusega, mille teenused on inimestele tasuta ja neid osutatakse üle Eesti. Keskus koostab keskkonna kohandamise eksperthinnanguid, nõustab abivahendite valikul ning korraldab universaalse disaini, keskkonna kohandamise ja abivahendite alaseid koolitusi.

Samuti on rehabilitatsiooniteenuse osutajaid, kes sõidavad plaani koostamiseks või teenuse osutamiseks inimese juurde koju, laste- või hoolekandeesutusse.

Mailis Kaljula:

Selleks et anda puuetega inimestele võimalus iseseisvaks eluks ja täielikuks osaluseks kõigis eluvaldkondades, tuleks neile tagada juurdepääs nii füüsilisele keskkonnale, sealhulgas transpordile ja avalikele ehitistele, kui ka teabele ja suhtlusele. Kuna teenusele juurdepääsetavus on üks olulisemaid teemasid, siis tuleks ilmselt alustada sellest, et kaardistataks olukord oma valla või linna territooriumil.

Euroopa Liidu Nõukogu on välja töötanud Euroopa vabatahtliku sotsiaalteenuste kvaliteediraamistiku, määrates kindlaks põhimõtted, millest teenuste osutamisel tuleks lähtuda; samuti saab neid kasutada võrdlusalusena teenuste kvaliteedi määramisel, tagamisel, hindamisel ja parandamisel. Raamistiku rakendamine on vabatahtlik. Järjest enam teenuseosutajaid tegeleb süsteemselt kvaliteedi tõstmisega. See näitab, et teenuseosutajad on ise huvitatud järjest tulemuslikuma teenuse osutamisest ning organisatsiooni arendamisest.

Nagu ka kogumikus välja toodud juhtumite lahendused näitavad, toob abi osutamine läbimõeldult ja paindlikult ka tulemusi. Juhtumite lahendamine on tihedalt seotud ümbritseva keskkonnaga ning sisaldab ka keskkonna kohandamist ja arendamist vastavalt inimese vajadustele. Üheks parimaks võimaluseks integreeritud abi osutamise tagamisel on rakendada juhtumikorralduse põhimõtet. Juhtumikorralduse eesmärk on arendada ja parandada isiku toimetulekut ning vältida sotsiaalsete probleemide tekkimist ja süvenemist. Kuigi iga kliendi juhtum on erinev, toetab heade praktikate jagamine lahenduste leidmist ning annab ideid ja motivatsiooni multiprobleemsete juhtumite lahendamiseks.

Maiis Kaljula:

Üheks edulooks võib pidada 2011. aasta kevadel käima lükatud Põhja-Eesti 11 omavalitsuse koostöös ning Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) rahalisel toetusel rakendunud uudset sotsiaaltranspordi korraldust, mis on oluliselt parandanud erivajadustega inimeste liikumisvõimalusi ning muutnud kättesaadavamaks nii töökohad kui ka sotsiaal- ja tervishoiuteenused. Projekti tulemusel on osalusomavalitsuste liikumistakistusega elanikel võimalik kasutada sotsiaaltranspordi viisil, nagu see on levinud Põhjamaades. Projekti juhib Lääne-Viru Omavalitsuste Liit. Projektijuhi hinnangul on reise ja teenindatud isikute arv kasvanud iga kuuga. Projektis osalevate omavalitsuste sotsiaalametnikelt saadud tagasiside põhjal on teenus väga vajalik, sest on andnud puudega inimesele kindlustunde ja võimaldanud probleemideta jõuda sihtpunkti ja tagasi. Kui varem osutas transporditeenust põhiliselt omavalitsuse sotsiaaltöötaja, seda ka öösiti ja nädalavahetustel, siis nüüd on ta sellest kohustusest vaba. Probleemiks on esialgu projekti jätkusuutlikkuse küsimus, et kust peale ESFi rahastuse lõppemist vahendeid leida.

Puue ja püsiv töövõimekaotus

Puude raskusastme tuvastamine ja taotlemine

Karin Hanga, EPIKoja tegevjuht

Mis on puue?

Puue on keeruline mõiste, mida riik, erinevad õigusaktid ja inimesed võivad tõlgendada erinevalt. Definitsioon, mida kasutatakse, sõltub konkreetsest ajalisest hetkest, ühiskonnast ja sotsiaalsest kontekstist.

Puude mõiste on ajalooliselt muutunud, olles algselt defineeritud väga kitsalt. Puude meditsiiniline käsitlus* lähtub vaid inimese terviseprobleemist ning sellest käsitlusest on loobutud. Asjakohasem on puude sotsiaalne käsitlus**, mis oluliselt laiendab puude mõistet ja toob sisse ka ümbritseva keskkonna mõju puudega inimese toimetulekule. Täna sel päeval lähtutakse puude määramisel n-õ biopsühhosotsiaalsest käsitlusest***, mis võtab terviklikult arvesse nii bioloogilisi, psühholoogilisi kui sotsiaalseid faktoreid, et mõista nii keerulist fenomeni nagu on puue.

* Puude meditsiiniline mudel kujutas puuet kui inimese individuaalset probleemi, mis otseselt tuleneb tema haigusest, õnnetusest või muust terviseprobleemist ja mida saab parandada meditsiinilise sekkumisega.

Antud mudeli alusel oli puudega inimene haige ehk patsiendi rollis ja meditsiinitöötaja (või ka mõni muu spetsialist) asjatundja, kes teadis, kuidas sekkuda (ravi, ravimid, operatsioonid).

Puude meditsiinilise käsitluse kohaselt oli tavapärane suurte haiglate ja hoolekandeesutuste ehitamine selleks, et tagada puudega inimestele järjepidev ravi ja hooldamine (st eraldamine tavakeskkonnast).

Allikas: "Puuetega inimeste õiguste eest seisja käsiraamat, EPIKoda, 2005"

** Sotsiaalne käsitlus näeb puuet laiemana, hõlmates ka keskkonna mõju ja selle erinevaid aspekte. Puue mitte kui inimese isiklik, temast endast tulenev probleem, vaid koosmõjus isiku, keskkonna (kaasa arvatud füüsiline keskkond – ehitised, transport jm) ja sotsiaalsete tõkete, uskumuste ja stereotüüpidega, mis viivad puuetega inimeste vastu suunatud diskrimineerimiseni. Sotsiaalse mudeli kohaselt tuleb/saab kõik inimesed ühiskonda integreerida, kohandades selleks keskkonda, hoiakuid, suhtumisi ja poliitikaid.

Allikas: "Puuetega inimeste õiguste eest seisja käsiraamat, EPIKoda, 2005"

*** WHO poolt 2001. aastal väljatöötatud rahvusvaheline funktsioneerimisvõime, vaeguste ja tervise klassifikatsioon (RFK) toob välja, et puue on kõige paremini mõistatav meditsiinilise ja sotsiaalse käsitluse interaktsioonina, toetudes nn biopsühhosotsiaalsele lähenemisele.

Biopsühhosotsiaalse lähenemise kohaselt on tervise ja haiguse täielikuks mõistmiseks vajalik lisaks meditsiinilistele ja bioloogilistele faktoritele hinnata ka sensoorseid, emotsionaalseid, vaimseid, käitumuslikke ning füüsilise ja sotsiaalse keskkonna faktoreid, samuti psühhosotsiaalseid tegureid (inimese isiklikud uskumused, veendumused, stress, suhted), mis avaldavad suurt mõju haigusest paranemisele/taastumisele.

Puude mõiste Eesti seadusandluses

Eesti seadusandluses on “puue” defineeritud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses, mille kohaselt on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhestumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Puude mõiste määratlusel on tuginetud RFK-le ning ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonile.

Selleks et määrataks “puue”, peab inimestel olema tõsiseid häireid:

- organismi (anatoomilistes, füsioloogilistes või psüühilistes) struktuurides (need on keha anatoomilised osad, elundid, jäsemed või nende osad); või
- organismi funktsioonides (need on elundüsteemide füsioloogilised funktsioonid ehk talitlused, nt vaimsed, sensoorsed, hääle ja kõnega seotud funktsioonid, närvide, lihaste ja liikumisega seotud funktsioonid jne);
- osalemises ühiskonnas ja keskkonnas (osalemine tähendab isiku kaasatust elulisse situatsiooni, see on suhtlemine, liikuvus, enesehooldus, kodused toimingud, õppimine, töötamine jm).

Lisaks on olulised kõrvalabi, järelevalve ja juhendamise vajadus ning puudest tingitud lisakulutused.

Oluline on mõista, et:

- tervisekahjustus üksi ei ole veel puue;
- puue on tervisekahjustuse ja keskkondlike, suhtumuslike takistuste koosmõju tulemus;
- puue on ajas muutuv, kuna tervisekahjustus, inimese toimetulek ja keskkond võivad muutuda – paremuse või halvemuse poole (nt haiguse progresseerumine või osaline tervenemine operatsiooni, uue abivahendi vm tulemusel).

Seetõttu ka „puude tõestamine” teatud ajaperioodi tagant (–5 a). Ei uurita, “kas jalg kasvab alla”, vaid seda, kas toimetulek on muutunud, kõrvalabi vajadus suurenenud/vähenenud.

Tulenevalt inimese vanusest, kas tegemist on lapsega (kuni 16aastane), tööealise inimesega või vanaduspensioniealise inimesega, tuvastatakse puude raskusaste ja puudest tulenevad lisakulud erinevatel alustel.

Lastel ja pensioniealistel isikutel tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt sellest, kui palju nad puudest tingituna vajavad kõrvalabi, juhendamist* või järelevalvet.

* Mida tähendab kõrvalabi, juhendamine ja järelevalve? Kõrvalabi tähendab abi osutamist inimesele, kes ei tule iseseisvalt toime söömise, hügieenitoimingute, riietumise, liikumise või suhtlemisega. Järelevalve on ohutuse tagamine inimese suhtes, kes oma tegevuse või tegevusetusega võib tekitada kahju iseenda või teiste inimeste elule, tervisele või varale.

Lähtuvalt sellest tuvastatakse puude raskusaste.

- Sügav puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millest tingituna vajab isik pidevat kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet ööpäevaringselt.
- Raske puue – isik vajab kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet igal ööpäeval.
- Keskmise puue – isik vajab regulaarset kõrvalabi või juhendamist väljaspool oma elamiskohta vähemalt korra nädalas.

Tööealistel inimestel tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt piirangutest, mis esinevad igapäevasel tegutsemisel ja ühiskonnaelus osalemisel*. Tuvastatakse ka puudest tulenev lisakulu vajadus**.

* Mida tähendab ühiskonnaelus osamine? See tähendab isiku kaasatust teatud elulisse situatsiooni (nt suhtlemine, liikuvus, enesehooldus, kodused toimingud, õppimine, töötamine jm).

** Mida tähendavad lisakulud?

Lisakulud on vähemalt kord kuus tehtavad kulutused puudest tingitud takistuste vähendamiseks, nt ravimitele, transpordile, abivahendite korrashoiule, enesehooldusele ja majapidamisele, kommunikatsioonivahendite kasutamisele, riitusele ja jalatsitele.

- Sügav puue on inimesel, kellel igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osamine on täielikult takistatud.
- Raske puue on inimesel, kellel igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osamine on piiratud.
- Keskmine puue on inimesel, kellel igapäevases tegutsemises või ühiskonnaelus osalemises esineb raskusi.

Püsiv töövõimekaotus

Tööealistel inimestel tuvastatakse vajaduse korral ka püsiv töövõimekaotus. Püsiv töövõimekaotus võib olla:

- täielik (100%), kui inimesel esineb haigusest või vigastusest põhjustatud tugevasti väljendunud funktsioonihäire, mille tõttu ta ei ole võimeline tööga elatist teenima;
- osaline (10–90%), kui inimene on võimeline tööga elatist teenima, kuid haigusest või vigastusest põhjustatud funktsioonihäire tõttu ei ole võimeline tegema talle sobivat tööd.

Püsiva töövõimekaotuse tuvastamisel võetakse arvesse kõiki isikul esinevaid haigusi ja vigastusi ning nendest põhjustatud funktsioonihäireid. Töövõimekaotus väljendatakse protsentides.

Töövõimetuspension

Juhul kui tuvastatakse püsiv töövõimekaotus ja see on suurem kui 40% (40–100%), võib isik taotleda töövõimetuspensioni. Töövõimetuspension on asendussissetulek ja kompenseerib seda, et inimene ei saa osaliselt või täielikult töötada. Olulist rolli pensioni suurusel mängivad inimese vanus ja töötatud aastad.

Kui inimesele on määratud töövõimekaotus (isegi 100%), ei tähenda see, et inimene ei tohi töötada. Töövõimetuspensioni makstakse edasi juhul, kui isik leiab uue ja võimetekohase töö. Kui tööandja võtab tööle inimese, kellele on määratud töövõimetuspension, on tööandjal ja töötajal mitmeid maksusoodustusi.

Puude raskusaste, töövõimekaotuse protsent määratakse kindlaks ajaks (0,5 aastat, 1, 2, 3 ja 5 aastat) ning selle möödudes tuleb ette võtta sama protsess. Korduvekspertiisi võib taotleda ka ennetähtaegselt, kui inimese toimetulek, tervise seisund vm on oluliselt muutunud.

Joonis 1. Puude raskusastme ja töövõimekaotuse tuvastamise protsess

Taotlemine

- Isik täidab arstliku ekspertiisi taotluse, fikseerib sellel oma perearsti/eriarsti kontakti ning esitab elukohajärgsele pensioniametile. Taotluse võib viia pensioniametisse kohapeale, saata postiga või e-postiga digitaalselt allkirjastatuna.
- Taotluse täitmisel võivad aidata lähedased, sotsiaaltöötaja või pensioniameti klienditeenindaja. NB! Lastele, vanaduspensioniealistele ja tööealistele inimestele on erinevad taotlusvormid!

Taotluse registreerimine ja edastamine ekspertarstile

- SKA võtab inimese taotluse vastu, registreerib ja sisestab infosüsteemi.
- SKA teeb elektroonse päringu Terviseinfosüsteemi, et veenduda, kas isiku perearst on isiku kohta sisestanud terveinfot, mis on vajalik puude raskusastme ja töövõimekaotuse tuvastamiseks.

Tervise seisundi hindamine

- SKA ekspertarst hindab Terviseinfosüsteemis sisalduvat informatsiooni isiku tervise seisundi kohta. Kui info on piisav, tuvastatakse funktsioonihäire suurus, puude raskusaste ja lisakulud.
- Kui Terviseinfosüsteemis olevad andmed puuduvad või on ebapiisavad, esitab isiku pere või eriarst puuduvad andmed SKA-le täiendavalt (kas infosüsteemi kaudu või paberandjal).
- Ekspertarst annab dokumentidele tuginedes arvamuse isiku töövõimetus, puude raskusastme ja lisakulude suuruse kohta.

Rehabilitatsiooniplaani koostamine

- Kõikidele lastele koostatakse puude raskusastme määramiseks rehabilitatsiooniplaan.
- Rehabilitatsiooniplaani koostamiseks saadetakse lapsevanemale koju suunamiskiri asutuste loeteluga, kes rehabilitatsiooniplaane koostavad.
- Lapsevanem valib sobiva asutuse ja lepib kokku teenuse osutamise aja.
- Lapse vajaduste hindamiseks vestlevad tema ja vanemaga erinevad rehabilitatsioonispetsialistid.
- Kui rehabilitatsiooniplaan on koostatud, edastatakse see SKA-le ning seejärel lapsevanemale.

Otsuse tegemine ja teavitamine

- Kõikide vajalike dokumentide olemasolu korral (arstliku ekspertiisi taotlus, tervise seisundi kirjeldus ning laste puhul rehabilitatsiooniplaan) ning tuginedes ekspertarsti arvamusele teeb pensioniameti spetsialist otsuse puude raskusastme ja lisakulude osas.
- Puude raskusastme, töövõimekaotuse ja rehabilitatsiooniplaani maksimaalne kehtivusaeg sõltub inimese toimetulekust ning tervise seisundist. Täisealistel inimestel on maksimaalseks kehtivusaeg 5 aastat, laste puhul 3 aastat
- SKA saadab otsuse inimesele koju.
- Puude raskusastme tähtaja möödumisel tuleb algatada kordusekspertiis (sama protsess).

Vaide esitamine

- Kui inimene ei nõustu ekspertiisiotsusega, võib ta kolme kuu jooksul pärast otsuse teadasaamist pöörduda vaidega SKA vaidluskomisjoni poole.

Puude/püsiva töövõimekaotuse tuvastamise protsessi algatab isik ise (lapse puhul lapsevanem).

Selleks:

1. Täidab isik arstliku ekspertiisi taotluse. Taotluse vorm on kättesaadav paber kandjal Sotsiaalkindlustusameti (edaspidi SKA) piirkondlikes pensioniametites, kus vajadusel klienditeenindaja abistab inimest taotluse täitmisel, või SKA kodulehel www.ensib.ee rubriigis *blanketid*, kust on vajalik blankett võimalik välja printida. Blankettidest tuleb valida rubriik „Ekspertiisi blanketid” ning sealt „Ekspertiisitaotlus lapsele ja vanaduspensioniealisele inimesele” või “Ekspertiisitaotlus tööealisele inimesele”. Ekspertiisitaotluse vormi võib täita ka SKAs, vajadusel nõustab klienditeenindaja isikut vormi täitmisel või täidab vormi isiku eest. Oluline on see, et isik paneks kirja oma perearsti/eriarsti kontaktid, kellel on kõige asjakohasem informatsioon tema tervises seisundi kohta. Töövõimekaotuse tuvastamisel on oluline, et isik oleks käinud arsti juures viimase 3 kuu jooksul. Taotlus edastatakse SKA-le.
2. SKA võtab taotluse vastu ja sisestab infosüsteemi ning lähtuvalt isiku antud kontaktandmetest edastab päringu isiku perearstile/eriarstile tervises seisundi kirjelduse saamiseks.
3. Arst(id) täidab tema käsutuses olevate andmete põhjal tervises seisundi kirjelduse ning esitab selle SKA-le. Alates juunist 2012 ei edasta perearst/eriarst terviseinfot enam paber kandjal, vaid info inimese tervises seisundi kohta on dokumenteeritud e-tervise kaudu terviseinfosüsteemis (edaspidi TIS). Juhul kui TIS ei kajasta piisaval määral vajalikku terviseinfot, edastab arst info täiendavalt.
4. Puudega lapsele saadetakse koju suunamiskiri rehabilitatsiooniplaani koostamiseks, et saada lisainfot lapse tervises seisundi, toimetuleku, teenuste jm vajaduste osas. Suunamiskirja juures on nimekiri sobivatest rehabilitatsiooniasutustest. Lapsevanem valib ise asutuse 21 päeva jooksul ja lepib kokku aja, millal saab minna rehabilitatsiooniplaani koostama. Rehabilitatsiooniasutuses koostatakse rehabilitatsiooniplaan ja saadetakse SKAse, kes edastab originaali lapsevanemale.
5. SKA kogub kokku kõik vajalikud dokumendid: arstliku ekspertiisi taotlus, tervises seisundi kirjeldus ja lapse rehabilitatsiooniplaan. Dokumendid edastatakse ekspertarstile ekspertiisi läbiviimiseks. Ekspertarst ei kohtu isikuga, kuid tuginedes dokumentidele koostab arvamuse isiku puude raskusastme ja lisakulude vajaduse kohta, hindab funktsiooni kõrvalekalde ulatust võrreldes teiste samaealiste inimestega ning arvestades suhtumuslike ja keskkondlike takistuste esinemist ühiskonnaelus osalemisel.
6. Tuginedes ekspertarsti arvamusele, tuvastab SKA puude, selle raskusastme ja puudest tulenevate lisakulude suuruse. Vormistatakse kirjalik otsus, mis saadetakse isikule ja tervises seisundi vormistanud arstile.
7. Kui inimene ei nõustu ekspertiisi otsusega, võib ta kolme kuu jooksul otsusest teadasaamise päevast pöörduda vaidega Sotsiaalkindlustusameti (Lembitu 12, 15092 Tallinn) juures asuvasse vaidluskomisjoni. Vaides tuleb põhjendada, miks inimene otsusega nõus ei ole.

Puude raskusastme ekspertiisi teostamise tavapärase pikkus on kuni poolteist kuud, seetõttu tuleb kordusekspertiis algatada aegsasti!

Lisainfo:

Riikliku pensionikindlustuse seadus

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül: www.ensib.ee, rubriik *puuetega inimestele*

Sotsiaalministeeriumi kodulehekül: www.sm.ee, rubriik *puudega inimesele*

Eesti Puuetega Inimeste Koja kodulehekül: www.epikoda.ee

Riiklikud sotsiaaltoetused puudega inimestele

Karin Hanga, EPIKoja tegevjuht

Puudega inimestele makstakse riigieelarvest erinevaid sotsiaaltoetusi, mille eesmärgiks on toetada nende iseseisvat toimetulekut, sotsiaalset integratsiooni ja võrdseid võimalusi õppimiseks ja töötamiseks.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetustele on seatud kindel eesmärk:

- puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ettenähtud tegevusteks (puudega lapsed, eakad);
- puudest tingitud lisakulude osaliseks hüvitamiseks (tööealised inimesed) – näiteks on vaja ravimeid, kasutada abi- või hooldusvahendeid, eririetust, rehabilitatsiooni või on lisakulutused seotud transpordi, töötamise või õppimisega.

Toetuse taotlemiseks on vajalik täita puuetega inimeste sotsiaaltoetuse taotlus ja esitada pensioniametile. Toetus määratakse alates sellest päevast, millal esitati arstliku ekspertiisi taotlus. Sotsiaaltoetuse taotluse vormi saab elukohajärgsest pensioniametist või Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt "Sotsiaalkindlustusameti blanketid" alt.

Puuetega inimestele mõeldud toetuse liike on mitmeid, kuid alati tuleb toetuse taotlemisel esitada:

- 1) vormikohane avaldus;
- 2) taotleja pass või ID-kaart;
- 3) ekspertiisi otsus puude raskusastme kohta.

Lisaks sellele tuleb mõne toetuse liigi puhul esitada lisadokumente.

Puudega lapse toetust makstakse igakuiselt kuni 16aastasele puudega lapsele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ettenähtud tegevusteks:

- keskmise puudega lapsele 2012. aastal 69,04 eurot;
- raske või sügava puudega lapsele 2012. aastal 80,55 eurot.

Dokumentidest tuleb selle toetuse puhul täiendavalt esitada lapse sünnitunnistus.

Puudega tööealise inimese toetust makstakse igakuiselt puudega tööealisele inimesele (alates 16. eluaastast) puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks.

Toetust makstakse igakuiselt vastavalt lisakuludele, kuid mitte vähem kui 65% sotsiaaltoetuste määrast (2012. aastal 16,62 eurot) ja mitte rohkem kui 210% sotsiaaltoetuste määrast (2012. aastal 53,70 eurot) kuus.

Puudega vanaduspensioniealise inimese toetust makstakse igakuiselt keskmise, raske või sügava puudega vanaduspensioniealisele inimesele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaani olemasolu korral selles ettenähtud tegevusteks:

- keskmise puude puhul 12,79 eurot;

- raske puude puhul 26,85 eurot;
- sügava puude puhul 40,91 eurot.

Puudega vanema toetust makstakse igakuiselt kuni 16aastast last ja põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivat kuni 19aastast last kasvatavale puudega üksikvanemale, ühele puudega abikaasast, üksi kasvatavale puudega võõrasvanemale, üksi kasvatavale puudega eestkostjale, üksi kasvatavale puudega isikule, kui temaga on sõlmitud sotsiaalhoolekandeseaduse alusel kirjalik perekonnas hooldamise leping.

Puudega vanema toetuse suurus on 2012. aastal 19,18 eurot.

Toetuse taotlemisel tuleb lisadokumentidena esitada:

- 1) lapse sünnitunnistus;
- 2) õpilaspilet või õppeasutuse teatis lapse õppimise kohta põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses, kui toetust taotleb 16–19aastast last kasvatav puudega isik;
- 3) perekonnaseisu tõendav dokument või üksikvanema tõend või toetuse taotleja omakäeline kinnitus, et ta kasvatab last üksinda, kui toetust taotleb last üksi kasvatav puudega isik;
- 4) teise abikaasa kirjalik nõusolek, kui toetust taotleb üks puudega abikaasast.

Õppetoetust makstakse igakuiselt mittetöötavale puudega õppurile, kes õpib gümnaasiumi 10.–12. klassis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis ja kellel on puudest tingituna õppetöoga seotud lisakulutusi. Õppetoetust ei maksta juuli- ja augustikuu eest.

Õppetoetuse suurus on vastavalt tegelikele lisakulutustele 2012. aastal 6,39–25,57 eurot.

Toetuse taotlemisel tuleb lisadokumentidena esitada:

- 1) õppeasutuse teatis õppimise kohta või õpilaspilet või üliõpilaspilet;
- 2) dokument puudest tingitud ja õppetöoga seotud lisakulude olemasolu või selliste kulutuste tegemise vajaduse kohta;
- 3) omakäeline kinnitus mittetöötamise kohta.

Töötamistoetust makstakse 16aastasele ja vanemale töötavale puudega inimesele, kellel on puudest tingituna tööga seotud lisakulutusi.

Töötamistoetust makstakse puudega inimese enda poolt tehtud tegelike kulutuste osaliseks hüvitamiseks kolme kalendriaasta jooksul arvates toetuse esmakordsest määramisest. Kui kolme kalendriaasta jooksul tehtud lisakulud on maksimumsummast väiksemad, makstakse toetusena välja puudega inimese poolt kauba või teenuse eest tegelikult tasutud summa. Toetusega hüvitatavad kulutused peavad olema puudest tingitud ja tehtud töötamise ajal.

Toetuse taotlemisel tuleb lisadokumentidena esitada:

- 1) tööraamat või muu töötamist tõendav dokument;
- 2) dokument töötamisega seotud kulude kohta;
- 3) kirjalik selgitus puudest tingitud ja töötamisega seotud lisakulu vajaduse kohta.

Rehabilitatsioonitoetust makstakse 16–65aastasele puudega inimesele rehabilitatsiooniteenuse osutajalt teenuse saamiseks.

Rehabilitatsioonitoetust makstakse tegelike rehabilitatsioonikulude osaliseks hüvitamiseks ühe kalendriaasta jooksul, 2012. aastal 51,14 eurot.

Toetuse taotlemisel tuleb lisadokumendina esitada dokument rehabilitatsioonikulude kohta.

Täiendkoolitustoetust makstakse töötavale puudega inimesele tööalaseks ja tasemekoolituseks. Täiendkoolitustoetust makstakse tegelike koolituskulude osaliseks hüvitamiseks kolme kalendriaasta jooksul arvates toetuse esmakordsest määramisest.

Olulisim seadus, mis reguleerib puuetega inimeste sotsiaaltoetuste küsimusi, on puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (PISTS), mis on kättesaadav elektroonilise riigiteataja vahendusel www.riigiteataja.ee. Hea ülevaate toetustest saab Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt www.ensib.ee.

Riiklikud sotsiaaltoetused puudega inimestele

Rehabilitatsioonitoetus
51,14 €

Töötamistoetus
255,7 €

Täiendkoolitus
613,68 €

Puudega tööealise
inimese toetus
16,62-53,70 €

Puudega vanaduspensioniealise
toetus: keskmine puue 12,79 €; mõõ-
dukas 26,85 €;
raske 40,91 €

Puudega vanema toetus
19,18 €

Puudega lapse toetus:
keskmine puue 69,04 €;
raske ja sügav puue 80,55 €

Õppetoetus
6,39-25,57 €

Tabel 1.

Riiklikud sotsiaaltoetused puudega inimestele - toetuse liigid ning suurused 2012.aastal

Toetuse liik	Toetuse eesmärk ja info	Toetuse suurus
Puudega lapse toetus	Makstakse igakuiselt kuni 16aastasele puudega lapsele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ettenähtud tegevusteks.	keskmine puue – 69,04 eurot, raske ja sügav puue – 80,55 eurot
Puudega tööealise inimese toetus	Makstakse igakuiselt puudega tööealisele inimesele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks.	16,62–53,70 eurot
Puudega vanaduspensioniealise inimese toetus	Makstakse igakuiselt keskmise, raske või sügava puudega vanaduspensioniealisele inimesele puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaani olemasolu korral selles ettenähtud tegevusteks.	keskmise puude puhul 12,79 eurot raske puude puhul 26,85 eurot sügava puude puhul 40,91 eurot
Puudega vanema toetus	Makstakse igakuiselt kuni 16aastast last ja põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses õppivat kuni 19aastast last kasvatavale puudega üksikvanemale, ühele puudega abikaasast, üksi kasvatavale puudega võõrasvanemale, üksi kasvatavale puudega eestkostjale, üksi kasvatavale puudega isikule, kui temaga on sõlmitud sotsiaalhoolekandeseaduse alusel kirjalik perekonnas hooldamise leping.	19,18 eurot

Toetuse liik	Toetuse eesmärk ja info	Toetuse suurus
Õppetoetus	Makstakse igakuiselt mitte-töötavale puudega õppurile, kes õpib gümnaasiumi 10.–12. klassis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis ja kellel on puudest tingituna õppetööga seotud lisakulutusi.	6,39–25,57 eurot
Töötamistoetus	Makstakse 16aastasele ja vanemale töötavale puudega inimesele, kellel on puudest tingituna tööga seotud lisakulutusi.	kuni 255,7 eurot (3 kalendri-aasta jooksul)
Rehabilitatsioonitoetus	Makstakse 16–65aastasele puudega inimesele rehabilitatsiooniteenuse osutajalt teenuse saamiseks.	51,14 eurot
Täiendkoolitustoetus	Makstakse töötavale puudega inimesele tööalaseks ja tase-mekoolituseks.	kuni 613,68 eurot (3 kalendri-aasta jooksul)

Riiklikud sotsiaaltoetused peredele

Karin Hanga, EPIKoja tegevjuht

Eesti peretoetuste eesmärk on hüvitada peredele osaliselt laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutused. Lastega perede toetamiseks on mitmeid võimalusi, neist enim levinud on peretoetused ja maksusoodustused.

Sünnitushüvitis

Sünnitushüvitist saavad tööl käinud emad. Hüvitise suurus on 100% ema palgast ja see arvutatakse eelmise kalendriaasta keskmise palga järgi. Näiteks kui naine hakkab sünnitushüvitist saama 2012. aastal, arvutatakse hüvitis tema 2011. aasta keskmise palga järgi. Hüvitise arvutamisel jagatakse sotsiaalmaksuga maksustatav summa 365ga.

Vanemahüvitis

Vanemahüvitise eesmärk on säilitada varasem sissetulek isikule, kelle tulu väheneb laste kasvatamise tõttu, ning toetada töö- ja pereelu ühitamist. Hüvitist makstakse nii nendele vanematele, kes on töötanud ja kellel jääb lapse hooldamise tõttu sissetulek saamata, kui ka neile, kel eelmisel kalendriaastal tõine tulu (ehk sotsiaalmaksuga maksustatav tulu) puudus. Vanemahüvitis arvutatakse hüvitisele õiguse tekkimise päevale eelnenud kalendriaasta sotsiaalmaksuga maksustatud tulude järgi. Tuluna arvestatakse töist Eestis sotsiaalmaksuga maksustatud tulu. Kui sotsiaalmaksu on inimese eest maksnud riik, siis seda ei arvestata tõise tuluna. Samuti ei arvestata välisriikides teenitud tulu, millelt pole Eestis sotsiaalmaksu makstud.

Kui vanem ei töötanud hüvitisele õiguse tekkimisele eelnenud aastal, siis makstakse vanemahüvitist hüvitise määras, mis 2012. aastal on 278,02 eurot. Kui vanem nimetatud aastal töötas, kuid tema keskmine sissetulek jäi alla alampalga, makstakse vanemahüvitist alampalga määras. 2012. aasta alampalk on 290 eurot. Vanemahüvitise ülempiiriks on üle-eelmise aasta kolmekordne keskmine palk. 2012. a vanemahüvitise ülempiiriks on 2143,41 eurot.

Sünnitoetus on ühekordne toetus, mille suurus on 320 eurot.

Lapsendamistoetus on ühekordne toetus, mida makstakse lapsendajale, kellest lapsendatav laps ei põlvne ja kes ei ole selle lapse võõrasvanem, kui varem ei ole sellele perele sama lapse kohta sünnitoetust makstud.

Lapsendamistoetuse suurus on 320 eurot.

Lapsetoetus on igakuine toetus, mida makstakse lapse sünnimisest kuni tema 16aastaseks saamiseni. Lapse õppimisel põhikoolis, gümnaasiumis või põhikooli baasil kutseõppeasutuses või põhihariduseta lapse õppimisel kutseõppeasutuses makstakse toetust lapse 19aastaseks saamiseni. Kui laps saab jooksval õppeaastal 19aastaseks, siis makstakse toetust õppeaasta lõpuni. Toetuse suurus pere esimese ja teise lapse kohta on kahekordne lapsetoetuse määr (2012. aastal 19,18 eurot) ning kolmanda ja iga järgmise lapse kohta kuuekordne lapsetoetuse määr (2012. aastal 57,54 eurot)

Lapsehooldustasu on igakuine toetus, mida makstakse:

- kuni kolmeaastast last kasvatavale ühele vanemale või vanema asemel lapsehoolduspuhkust kasutavale isikule $\frac{1}{2}$ lapsehooldustasu määras iga kuni kolmeaastase lapse kohta (2012. aastal 38,35 eurot);
- peres, kus kasvab kuni kolmeaastane laps ja veel kolme- kuni kaheksa-aastaseid lapsi, ühele vanemale igakuiselt $\frac{1}{4}$ lapsehooldustasu määras (2012. aastal 19,18 eurot) iga kolme- kuni kaheksa-aastase lapse kohta;
- kolme- ja enamalapselises perekonnas, kus on kolm või enam vähemalt kolmeaastast lapsetoetust saavat last, ühele vanemale iga kolme- kuni kaheksa-aastase lapse kohta $\frac{1}{4}$ lapsehooldustasu määras (2012. aastal 19,18 eurot).

Lapsehooldustasu saavale isikule makstakse iga kuni üheaastase lapse kohta täiendavat lapsehooldustasu. Täiendava lapsehooldustasu suurus on 6,39 eurot kuus. Lapsehooldustasu ei maksta ühegi lapse kohta, kui vanemale makstakse vanemahüvitist vanemahüvitise seaduse alusel.

Üksikvanema lapse toetus on igakuine toetus, mida makstakse juhul, kui:

- lapse sünniaktis puudub kane isa kohta või vanem on tunnistanud tagaotsitavaks.

Toetuse suurus on kahekordne lapsetoetuse määr (2012. aastal 19,18 eurot).

Ajateenija lapse toetus on igakuine toetus, mida makstakse kaitsejõudude ajateenistuses oleva vanema lapsele lapsetoetuse viiekordses määras (2012. aastal 47,95 eurot).

Eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus on igakuine toetus, mida makstakse vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsetoetuse õigust omavale lapsele,

- kelle üle on seatud eestkoste;
- kelle suhtes on sõlmitud perekonnas hooldamise leping.

Toetuse suurus on kahekümnekordne lapsetoetuse määr (2012. aastal 191,8 eurot).

Elluastumistoetus on ühekordne toetus vanemliku hoolitsuseta isikule, kes on kasvanud lapsena hoolekandeesutuses või erivajadustega laste koolis või kelle üle seati eestkoste või kelle suhtes sõlmiti kirjalik perekonnas hooldamise leping, kui ta asub uude elukohta iseseisvalt elama hiljemalt kahe aasta möödumisel hoolekandeesutuse või erivajadustega õpilaste kooli nimekirjast kustutamisest või eestkoste või perekonnas hooldamise lepingu lõppemisest. Toetuse suurus 2012. aastal on 383,6 eurot.

Seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetus on igakuiselt makstav riiklik peretoetus, mida makstakse vanemale, eestkostjale või hooldajale, kes kasvatab vähemalt seitset või enamat lapsetoetust saavat last. Toetuse suurus on 2012. aastal 2,2kordne lapsehooldustasu määr (168,74 eurot).

Peretoetuste taotlemiseks tuleb pöörduda elukohajärgsesse pensioniametisse (**infotelefon 16106**) ja esitada lisadokumendid. Informatsioon ja vormikohane avaldus on kättesaadav Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljel **www.ensib.ee** rubriigis „Blanketid“. Toetuste taotlemisel esitatakse originaaldokumendid. Peretoetuste taotlemise avalduse saab esitada ka elektroonselt kodanikuportaali kaudu (<http://x-tee.riik.ee/portaal/>).

Tabel 2.
Riiklike peretoetuste liigid ja suurused 2012. aastal

Toetuse liik	Kellele mõeldud	Toetuse suurus
Lapse sünnitoetus	Makstakse ühekordselt toetusena lapse sünni puhul.	320 eurot
Lapsetoetus <i>esimesele ja teisele lapsele; kolmandale ja järgmisele lapsele</i>	Makstakse igakuiselt lapse sündimisest kuni tema 16aastaseks saamiseni. Lapse õppimisel põhikoolis, gümnaasiumis või põhikooli baasil kutseõppeasutuses või põhihariduseta lapse õppimisel kutseõppeasutuses makstakse toetust lapse 19aastaseks saamiseni (või kestva õppeaasta lõpuni).	19,18 eurot 57,54 eurot
Lapsehooldustasu	Makstakse igakuiselt kuni kolmeaastast last kasvatavale ühele vanemale või vanema asemel lapsehoolduspuhkust kasutavale isikule ½ lapsehooldustasu määras iga kuni kolmeaastase lapse kohta (38,35 eurot); peres, kus kasvab kuni kolmeaastane laps ja veel kolme- kuni kaheksa-aastaseid lapsi ¼ lapsehooldustasu määras (19,18 eurot); kolme- ja enamalapselises perekonnas, kus on kolm või enam vähemalt kolmeaastast lapsetoetust saavat last ¼ lapsehooldustasu määras (19,18 eurot). Lapsehooldustasu saavale isikule makstakse iga kuni üheaastase lapse kohta täiendavat lapsehooldustasu summas 6,39 eurot kuus.	Sõltuvalt laste arvust ja vanusest peres
Üksikvanema lapse toetus	Makstakse igakuiselt juhul, kui lapse sünniaktis puudub kanne isa kohta või vanem on tunnistatud tagaotsitavaks.	19,18 eurot

Toetuse liik	Kellele mõeldud	Toetuse suurus
7- ja enamalapselise pere vanematoetus	Makstakse igakuiselt vanemale, eeskostjale või hooldajale, kes kasvatab vähemalt seitset või enamat lapsetoetust saavat last.	168,74 eurot
Eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus	Makstakse igakuiselt vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsetoetuse õigust omavale lapsele, kelle üle on seatud eestkoste või kelle suhtes on sõlmitud perekonnas hooldamise leping.	191,8 eurot
Elluastumistoetus	Makstakse ühekordne toetus vanemliku hoolitsuseta isikule, kes on kasvanud lapsena hoolekandeesutuses või erivajadustega laste koolis või kelle üle seati eestkoste või kelle suhtes sõlmiti kirjalik perekonnas hooldamise leping, kui ta asub uude elukohta iseseisvalt elama hiljemalt kahe aasta möödumisel hoolekandeesutuse või erivajadustega õpilaste kooli nimekirjast kustutamisest või eestkoste või perekonnas hooldamise lepingu lõppemisest.	383,6 eurot
Lapsendamistoetus	Makstakse ühekordselt lapsendajale, kellest lapsendav laps ei põlvne ja kes ei ole selle lapse võõrasvanem, kui varem ei ole sellele perele sama lapse kohta sünnitoetust makstud.	320 eurot

Riiklikud sotsiaaltoetused peredele

Lapsetoetus esimesele ja teisele lapsele peres 19,18 €; kolmandale ja järgmisele lapsele peres 57,54 €

Lapsehooldustasu 38,35 €

Eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus 191,8 €

Üksikvanema lapse toetus 19,18 €

7- ja enamalapselise pere vanema toetus 168,74 €

Lapse sünditoetus 320 €

Lapsendamistoetus 320 €

Elluastumistoetus 383,6 €

Riiklikud sotsiaalteenused puudega inimestele

Monika Haukanõmm, EPIKoja juhatuse esimees

Eesti Vabariik on ratifitseerinud ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni¹*, millega riik võtab kohustuse edendada ja kaitsta puuetega inimeste huve, luua tingimused iseseisvaks eluks ning suurendada igakülgset kaasatust ühiskonnaellu. Rakendatavad abinõud peavad võimaldama puuetega inimestel saavutada ja säilitada maksimaalset iseseisvust, füüsilist, vaimset, sotsiaalset ning kutsealast suutlikkust, samuti täielikku osalust kõigis eluvaldkondades. Selle eesmärgi saavutamiseks on vajalik järjepidevalt pakkuda teenuseid ja programme, eriti tervishoiu, tööhõive, hariduse ja sotsiaalteenuste valdkonnas. Abimeetmete pakkumine ja osutamine peab toimuma võimalikult varakult, põhinema isiku vajaduste ja tugevuste multidistsiplinaarsel hinnangul, toetama kogukonnaellu kaasatust ning olema kättesaadav. Riiklikest sotsiaalteenustest toetavad puuetega inimeste iseseisvust ning ühiskonnaellu kaasatust enim rehabilitatsiooni- ning tehniliste abivahendite teenus, kuid ka mitmed psüühiliste erivajadustega inimestele suunatud kogukonnapõhised teenused.

* Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll võeti vastu ÜRO peaassamblees New Yorgis 13. detsembril 2006. aastal. Eesti Vabariigi president allkirjastas konventsiooni 25. septembril 2007. aastal ning Riigikogu ratifitseeris 21. märtsil 2012. aastal. Konventsioon aitab kaasa riikide puudega inimesi käsitlevate praktikate ühtlustamisele, konkretiseerides ja koondades kõik puudega inimeste õigustega seonduva, mis on sätestatud rahvusvahelistes konventsioonides ja dokumentides. Konventsiooni ratifitseerimine aitab kaasa puudega inimeste õiguste kaitse tõhustamisele, võrdsete võimaluste loomisele ning puudega inimeste küsimustes tehtavale koostööle nii rahvusvahelisel kui ka riigisisel tasandil. Abimeetmete pakkumised ja osutamised peavad olema kättesaadavad.

Rehabilitatsiooniteenus*

Rehabilitatsiooniteenus on riiklik sotsiaalteenus², mille laiem eesmärk on toetada ja parandada puudega inimeste iseseisvat toimetulekut, soodustada töötamist või tööle asumist ja suurendada ühiskonnas osalemist. Rehabilitatsiooniteenust saavad taotleda igas eas puudega inimesed, tööealised psüühilise erivajadusega inimesed, kellel on määratud püsiv töövõimekaotus vähemalt 40%, ja alaealised õigusrikkujad.

* Rehabilitatsiooni üldmõiste on lai ja rehabilitatsioon võib olla vajalik väga erinevatele sihtgruppidele ühiskonnas. Rehabilitatsiooni üldine eesmärk on inimese integreerimine ühiskonda, et saavutada tema võimalikult suur iseseisvus ja sõltumatus ning sotsiaalselt väärtustatud rollid; parandada funktsioneerimist ja rahulolu oma keskkonnas ning perspektiivis vähendada teenuste vajadust ja rahalisi kulutusi.

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012005>

² Sotsiaalhoolekandeseadus 3. jagu - Rehabilitatsiooniteenus

Lähtuvalt arenguvajadusest on eesmärgid erinevatel sihtgruppidel erisuunalised:

- puudega laste puhul on olulisel kohal toetada arengut ja hariduse omandamist;
- tööealiste inimeste puhul toetada tööle asumise valmisolekut ja tööl püsimist;
- eaka inimese puhul parandada iseseisvat toimetulekut.

Rehabilitatsiooniteenuse raames hinnatakse iga inimese vajadusi (millist abi oleks vaja), mille tulemusena koostatakse isiklik rehabilitatsiooniplaan (kehtivusajaga täisealistele 6 kuust kuni 5 aastani, lastele kuni 3 aastat), pakutakse nõustamist ja plaani täitmise juhendamist, osutatakse erinevaid rehabilitatsiooniplaanis märgitud teenuseid erinevate spetsialistide poolt (sotsiaaltöötaja, psühholoog, logopeed jt) ning vajadusel viiakse läbi vahhindamisi, samuti hinnatakse tulemuslikkust. Soovitatakse ka abivahendeid ning õpetatakse uusi oskusi, et puudele/terviseprobleemile vaatamata paremini hakkama saada. Oluline on märkida, et rehabilitatsiooniteenuse raames ei pakuta ravi, sh taastusravi ega sanatoorseid protseduure.

Rehabilitatsiooniteenuse taotlemine

Riiklikult rahastatava rehabilitatsiooniteenuse taotlus tuleb esitada elukohajärgsele pensioniametile, kas minnes ise kohale või saates taotlus posti teel. Pärast taotluse saamist teeb Sotsiaalkindlustusamet 10 päeva jooksul otsuse, kas isik suunata rehabilitatsiooniteenusele või mitte, ning positiivse otsuse korral saadetakse postiga koju suunamiskiri teenusele. Taotleja peab otsustama, millises rehabilitatsiooniasutuses ta soovib teenust saada, ning võtma 21 päeva jooksul vastava asutusega ühendust, et registreerida end järjekorda. Rehabilitatsiooniteenuse osutaja valiku lihtsustamiseks on suunamiskirja juurde lisatud teenust pakkuvate asutuste nimekiri, millest saab teha sobivaima valiku, kuid täiendavalt on võimalik leida teavet majandustegevuse registrist³ ja Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt⁴. Rehabilitatsiooniteenuse raames osutatakse täiendavalt ka majutusteenust ja hüvitatakse transpordikulud. Kui isik peab teenuse saamiseks ööbima rehabilitatsiooniasutuses, hüvitatakse majutusteenust aastas kuni 119,85 euro ulatuses. Kui inimese elukoht ja teenuse osutaja asukoht on erinevates valdades või linnades, kompenseerib riik sõidukulu nii rehabilitatsiooniteenuse saajale kui ka tema saatjale, kummalegi maksimaalselt 41,55 eurot aastas. Sõidukulude hüvitamiseks on vajalik esitada pärast teenuse saamist elukohajärgsele pensioniametile vabas vormis taotlus, millele on lisatud sõidukulu tõendavad dokumendid (sõidupilet, taksoarve, bensiiniostutšekid vm).

Sotsiaalkindlustusametis töötavate spetsialistide ülesanne on informeerida inimesi teenusega seonduvates küsimustes ning toetada, kui tekib küsimusi või raskusi.

Lisainformatsiooni on võimalik leida sotsiaalhoolekandeseadusest ning Sotsiaalkindlustusameti kodulehelt www.ensib.ee, rubriik "Puuetega inimestele. Rehabilitatsiooniteenus".

³ <http://mtr.mkm.ee>

⁴ <http://www.ensib.ee/rehabilitatsiooniteenuse-osutajate-nimekiri-2/>

Erihoolekandeteenused

Riigi rahastatavate ja osutatavate hoolekandeteenuste hulka kuuluvad ka erihoolekandeteenused^{5*} raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega inimestele. Nimetatud teenuste eesmärgiks on inimese iseseisva toimetuleku arendamine ning tegevuste juhendamine.

Erihoolekandeteenused on mõeldud raske ja pikaajalise psüühikahäirega täisealisele inimesele, kellel on raskest, sügavast või püsivast psüühikahäirest tulenevalt välja kujunenud suurem kõrvalabi, juhendamise või ka järelevalve vajadus ning kes vajavad toimetulekuks professionaalset kõrvalabi. Psüühikahäire all peetakse silmas nii vaimset alaarengut kui ka vaimuhaigust. Erihoolekandeteenused ei ole mõeldud alaealistele ega vanaduspensioniiikka jõudnud dementsuse diagnoosiga inimesele, kellel ei ole dementsuse diagnoosile lisaks muud psüühikahäiret, ega inimesele, kellel on sõltuvus alkoholist või narkootilisest ainekst juhtiva psüühikahäirena.

*Erihoolekandeteenuseid osutab 2012. aastal 82 asutust üle Eesti. Vaimupuudega inimeste puhul on üheks heaks näiteks Maarja Küla Põlvamaal. Psüühikahäirega inimestele osutavad teenuseid näiteks Tallinna Vaimse Tervise Keskus, Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskus jpt. Teenuseosutajate kontaktid on leitavad Sotsiaalkindlustusameti kodulehelt www.ensib.ee rubriik "Puudega inimestele".

Erihoolekandeteenused (5) on:

- **igapäevaelu toetamise teenus**, mille eesmärgiks on isiku parim võimalik iseseisev toimetulek ja areng psühhosotsiaalse toimetuleku toetamise, igapäevaelu toimetulekuoskuste ja tööoskuste kujundamise ning isikuga koos elavate isikute nõustamise kaudu. Igapäevaelu toetamise teenust võib osutada inimese kodus talle näiteks igapäevaelu oskusi õpetades, päevakeskuses tugigruppides osaledes, söögitegemist õppides, ameti asutustes asjaajamist harjutades jm.
- **töötamise toetamise teenus**, mille käigus juhendatakse ja nõustatakse isikut, et toetada tema iseseisvat toimetulekut ja parandada elukvaliteeti tema võimetele sobiva töö otsimise ning töötamise ajal. Teenuse raames motiveeritakse inimest tööle asumisele, otsitakse inimese huvidest lähtuvalt tema võimetele sobivat tööd, toetatakse inimest, juhendatakse teda tööandja tööjuhiste kohaselt ja nõustatakse töötamise ajal, juhendatakse ja nõustatakse inimese tööandjat viimase nõusolekul inimese tööle rakendamisel, juhendatakse inimest ja tema töökaaslast nende nõusolekul töötamise käigus tekkivates omavahelistes suhetes ja valmistatakse inimest ette iseseisvalt ilma toetuseta tööle asumiseks.
- **toetatud elamise teenus**, mille eesmärgiks on inimese sotsiaalse toimetuleku ja integratsiooni toetamine temale eluruumi kasutusse andmise võimaluse loomise kaudu. Inimest juhendatakse majapidamise ja igapäevaelu korraldamises eesmärgiga tagada tema võimalikult iseseisev toimetulek iseseisvalt elades. Toetatud elamise teenust võib osutada inimese enda elamispiinal, teenuse osutaja poolt inimesele üüritava elamispiinal või grupikodus. Teenuse raames juhendatakse inimest igapäevaelu ja majapidamise korraldamisel, sealhulgas igapäevaeluga seotud eelarve koostamisel; juhendatakse inimest eluruumi kasutamise ja

⁵ Sotsiaalhoolekandeseadus 4. jagu - Erihoolekandeteenused

hooldamisega seotud teenuste, sealhulgas posti- ja finantsteenuste kasutamisel; abistatakse ühise elukorralduse reeglites kokku leppimises ja kokkulepete täitmises, kui ühte eluruumi jagavad vähemalt kaks teenust saavat inimest; luuakse võimalused inimese võimalustele ja vajadustele vastava parima võimaliku sisustatud eluruumi kasutusse andmiseks; valmistatakse inimest ette iseseisvaks elamiseks ning juhendatakse ja abistatakse teda elamispinna hankimisel.

- **kogukonnas elamise teenuse** sisuks on inimese põhivajaduste rahuldamiseks ja arenguks soodsa peresarnase elukorralduse loomine koos majutuse ja toitlustamisega. Teenuse eesmärk on suurendada isiku iseseisvat toimetulekut ja arendada igapäevaelu tegevuste korraldamise oskusi ühistes tegevustes osalemise kaudu. Kogukonnas elamise teenuse puhul elavad töötajad mõnel juhul teenust saavate inimestega samas majas, luues sellega võimalikult peresarnase elukorralduse. Kogukonnas elamise teenuse puhul peab teenuseosutaja olema öisel ajal kättesaadav, mis tähendab, et kui teenus on korraldatud selliselt, et töötajad teenust saavate inimestega ühises majapidamises ei ela, on keegi neist alati öisel ajal kättesaadav (näiteks telefoni teel). Teenuse raames luuakse inimesele turvaline ja arenguks soodne peresarnane elukeskkond ja -korraldus; kujundatakse inimese isiklikke ja igapäevaelu oskusi, kaasates ta nimetatud oskusi arendavatesse tegevustesse, arvestades ka tema tervises seisundit; juhendatakse inimest aja planeerimisel ja vaba aja sisustamisel; kujundatakse inimese tööoskusi ja arendatakse tema töövõimeid; lähtuvalt inimese võimetest ja oskustest pakutakse talle oma territooriumil võimalust töötada või kaasatakse ta ühises majapidamises töösarnasesse tegevusse ning juhendatakse teda töötamise või töösarnase tegevuse juures.
- **ööpäevaringne erihooldusteenus** on isiku ööpäevaringne hooldamine ja arendamine koos majutuse ja toitlustamisega eesmärgiga tagada teenust saava isiku iseseisva toimetuleku säilimine ja suurenemine ning turvaline elukeskkond teenuse osutaja territooriumil. Ööpäevaringset erihooldusteenust vajav inimene vajab abi enese eest hoolitsemisel ega tule toime igapäevaelu toimingutega või vajab selleks pidevat kõrvalabi ja juhendamist. Tema toimetulekut ei ole võimalik tagada teiste sotsiaalteenuste osutamisega ning ta ei kasuta teisi erihoolekandeteenuseid. Lisaks osutatakse ööpäevaringset erihooldusteenust ebastabiilse remissiooniga psüühikahäirega inimestele, sügava liitpuudega inimestele ja kohtumääruse alusel hoolekandetasutusse paigutatutele. Teenuse raames kujundatakse inimese isiklikke ja igapäevaelu oskusi, kaasates ta nimetatud oskusi arendavatesse tegevustesse, arvestades inimese tervises seisundit; juhendatakse sotsiaalsete suhete loomisel, säilitamisel ja arendamisel; vaba aja planeerimisel ja sisustamisel; tervishoiu-, sotsiaal-, posti-, finants- ja muude teenuste kasutamisel ning hariduse omandamise võimaluste leidmisel ja elluviimisel; kujundatakse tööoskusi ja võimaldatakse töötegemise harjutamist; nõustatakse inimese lähedasi, sealhulgas temaga samas eluruumis elavaid inimesi tema käitumise ja suhtlemise eripärades; toetatakse teenust saavaid, sarnase diagnoosiga ja sellega seonduvate probleemidega inimesi toetavate gruppide tegutsemist nende juhendamise ja nõustamise kaudu; tagatakse inimese turvalisus; abistatakse inimest enese eest hoolitsemisel; järgitakse tervishoiuteenuse osutaja poolt inimesele määratud raviskeemi ning luuakse kohtumäärusega hoolekandetasutusse paigutatutele võimalus töötamiseks või töösarnaseks tegevuseks oma territooriumil.

Üldjuhul peab erihoolekandeteenusele suunamist soovijal olema rehabilitatsiooniplaan*, mille tegevuskavasse on märgitud isiku toimetuleku parandamiseks vajalikud teenused ja tegevused. Rehabilitatsiooniteenusel hinnatakse inimese tugevusi ja vajadusi ning tehakse soovitud edasiseks teenuste osutamiseks. Sellest eeldusest tulenevalt peavad kõik erihoolekandeteenuseid taotlevad inimesed (välja arvatud suunamisel igapäevaelu toetamise teenusele ja ööpäevaringsele erihooldusteenusele kohtumäärusega isikutele) olema eelnevalt läbinud rehabilitatsiooniteenuse. Igapäevaelu toetamise teenusele suunamiseks ei ole inimesel vaja rehabilitatsiooniplaani, piisab eriarsti saatekirjast; kohtumääruse alusel ööpäevaringsele erihooldusteenusele asumiseks teeb kohus vastavasisulise otsuse ning rehabilitatsiooniteenust inimene ei läbi.

Teenustele suunamist ja osutamist korraldab Sotsiaalkindlustusamet (täiendavat informatsiooni on võimalik leida Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljelt www.ensib.ee, rubriik "Puuetega inimestele. Erihoolekandeteenused").

Sotsiaalkindlustusametis töötavad juhtumikorraldajad*, kelle ülesandeks on informeerida inimest teenusele saamise võimalustest (sh protsess, vajaminevad dokumendid) ning toetada teda kogu teenusele suunamise protsessi ulatuses.

* Juhul kui tekib küsimusi erihoolekandeteenuste osas, on esimeseks abistajaks piirkondlik juhtumikorraldaja, kes annab esmast teavet, abistab dokumentide vormistamisel ja teenusele suundumisel ning korraldab kolmepoolseid kohtumisi.

Tehnilised abivahendid*

Tehniliste abivahendite müük ja laenutus on samuti sotsiaalteenus, mille korraldamine ja rahastamine on riigi ülesanne.

Haiguse, kõrge ea või puude tõttu proteesi, ortopeedilist ja muud abivahendit vajaval isikul on õigus saada vastav abivahend. Soodustingimustel saavad abivahendeid taotleda lapsevanem ja eestkostja oma lapsele, tööealine isik, kellel on tuvastatud töövõime kaotus alates 40% (kuulmispuude puhul alates 30 db) või on määratud puude raskusaste, insuliini süstiv diabeetik glükomeetrite ostmiseks ning vanaduspensioniealised isikud, kellel abivahend võimaldab parandada toimetulekut.

* Abivahendite maailm on väga lai ning areneb kiiresti – siia kuuluvad nii nägemis-, kuulmis-, liikumis- ja olmeabi-vahendid kui arvukad muud tootegrupid.

Tehniline abivahend on seade või vahend (toode, instrument, varustus või tehniline süsteem), mille abil on võimalik ennetada tekkinud või kaasasündinud kahjustuse või puude süvenemist, kompenseerida kahjustusest või puudest tingitud funktsioonihäiret, parandada või säilitada võimalikult kõrget füüsilist ja sotsiaalset iseseisvust ning tegutsemisvõimet.

Abivahendi vajaduse määramine

1. Tehniliste väikeabivahendite korral määrab abivahendi vajaduse perearst või mõni teine raviarst.
2. Keerulisemate tehniliste abivahendite ning üle 1278,23 eurot maksvate proteeside taotlemise korral määrab abivahendi vajaduse eriarst või rehabilitatsiooniasutus.

Seega tõendab tehnilise abivahendi vajadust arstitõend (pere- või eriarsti tõend) või rehabilitatsiooniplaan, millele on märgitud vastava abivahendi vajadus.

Abivahendi taotlemise protsess

Taotledes esmakordselt soodustingimustel tehniliste abivahendite ostmist, laenutamist või nendega seotud teenuste kompenseerimist, pöördub taotleja kas elukohajärgsesse maavalitsusse või kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja poole, et saada **isiklik abivahendi kaart**. Abivahendi kaardiga saab pöörduda abivahendeid müüvasse ettevõttesse*, mis peale isikupoolse omaosaluse maksmist laenutab või müüb vajalikud abivahendid ning samuti nõustab ja juhendab, kuidas abivahendit kasutada.

Elukoha muutmise korral peab isikliku abivahendi kaardi omanik pöörduma uue elukohajärgse maavalitsuse poole, kus tema kaart registreeritakse ümber, märkides sellele uue numbrini ning väljastaja nimetuse, ning teavitatakse sellest eelmist isikliku abivahendi kaardi registreerijat.

Kallima ja keerulise abivahendi taotlemise protsess on aeganõudev, otsuse langetab maakondlik või riiklik ekspertkomisjon.

* 2012. aastal tegutses Eestis 21 tehniliste abivahendite müügi ja laenutusega tegelevat ettevõtet. Asutuste kontaktandmed on võimalik leida Sotsiaalministeeriumi kodulehelt www.sm.ee, rubriik "Sinule. Puudega inimesele".

Tehniliste abivahendite ostmist, laenutamist ja nendega seotud teenuseid finantseeritakse sotsiaalabi korras 3 allikast:

- riigieelarvest maavalitsuste vahendusel;
- valla- või linnaeelarvest, lähtudes kohalike omavalitsusorganite kehtestatud korras, nt kui on vajalik aidata katta omaosalust;
- isiku omaosalusest vastavalt kehtestatud omaosaluse suurusele, mis algab 10% abivahendi maksumusest.

Lisainfo:

Sotsiaalhoolekandeseadus § 12

Sotsiaalministri 14.12.2000 määrus nr 79 „Tehniliste abivahendite taotlemise ja soodustingimustel eraldamise tingimused ja kord“

Kohaliku omavalitsuse ülesanded erivajadusega inimeste hoolekande korraldamisel

Kohaliku omavalitsuse sotsiaalhoolekande korraldamise õiguslik raamistik

Katrin Tsuiman

Puuetega inimeste hoolekande peaspetsialist

Pärnu linnavalitsuse sotsiaalosakond

Kogu kohaliku omavalitsuse toimimisele, sh sotsiaalvaldkonda puudutavale osale, seab õigusliku aluse **kohaliku omavalitsuse korralduse seadus*** (edaspidi KOKS).

* Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 2 sätestab kohaliku omavalitsuse mõiste, millest tuleneb kohaliku elu tasandil tehtava sotsiaalhoolekandeline töö põhiolemus – kohalik omavalitsus on põhiseaduses sätestatud omavalitsusüksuse – valla või linna – demokraatlikult moodustatud võimuorganite õigus, võime ja kohustus seaduste alusel iseseisvalt korraldada ja juhtida kohalikku elu, lähtudes valla- või linnaelanike õigustatud vajadustest ja huvidest ning arvestades valla või linna arengu iseärasusi.

KOKS § 6 lõike 1 kohaselt on omavalitsusüksuse ülesandeks sotsiaalhoolekande valdkonnas korraldada linnas või vallas sotsiaalabi ja -teenuseid ning vanurite hoolekannet; lõike 2 kohaselt turva- ja hooldekodude ning teiste kohalike asutuste ülalpidamist, juhul kui need on omavalitsusüksuse omanduses. Sama paragrahvi lõike 3 kohaselt otsustab ja korraldab omavalitsusüksus neid kohaliku elu küsimusi, mis...

- 1) on talle pandud teiste seadustega (nt sotsiaalhoolekandeseadus, lastekaitseadus, perekonnaseadus, tsiviilkohtumenetluse seadustik);
- 2) ei ole seadusega antud kellegi teise otsustada ja korraldada. Just sellest punktist tulenevalt näitab igapäevatöö praktika sageli, et see, mis ei ole seadusega sätestatud, kuid vajab valla- või linnaelanike vajadustest ja huvidest lähtuvalt korraldamist, on kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja tööülesanne.

Peamiseks õiguslikuks aluseks sotsiaalhoolekande korraldamisel on **sotsiaalhoolekandeseadus** (edaspidi SHS), mis on vastu võetud 8.02.1995 (RT I 1995, 21, 323) ja jõustunud 01.04.1995 ning mida on vahepealsete aastate jooksul muudetud ja täiendatud üle 40 korra. SHS § 3 lõige 1 sätestab sotsiaalhoolekande põhimõtted*, milleks on inimõiguste järgimine, isiku vastutus enda ja oma perekonnaliikmete toimetuleku eest, abi andmise kohustus, kui isiku ja perekonna

* Mida tähendab sotsiaalhoolekandega hõlmatus? See tähendab, et vallas või linnas elavale isikule on kohustatud sotsiaalteenuste, sotsiaaltoetuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmist korraldama elukohajärgne valla- või linnavalitsus. Väljaspool oma elukohta viibivale isikule korraldab sotsiaalteenuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmist valla- või linnavalitsus, kelle halduspiirkonnas ta viibib, kooskõlastatult isiku elukoha valla- või linnavalitsusega. Isikule, kelle elukohta ei saa kindlaks määrata, korraldab sotsiaalteenuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmist see valla- või linnavalitsus, kelle halduspiirkonnas isik abi vajamise ajal asub.

võimalused toimetulekuks ei ole piisavad, ning isiku ja perekonna toimetuleku soodustamine. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on sotsiaalhoolekande ülesanneteks osutada isikule või perekonnale abi toimetulekuraskuste ennetamiseks, kõrvaldamiseks või kergendamiseks ja aidata kaasa sotsiaalsete erivajadustega isiku sotsiaalsele turvalisusele, arengule ja ühiskonnas kohanemisele.

Kohaliku omavalitsuse ülesanded SHSi kohaselt on järgmised:

- kohaliku sotsiaalhoolekande arengukava väljatöötamine valla või linna arengukava osana;
- sotsiaalteenuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmise korraldamine;
- sotsiaaltoetuste määramine ja maksmine;
- sotsiaalhoolekandevalaste statistiliste aruannete koostamine ja nende esitamine maavanemale;
- eestkostetasutuse töö korraldamine.

Sotsiaalteenused – kes korraldab ja osutab?

Avalike teenuste osutamise viisid

Sotsiaalteenused erivajadustega inimestele on avalikud teenused ehk teenused, mille otsesed kasusaajad on omavalitsuse elanikud.

Avalike teenuste osutamist saab korraldada erinevalt, nt:

- avaliku teenuse delegeerimine ehk lepinguline üleandmine. See tähendab, et kohalik omavalitsus annab avaliku teenuse osutamise üle eraõiguslikule juriidilisele isikule, kuid säilitab kontrolli ja vastutuse teenuse osutamise üle;
- kohalik omavalitsus võib luua teenuse osutamiseks hallatavaid asutusi, mida finantseeritakse kohalikust eelarvest ja mis osutavad vajalikke teenuseid;
- valla- või linnavalitsusse palgatakse tööle vajalikud töötajad, kes osutavad teenust ise.

Sotsiaalhoolekandeseaduse § 10 loetleb sotsiaalteenused, mida saab nende finantseerimisallikate ja korralduse regulatsioonidest tulenevalt jaotada üldjoontes kaheks – riigi poolt korraldatavateks teenusteks ja kohaliku omavalitsuse poolt korraldatavateks teenusteks.

* Riigi poolt on reguleeritud, korraldatud ja rahastatud need teenused, mida ei ole otstarbekas delegeerida kohaliku omavalitsuse tasandile oma keerukuse ja suurema administreerimiskoormuse tõttu.

Riigi* poolt korraldatavateks ja reguleeritavateks teenusteks SHSi § 10 loetelust on:

- rehabilitatsiooniteenus;
- erihoolekandeteenused (igapäeva elu toetamise teenus, töötamise toetamise teenus, toetatud elamise teenus, kogukonnas elamise teenus, ööpäevaringne erihooldusteenus);
- proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite andmine;
- raske ja sügava puudega laste lapsehoiuteenus;
- asenduskoduteenus.

* Kohaliku omavalitsuse poolt on reguleeritud, korraldatud ja rahastatud need teenused, mille osutamiseks on vaja tunda ja hinnata elanike vajadusi ja piirkonna võimalusi ning vastata nendele paindlikult.

Kohaliku* omavalitsuse poolt korraldatavateks teenusteks SHSi § 10 loetelust on:

- sotsiaalnõustamine;
- koduteenused;
- eluasemeteenused;
- hooldamine perekonnas;
- hooldamine hoolekandeesutuses;
- toimetulekuks vajalikud muud sotsiaalteenused.

Lisaks sätestab SHSi 5. peatükk sotsiaalsete erivajadustega inimeste kaitsega seotud hoolekande osa, sh eraldi puuetega isikute hoolekande. Selle peatüki § 26 lõikest 2 tulenevalt korraldab valla- või linnavalitsus abi vajava puudega isiku toimetuleku sotsiaalteenuste osutamise, sotsiaaltoetuste maksmise, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi osutamise teel.

Puuetega inimeste hoolekanne

Sotsiaalhoolekandeseaduse § 26 kohaselt loob valla- või linnavalitsus puuetega isikutele teiste inimestega võrdsete võimaluste tagamiseks, nende aktiivseks osalemiseks ühiskonnaelus ja iseseisvaks toimetulekuks:

- võimalused puudest tingitud takistuste vähendamiseks või kõrvaldamiseks ravi, õpetuse ja tõlketeenustega;
- koostöös pädevate riigiorganitega võimalused puuetega inimeste konkurentsivõimet tõstvaks kutseõpetuseks;
- sobitab koostöös pädevate riigiorganitega töökohti ja loob rakenduskeskusi;
- korraldab invatransporti;
- tagab puuetega inimestele juurdepääsu üldkasutatavatesse hoonetesse;
- määrab vajadusel tugiisiku või isikliku abistaja;
- selgitab välja eestkostjaks sobivad isikud, teostab nende tegevuse üle järelevalvet ning teavitab kohut nendepoolsetest kohustuste rikkumistest ja eestkostetava olukorrast.

Eraldi sätestab SHSi § 28² täisealise isiku hoolduse, mille kohaselt valla- või linnavalitsus seab hoolduse täisealisele isikule, kes vaimse või kehalise puude tõttu vajab abi oma õiguste teostamiseks ja kohustuste täitmiseks.

Kõigi eelpool loetletud kohaliku omavalitsuse otsustuspädevusse antud sotsiaalabi ja -teenuste osutamise korra ja tingimused oma haldusterritooriumil saab kehtestada kohaliku omavalitsuse volikogu, pidades samal ajal silmas üldriiklikult kehtestatud sotsiaalkaitse ja hoolekande norme ning rahvusvahelistest õigusallikatest tulenevaid põhimõtteid. Kuidas on teenuste osutamine täpselt korraldatud, kuidas tagatakse oma haldusterritooriumil erivajadustega inimeste huvidest ja vajadustest lähtuvalt teenuste osutamine, tuleb otsustada valla- või linnavolikogul, arvestades valla või linna arengu iseärasusi.

Erivajadustega inimestele vajalike sotsiaalteenuste ja -abi osutamist saab vaadelda kahe osana.

- Esmaselt tuleb luua võrdsed võimalused isikute ühiskonnaelus osalemiseks ning iseseisvaks toimetulekuks. Hoolekande korraldamise tulemusena luuakse tingimused (vajalikud teenused), et erivajadusega inimene saaks olla iseseisev, osaleda võrdselt teistega ühiskonnaelus. Seega võib inimene olla küll hoolekandeteenuse tarbija, kuid ei pruugi olla toimetulekuraskustes.
- Samal ajal kehtivad erivajadustega inimestele ka üldised sotsiaalabi põhimõtted nagu kõikidele teistelegi abi vajavatele isikutele ja peredele – lähtudes SHSi § 3-st toimetulekuraskuste ennetamiseks, kõrvaldamiseks või kergendamiseks abi osutamine läbi sotsiaalabi ja -teenuste.

Sotsiaalteenused – milleks ja kellele*?

Järgnevalt lühike ülevaade olulisematest kohaliku omavalitsuse pädevuses olevatest erivajadustega inimeste iseseisvat toimetulekut toetavatest sotsiaalteenustest, tuginedes kehtival sotsiaalhoolekandeseaduse regulatsioonil ning toetudes Sotsiaalministeeriumi poolt 2011. aasta detsembris välja töötatud sotsiaalteenuste soovituslikele juhistele.

* Kohalikul omavalitsusel on õigus, võime ja kohustus osutada oma elanikele nende toimetulekuks vajalikke sotsiaalteenuseid, lähtudes elanike õigustatud vajadustest ning arvestades valla või linna võimalusi ja eripärasid. Teenuse osutamine peab tuginema isiku hinnatud vajadustele, mitte sellele, milliseid teenuseid omavalitsusel on pakkuda.

Sotsiaalnõustamine – sotsiaalnõustamise eesmärgiks on anda erivajadustega inimestele vajalikku teavet nende sotsiaalsetest õigustest ja seaduslike huvide kaitsmise võimalustest. Samuti abistatakse sotsiaalnõustamise käigus konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel, et soodustada inimese edaspidist toimetulekut. Näiteks selgitatakse inimesele riiklike sotsiaalkaitse meetmete või rehabilitatsiooniteenuse taotlemise võimalusi Sotsiaalkindlustusametist või tööturu teenuste ja toetuste taotlemise võimalust Töötukassast. Sotsiaalnõustamise teenust peavad osutama kõik kohalikud omavalitsused ja SHSi § 11 kohaselt korraldab seda vastav valla- või linnavalitsus.

Koduteenused – teenuse eesmärgiks on abistada isikut kodu ja isikliku eluga seotud igapäevaeluks vajalike toimingute sooritamises ja asjaajamises, et aidata sellega kaasa erivajadustega inimese elukvaliteedi säilitamisele ja parandamisele talle harjumuspärasel keskkonnas ja väljaspool kodu. Teenuse saajate sihtgrupiks võivad olla eakad inimesed, kuid ka kõik erivajadusega inimesed. SHSi § 13 lõike 2 kohaselt kehtestab koduteenuste loetelu ning nende osutamise korra kohalik omavalitsusorgan.

Eluasemeteenused – SHSi § 14 lõikest 2 tulenevalt on valla- või linnavalitsusele pandud ülesandeks abistada isikuid eluruumi kohandamisel või sobivama eluruumi saamisel, kui neil on raskusi eluruumis liikumise, endaga toimetuleku või suhtlemisega. Teenuse eesmärk on toetada erivajadusega inimesi neile igapäevaeluks sobiva elukeskkonna loomisel. Võimalusi selle ülesande täitmiseks on erinevaid – luues sotsiaalmajutusüksustesse vastavaid kohandatud eluruumi, makstes toetusi olemasolevate eluruumide kohandamise kulude kompenseerimiseks jne.

Isikliku abistaja teenus – teenuse eesmärgiks on erivajadusega inimese abistamine igapäevastes füüsilistes tegevustes, toetades sellega tema võimalikult iseseisvat toimetulekut ühiskonnaelus osalemise suurendamisega, sh hariduses ja tööhõives. Lisaks on selle teenuse eesmärk vähendada erivajadusega inimese pereliikmete ja lähedaste hoolduskoormust ning toetada nende sõltumatust ja sotsiaalset aktiivsust, sh võimaldada osalemist tööturul.

Teenuse saajate sihtgrupiks on isikud, kellel on funktsioonihäire, mille tõttu nad ei tule iseseisvalt toime igapäevaste tegevustega ja vajavad selleks isiklikku abistajat.

Teenuse osutamisel on oluline, et isiklik abistaja lähtub oma töös konkreetse isiku vajadustest ning tema poolt antavatest tööjuhistest. Seega peab teenuse saaja olema võimeline selgelt ja arusaadavalt juhendama isiklikku abistajat ning suutma korraldada oma asjaajamist ja koordineerima isikliku abistaja tööd.

Invatransport ehk sotsiaaltransporditeenus – teenuse eesmärgiks on tagada inimestele, kes funktsioonihäire tõttu ei saa kasutada ühistransporti või isiklikku sõiduauto, sõiduki kasutamise võimalus tööl ja koolis käimiseks ning avalike teenuste kasutamiseks. Teenuse osutamisel peab olema korraldatud ka isiku sõidukisse ja sõidukist välja aitamine. Sotsiaaltransporditeenusu sisu ei ole sotsiaalhoolekandeseaduses reguleeritud, mis tähendab, et selle teenuse täpse sisu sätestab kohalik omavalitsus teenuse korraldaja ja rahastajana.

Tugiisikuteenus – teenuse eesmärgiks on inimese toimetuleku tagamine ning teenuse sisuks on inimese abistamine jõustamise ja juhendamise kaudu. Olenevalt kliendi vajadusest on tugiisik abistaja asjaajamisel, emotsionaalse toe pakkuja, kogemuste või teabe vahendaja jne. Tugiisik ei tee oma kliendi eest midagi ära, vaid motiveerib ja julgustab, vajadusel ka juhendab konkreetsete toimingute (igapäevatööd, asjaajamine, kontaktide loomine jm) tegemisel või õppimisel. Teenuse saajaks võivad olla puudega last kasvatavad pered, et tagada kõrvaline abi nende toimetulekuvõime tõstmiseks või säilitamiseks ja igapäevase eluga toimetulekuks ning suhtlemisel ümbritseva keskkonnaga. Samuti võivad tugiisikuteenust saada täisealised psüühikahäire või vaimupuudega inimesed, kes vajavad kõrvalist abi, et tulla toime igapäevase eluga ja suhtlemisel ümbritseva keskkonnaga.

Viipekeele tõlketeenus – teenuse eesmärk on abistada kuulmispuudega inimesi ja pimekurte igapäevasel suhtlemisel, et võimaldada neil osaleda ühiskonnas võrdväärselt teistega. Teenuse saajateks on pimekurdid ja kuulmispuudega inimesed, kes vajavad suhtlemisel ja asjaajamisel viipekeele tõlki. Sarnaselt kolme eelpool nimetatud teenusega ei ole viipekeele tõlketeenusu sisu sotsiaalhoolekandeseaduses reguleeritud ning teenuse sisu sätestab kohalik omavalitsus teenuse korraldaja ja rahastajana.

Praegune teenuste loetelu ja kirjeldus ei pretendeeri erivajadustega inimestele osutatavate teenuste ammendavale loetelule. Nagu eelpool sai nimetatud, on kohalikul omavalitsusel õigus, võime ja kohustus osutada oma elanikele nende toimetulekuks vajalikke muid sotsiaalteenused, lähtudes elanike õigustatud vajadustest ning arvestades valla või linna võimalusi ja eripärasid.

Pärnu linna kogemused teenuste osutamisel

Pärnu linna hoolekande korraldamine on olnud pidevas arenemises. Inimeste vajadustest lähtuva ja toimetuleku tagamiseks parimate lahenduste leidmiseks on teenuste osutamiseks proovitud erinevaid lahendusi. Peamine seni muutumatu põhimõte on olnud toimetulekuks vajalike teenuste* osutamine tasuta või võimalikult madala hinnaga, mitte isikutele erivajadusest tuleneva kõrvalabi saamiseks toetuste maksmine.

| * Seni on Pärnu linnas lähtutud põhimõttest, et inimest aitab pigem teenus kui toetus.

Pärnu linnas osutatakse erivajadustega inimestele järgmisi teenuseid:

- sotsiaalnõustamist;
- isikliku abistaja teenust;
- raske ja sügava puudega lastele ja nende peredele tugisikuteenust;
- täisealistele psüühikahäire või vaimupuudega isikutele tugisikuteenust;
- viipekeele tõlketeenust;
- sotsiaaltransporditeenust;
- koduteenust, mis jaguneb koduabiks ja isikuhooldusteenuseks.

Lisaks on Pärnu linnas loodud Erivajadustega Inimeste Rehabilitatsioonikeskuse juurde mitmeid töökohti puuetega inimestele ning töötab kaks päevakeskust, jõusaal ja rakenduskeskus töösarnaste tegevuste läbiviimiseks.

Loetletud teenuste osutamise põhimõtted on sätestatud Pärnu Linnavolikogu määrustega, kus on reguleeritud teenuse osutamise tingimused ja kord.

Isikliku abistaja teenust ning raske ja sügava puudega lastele ja nende peredele suunatud tugisikuteenust osutab Pärnu linnavalitsuse hallatav* asutus Erivajadustega Inimeste Rehabilitatsioonikeskus. Nende teenuste osutamist finantseeritakse linna eelarvelistest vahenditest.

| * Teenuse osutamine läbi hallatava asutuse – isikliku abistaja ja tugisikuteenuse puhul.

Mõlema teenuse sisust ja iseloomust tulenevalt on oluline, et toimiks teenuse osutaja ja teenuse saaja omavaheline koostöö, mille tõttu saavad teenuse vajajad neile sobivat abistajat ise valida. Seejärel sõlmitakse töövõtu- või käsundusleping asutusega. Tugisikutena töötavad inimesed peavad olema läbinud tugisikute baaskoolituse ning neil peab olema vajalik füüsiline ja vaimne tervis.

Senise praktika põhjal võib öelda, et takistavaks asjaoluks teenuse kvaliteedi tagamisel on just see, et teenuse vajaja võib ise leida omale sobiva isikliku abistaja või tugisikute, kellega koostöö on parim. Abistajaga sõlmitakse töövõtu- või käsundusleping, kuid samas ei taga ühele inimesele teenuse osutamine piisavat töökoormust ning sageli on tekkinud tõrkeid ka töölepingute sõlmimisel, abistajate superviseerimisel ja tööaruannete esitamisel, kuna abistajad tunnevad end sageli pigem pereliikmete abistajatena, mitte asutuse töötajatena, kes osutavad sotsiaalteenust.

Arenguna näeme praegu vajadust luua asutuse juurde koosseisulised isikliku abistaja ja tugisikute ametikohad, mis aitavad luua eelduse professionaalsemaks teenuse pakkumiseks, loovad selgemad suhted teenuse tarbija ja teenuse osutaja vahele ning annavad ka töötajale kindlamad sotsiaalsed garantiid.

Viipekeele tõlketeenuse, invatransporditeenuse ja täisealistele psüühikahäire või vaimupuudega isikutele tugiisikuteenuse osutamisel on Pärnu linn juba ca 10 aastat rakendanud teenuse delegeerimise* ehk lepingulise üleandmise lahendust. Teenuse osutaja leidmiseks on korraldatud avalikud hanked. Hanke tingimused, millele peab teenus vastama, tuginevad linnavolikogu poolt teenuste osutamise kordades kehtestatud ning ka riiklikest õigusaktidest tulenevatele regulatsioonidele. Hanke tingimustes on alati sätestatud ka nõuded teenust osutavatele isikutele. Näiteks on Pärnu linn nõudnud täisealistele psüühikahäire või vaimupuudega isikutele tugiisikuteenust osutatavatelt tugiisikutelt kas sotsiaaltöö-, psühholoogia- või eripedagoogikaalast kõrgharidust või vähemalt tegevusjuhendaja koolituse läbimist ning eelnevat töökogemust selle sihtgrupiga töötamisel. Hanke võitjaks ja teenuse osutajaks on saanud eraõiguslikud juriidilised isikud, kes vastavad hankes kehtestatud tingimustele ning teevad odavaima pakkumise. Teenuste korraldamisel nende delegeerimist kasutades on Pärnu linn lähtunud eeldustest, et sel viisil on teenuse osutamine odavam, teenust osutavad sihtgrupi vajadusi tundvad ühendused või organisatsioonid, tänu millele vastab teenuse sisu ja kvaliteet teenuse tarbija vajadustele ning on saavutatud suurem rahulolu teenusega.

Need ootused ei ole alati täitunud, kuna loetletud eelduste saavutamiseks peaks olema teenuse pakkujate seas konkurents, mida kahjuks ei ole olnud. Reaalsus on, et igale teenusele tuleb üks pakkuja, kelle esitatud hinnaga tuleb teenust osta.

Nii on Pärnu viimaste aastate kogemus selline, et viipekeele tõlketeenusel oleme saavutanud tõesti teenuste delegeerimise eesmärgi – teenust osutab Pärnumaa Kurtide Ühing**, kes tunneb sihtgrupi vajadusi, teenuse hind on soodne arvestades Eestis üldiselt rakendatavat viipekeele tõlketeenuse hinda ja teenuse tarbijal on rahulolu.

* Teenuse osutamine läbi delegeerimise: viipekeele tõlketeenuse, sotsiaaltranspordi ning psüühikahäiretega isikute tugiisikuteenuse puhul.

** Teenuse osutamise delegeerimine puuetega inimeste ühingu – eeldus, et teenus vastab puudega inimeste vajadustele.

Täisealistele psüühikahäire või vaimupuudega isikutele osutab tugiisikuteenust viimased kaks aastat SA Pärnu Haigla läbi oma psühhiaatriakliiniku päevakeskuse, tänu millele on saavutatud teenuse osutamise professionaalsus ning sihtgrupi vajadustega arvestamine. Sotsiaaltransporditeenuse hankel on samuti osalenud alati ainult üks pakkuja, kelle esitatud hinnaga tuleb linnal teenust osta. Selle tõttu on teenuse hind järjest tõusnud ning see on ka ainus teenus, mille eest tuleb erivajadustega inimestel tasuda omaosalust. Omaosaluse suuruse kehtestab linnavalitsus pärast seda, kui on selgunud teenuse hind. Võib öelda, et teenuse tarbijad on aastate jooksul harjunud ühe teenuse osutajaga, kuid kuna linnale on kulud järjest tõusnud, on teenuse maht limiteeritud ega vasta tõenäoliselt kõigi erivajadusega inimeste vajadusele.

Pärnu linna kogemused sotsiaalteenuste korraldamisel teenuste delegeerimise kaudu on andnud teadmise, et vastutus* teenuse pakkumise eest on ikka kohalikul omavalitsusel ning tuleb tagada konstruktiivne koostöö teenuse pakkujaga ja teostada kontrolli teenuse osutamise üle.

* Pärnu kogemus: KOV vastutab teenuse eest ka siis, kui selle osutamine on delegeeritud.

Teenuste osutamine Pärnu linnavalitsuse hallatavate asutuste kaudu on säilitanud tihedama kontakti konkreetse sihtgrupiga ning on tagatud teenuse stabiilne osutamine, luuakse selgemad suhted teenuse tarbija ja osutaja vahel ning ka töötajatele on tagatud kindlamad sotsiaalsed garantiid.

Head praktikad sotsiaalvaldkonnas

I juhtum Puudega last kasvatav toimetulekuraskustes perekond

Kommentaari lisanud Maarja Kraiss, Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna eakate ja puuetega inimeste teenuste juhi kohusetäitja.

Omavalitsuse lühikirjeldus

Tegemist on Lõuna-Eestis asuva vallaga, mille orienteeruv elanike arv on 4900 inimest. Vallavalitsuse sotsiaalosakonnas on tööl kolm sotsiaaltöö spetsialisti, kellest üks viib läbi ka lastekaitsetööd. Vald on jagatud viieks tegevuspiirkonnaks, kus igas töötab ka sotsiaalhooldaja.

Omavalitsuses osutatavad teenused

Sotsiaalhoolekande ülesandeks on osutada isikule või perekonnale abi toimetulekuraskuste ennetamiseks, kõrvaldamiseks või kergendamiseks ning aidata kaasa sotsiaalsete erivajadustega isiku sotsiaalsele turvalisusele, arengule ja ühiskonnas kohanemisele. Sotsiaalosakond peab sotsiaalregistrit, koordineerib sotsiaalhoolekannet, korraldab sotsiaalteenuste osutamist, osutab sotsiaalnõustamisteenust, korraldab riiklike ja kohalike sotsiaaltoetuste maksmist, teeb lastekaitsetööd, täidab eeskostja ülesandeid, valmistab ette ja esitab kinnitamiseks sotsiaalvaldkonda kuuluvaid õigusaktide projekte.

Abivajajatele pakutakse erinevaid toetusi: nt ranitsatoetus, sünnitoetus, koolitoetus, lasteaialapse toidusoodustus, õpilase toidusoodustus, puudega inimese toetus, matusetoetus, eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus. Toimetulekutoetust maksab vald riigieelarvest laekunud vahenditest isikutele, kellel on õigus seda saada.

Vastavalt juhtumikorralduse põhimõtetele on peamiseks ülesandeks inimese seostamine tema vajadustele vastavate teenuste ja toetuste ning muude ressursidega. Eesmärk on pakkuda paremini suunatud individuaalsetest vajadustest lähtuvat abi, mis kokkuvõttes tagaks ressurside efektiivsema kasutuse. Juhtumi lahendamine on tihedalt seotud ümbritseva keskkonnaga ning sisaldab ka keskkonna kohandamist ja arendamist vastavalt inimese vajadustele.

Nii sotsiaalteenuste kui ka -toetuste osutamisel kasutatakse juhtumikorralduse meetodit ja eesmärgiks on arendada ja parandada inimese toimetulekut ning ennetada ja vältida sotsiaalsete probleemide tekkimist ja süvenemist. Vallavalitsuse pakutavad sotsiaalteenused on sotsiaalnõustamine, koduteenus, hooldamine perekonnas, sotsiaaleluasemeteenus, sotsiaaltransporditeenus, psühholoogiline nõustamine, üldhooldekoduteenus, erihoolekandeteenus, tööharjutusteenus, tugiisikuteenus, puudega lapse lapsehoiuteenus, võlanõustamine, hoolduse korraldamine. Lisaks on omavalitsus toeks eestkoste seadmisel, väljastab isikliku abivahendikaardi ning puudega inimese sõiduki parkimiskaardi.

Ülevaade olukorrast ja probleemi kirjeldus

Antud perekond on olnud juba pikemat aega sotsiaaltöö vaateväljas. Perekonnas kasvab seitsmeaastane raske puudega laps, keda kasvatab 26aastane pereema. Lapse isa ei ela perega koos ega toeta peret ka rahaliselt. Side lapse isapoolsete vanavanematega puudub. Pereemal on elukaaslane, kes on küll töötu, aga töötuna töötukassas

registreeritud ei ole. Mehel on tugevad alkoholiprobleemid. Pereema on ainus töötav täiskasvanu peres ning tema töötasu on alla Eestis kehtestatud miinimumi. Perekonna sissetuleku moodustavad pereema töötasu, peretoetus ning puudega lapse sotsiaaltoetus. Perekond elab üürikorteris, kust neid ähvardab väljatõstmine. Laps käib kohalikus lasteaias eelkoolirühmas. Pereema isa suri hiljuti ning pereema ema, kes elab perekonnast 20 km kaugusel ja on töövõimetuspensionär, toetab perekonda vastavalt võimalustele (aitab last hoida, vahel toetab materiaalselt). Pereema pöördus sotsiaalosakonda uurimaks võimalusi saada elamiseks sotsiaalpinda. Sotsiaalosakonnale oli tulnud selleks ajaks ka informatsioon lasteaiast, kus laps käib, et vanem ei ole nõus õpetajate soovitusel pöörduma nõustamiskomisjoni, et saada lapsele sobiv õppekava, kuna laps on koolikohustuslik ja peab alustama sügisest õpinguid. Õpetajate hinnangul ei ole laps kooliküps ning vajaks erinevaid tugiteenuseid.

Sotsiaaltöötaja läbiviidud tegevused

1. Pere probleemide hindamine ja kaardistamine

Esimeste kohtumiste järel sai kaardistatud peamised probleemid perekonnas, hinnatud hetkeolukord ning sõnastatud koos pereemaga eesmärk, mida saavutada soovisime. Kuna lapse areng ei vastanud eakohasele arengule, sai eesmärgiks seatud lapsele turvalise arengu- ja kasvukeskkonna loomine läbi pereema nõustamise ja tegevustele suunamise lähtuvalt lapse erivajadusest. Et saada ülevaade lapse erivajadusest ning aidata tagada lapsele turvaline arengu- ja kasvukeskkond, oli vajalik saada informatsiooni lapse erivajadusest. Tutvuda tuli lapse erivajadusi puudutavate dokumentidega (puude paberid, rehabilitatsiooniplaan, väljavõtted haiguslugudest), otsida juurde infot nii internetist kui spetsialistidelt, saamaks konkreetset ülevaadet lapsega seonduvast, et luua sotsiaalvõrgustik pereemale ja lapsele.

2. Ülevaate saamine perekonna majanduslikust taustast

Pereemal oli aastaid tagasi võetud SMS-laen, mis oli tänaseks kogunud intresse ja antud täitevmenetlusse. Naise arvelduskonto pangas oli arestitud. Üürikorter, kus perekond elas, tuli pärast lühikest etteteatamisaega vabastada. Kuna pere sissetulekud olid väikesed, oli raske leida sobivat eluaset, mida pere jõuaks ülal pidada. SMS-laen oli tekitanud võlgasid, millest pereemal puudus konkreetne ja selge ülevaade. Lisaks sellele oli pereemal pooleli pärimisprotsess, mis nõudis samuti väljaminekuid. Rahaasjadest rääkimine oli pereemale ebamugav ja tekitas protesti. Ka suhted oma elukaaslasega olid pingelised mehe alkoholilembuse tõttu. Kuna pereema oli ainus töötav täiskasvanu perekonnas ja pere sissetulekud olid kasinad, tekkisid konfliktid ka sellel pinnal.

3. Teenused ja toetused erivajadusega lapsele, sotsiaalvõrgustiku loomine perele

Pereemale sai pakutud võimalust saada tugiisikuteenust, millest ta esialgu keeldus. Kuna pereemal oli oma nägemus tugiisikust, siis tuli talle selgitada teenuse olemust ja tugiisiku rolli perekonnas. Alguses oli pereema arvamusel, et tugiisik on inimene, kelle valla sotsiaaltöötajad on pannud tema tegemisi kontrollima ja sellest ette kandma. Ka

Oluline on, et eesmärk, mille saavutamise nimel tööle hakati, sõnastati koos pereemaga. Sellega antakse võimalus inimesel endal hinnata kriitiliselt hetkeolukorda ja võimalusi ning mõista, et olukorra lahendamisel on tal endal keskne roll kanda.

Mitme probleemi samaaegse esinemise korral on juhtumikorralduse põhimõtte kasutamine äärmiselt vajalik, et kindlustada kogu võrgustiku kaasamine, eri valdkondade sekkumisvajaduste kaardistamine ja hindamine ning pikaajalise ja mitmekülgse abi andmine.

Sotsiaalteenuse pakkumisel tuleb kliendile selgitada, mis on teenuse sisutegevused ning kuidas need inimesega koos seatud eesmärkide saavutamisele kaasa aitavad – see aitab vähendada ebakindlust ja vastuseisu pakutavale abile.

Tugiisik ei pea osutama teenust ainult isiku kodus või koolis, vaid võib kohtuda teenuse saajaga ka mujal mõlemale sobivas kohas. Nt antud juhtumi puhul külastati ühiselt lapse potentsiaalset tulevast kooli, mille suhtes pereemal teadmatusetõttu eelarvamus oli. Lõpptulemusena viidi üheskoos ka kooli sisseastumise avaldus ning laps saab õppida talle sobiva õppekava alusel, saades samas koolis ka oma arenguks vajalikke rehabilitatsiooniteenuseid. Seega on sotsiaaltöötaja valinud õige sekkumise, kuna selle paindlik korraldus võimaldab teenust osutada vastavalt vajadusele ka väljaspool teenusesaaja kodu.

Olenevalt kliendi vajadusest on tugiisik abistaja asjaajamisel, emotsionaalse toe pakkuja, kogemuste või teabe vahendaja jne. Kõik tugiisikuteenuse saajad vajavad motiveerimist ja julgustamist, mõni neist ka juhendamist konkreetsete toimingute (igapäevatööd, asjaajamine, kontaktide loomine jm) tegemiseks või õppimiseks. Tugiisik ei tee oma kliendi eest tegevusi ära (Tugiisikuteenuse juhise, arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/kohalike-omavalitsuste-sotsiaalteenuste-soovituslikud-juhised/tugiisikuteenus-taiskasvanule.html>).

tema elukaaslane oli vastu tugiisiku ilmumisele perekonda. Sellega seoses oli pereemal hirm enda ja lapse pärast, kuid pärast selgitusi need hirmud taandusid ning pereema oli nõus tugiisiku määramisega perekonnale.

Emal puudus ülevaade erivajadusega lapsele mõeldud teenustest, infomaterjalidest, tugigruppidest ja organisatsioonidest. Samuti ei osanud pereema kasutada ära lapsele ettenähtud riigi rahastatavaid teenuseid. Lapsele oli koostatud rehabilitatsiooniplaan, mida ema ei olnud aktiivselt kasutanud. Tugiisiku kaasabil sai pereemale selgitatud võimalusi, mida rehabilitatsioonipuudega lapsele pakkuda saab. Samuti said esitatud materjalid nõustamiskomisjonile, et määrata lapsele sobiv õppekava, mille alusel saaks laps sügisel õpinguid alustada.

Emal puudus informatsioon nõustamiskeskusest, kust on võimalik saada nii psühholoogilist kui eripedagoogilist tasuta abi emal ja lapsel. Koos tugiisikuga külastasid pereema ja laps erivajadustega laste kooli. Alguses oli emal väga suur vastuseis antud kooli suhtes, kuid peale koolipersonali ja koolimajaga tutvumist ema arvamus muutus. Tugiisikuga koos käis pereema avaldust kooli astumiseks viimas ja laps saab alustada õpinguid just talle sobiva õppekava järgi. Samas koolis saab kätte ka rehabilitatsiooniteenused, mis on lapse arengule väga tähtsad.

Eriline tähelepanu tugiisiku töös perega oli lapse tervise ja sellest tulenevate erivajaduste arutelul pereemaga ja infomaterjali otsimine internetist. Tugiisik juhendas ema, kust ja kuidas ta oma lapse tervise kohta informatsiooni saab ning millised on võimalused lapsel areneda ja saada osa täisväärtuslikust elust.

Suure osa ajast pühendas tugiisik lapse arendustegevusele, kuhu kaasas ka pereema. Kuna laps käis tavalasteaias, oli vaja temaga rohkem kodus tegeleda ja teda arendada. Laps kaldub hüperaktiivsusele ning tema tähelepanu on üsna hajuv. Kuna ema ei osanud last tegevusele suunata ning laps omakorda ei allunud ema suunistele, oli vajalik ema selles osas aidata. Lapses tuli äratada huvi õppetegevuse vastu ning suuta panna teda keskenduma konkreetsele tegevusele, kõike seda läbi mängu.

4. Majandusliku stabiilsuse loomine perekonnas

Et saada pere sissetulekutest ja väljaminekutest selgemat pilti ning luua peres majanduslikku stabiilsust, tuli tugiisiku kaasabil koostada pere eelarve, kuhu pereemal tuli märkida kõik kulutused ja sissetulekud sendi täpsusega. Tulud ja kulud mustvalgele kirja panna valmistas pereemale raskusi. Ta ei olnud harjunud oma makse õigeaegselt tasuma, samuti ei olnud tal ülevaadet oma sissetulekutest. Pere rahakotis valitses kaos ja pidev puudus rahalistest vahenditest. Samuti oli pereema harjunud makse maksma pangas, millega

kaasneb kõrge teenustasu. Pereemale sai selgitatud arvete kindlal kuupäeval tasumise tähtsust, et saada teada sel kuul majandamiskuludeks kasutada jääv summa. Kõige selle saavutamine ei olnud kerge, kuna inimene on oma harjumuste „ori“ ning muutuste sisseviimine on alati keeruline. Tugiisiku kaasabil sai pereema suunatud võlanõustamisteenusele.

Mis läks hästi?

Positiivne oli, et pereema tegi lõpuks ametnikega koostööd, milles oli suur panus tugiisikul, kes suutis pereemaga saavutada hea klapi ning usalduslikud suhted; ta suutis vähendada pereema hirmu ametnikega suhtlemisel. Tugiisik oli kui vahelüli perekonna ja ametnike vahel, kes aitas, nõustas ja jõustas perekonda ning suutis koostöös sotsiaaltöötajaga tagada perekonna toimimise. Selle nelja kuu jooksul, mil perekonnale pakuti tugiisikuteenust, toimus palju muutusi perekonnaelus. Tugiisik aitas pereemal pidada läbirääkimisi tööandjaga ning saada ametikorter, mis sai remonditud. Lapsel on nüüd armas ja hubane kodu. Pereema muutus selle aja jooksul enesekindlamaks ja julgemaks, on suhtlemisel avatum ning mis kõige olulisem ta on teadlikum oma lapse erivajadustest ning seega suudab pakkuda lapsele turvalisemat arengu- ja kasvukeskkonda.

Emal on nüüd teadmised erinevatest teenustest ja toetustest, mida pakub koduvald, ning ema ja laps on muutunud lähedasemaks. Laps suudab ka emaga kahekesi olles keskenduda õppetegevusele ning alluda ema korraldustele.

Sotsiaaltöötajana kogesin positiivseid tundeid seoses meeskonnatöoga, saadava tagasiside ja toetusega. Selle juhtumiga töötades mõistsin, et ühel inimesel on teisele tohutult palju anda ning alati me ei mõtlegi, et ka piskust võib olla suur abi ja tugi teisele inimesele. Tugiisik peab oma töös olema ääretult kannatlik, empaatiline ja positiivselt meelestatud inimene, et suuta toetada teist inimest tema probleemides. Antud juhtum andis lootust, et töös perekonnaga, kes on multiprobleemne, on mõistlik kasutada tugiisikuteenust, sest koostöös peitub jõud ning üheskoos meeskonnaga suudab lahendada paljud probleemid, mis alguses tunduvad ületamatud.

Kui perele määratud tugiisik selgitab välja, et lisaks väheesele oskusele oma pere eelarvet planeerida on probleeme ka võlgadega, on võlanõustamisteenusele suunamine õige otsus. Tugiisik on küll spetsialist, kes võib õpetada peret mõistlikult ja säästlikult majandama, kuid võlgadega seotud probleemid vajavad spetsiifilisemaid teadmisi, nt tuleb hinnata, kas võlanõuded on üldse õiguspärased, samuti võib tekkida vajadus läbirääkimisteks võlausaldajatega.

Kirjeldatud juhtum illustreerib ilmekalt, kuidas tugiisikuteenuse tulemuslikkuses mängib suurt rolli tugiisiku ja teenusesaaja omavaheline sobimine.

Vanema teadlikkus erinevatest toe saamise võimalustest on erivajadusega lapsele parima abi taotlemisel ja pakkumisel võtmetähtsusega. Lisaks on tugiisiku töö olnud tulemuslik ema enesekindluse suurendamisel ja sotsiaalsete oskuste täiendamisel, mis loovad eelduse edaspidi iseseisvamalt hakkama saada.

Sotsiaaltöötaja töös on väga olulised isikuomadused ja suhtlemisoskus. Kasuks tuleb rahulikkus, oskus kuulata ja realistlikke eesmärke seada, tunnustamisoskus ja optimism.

Kokkuvõte

Sotsiaalhoolekande üheks põhimõtteks on isiku vastutus enda ja oma perekonna toimetuleku eest ning abi andmise kohustus, kui isiku ja tema perekonna võimalused toimetulekuks ei ole piisavad. Selle kõigega tegelevad sotsiaalosalonna töötajad päevast päeva.

Töö selle juhtumiga ning koostöö tugiisikuga aitas mul mõista, et minu käitumine keerulistes ja rasketes situatsioonides ei olene niivõrd õpitud teadmistest ja käitumisest, kui just isiksuseomadustest ja isiklikust väärtusorientatsioonist. Jälgides nii iseenda kui teiste meeskonnaliikmete emotsionaalset ja sotsiaalset käitumist, suurenes oskus näha paremini nii iseenda kui teiste motivatsiooni ja vajadusi ning analüüsida nende vajaduste rahuldamise teid ja erinevaid nägemusi.

Raskusena saab välja tuua, et tihti on perekondade sotsiaalsed probleemid seotud erinevate eluvaldkondadega, kus on võimatu üheselt lahendusi pakkuda. Ametkondlikud asjaajamised on tihti keerulised ja aeganõudvad ning ressursid piiratud. Kõik see koos takistab positiivsete tulemuste saavutamist.

Juhtumi analüüsimine ja lahenduste leidmine oli aeganõudev, kuid kindlasti positiivsete tulemustega perekonna jaoks.

II juhtum

Kroonilise terviseprobleemiga töötü noormees ja tema pere

Omavalitsuse lühikirjeldus

Tegemist on Kesk-Eestis asuva vallaga, mille orienteeruv elanike arv on 7000 inimest. Juhtumi lahendamise toimus valla sotsiaalkeskuses, mille tegevuse eesmärgiks on eakatele, puuetega inimestele ja nende peredele ning sotsiaalsest elust kõrvale jäänud isikutele sotsiaalteenuste pakkumine ja teadlikkuse tõstmine sotsiaalsete probleemide ennetamisest ja lahendamisest. Abivajajate toetamiseks on moodustatud erinevaid tugigruppe, korraldatud regulaarselt tegevusringe, infopäevi, nõustamist ja mitmesuguseid kursusi toimetulekuoskuste saavutamiseks. Makstakse sotsiaaltoetusi ning osutatakse sotsiaalteenuseid, millest üheks on eluasemeteenuse pakkumine ühiselamu tüüpi ühetoalistes korterites sotsiaalmaja teisel korrusel.

Tugigruppide ellukutsumine sarnaste probleemidega isikute abistamiseks toetab osalejaid probleemide ja eesmärkide sõnastamisel, läbiarutamisel, kogemuste ja heade praktikate jagamisel.

Ülevaade olukorrast ja probleemi kirjeldus

Omavalitsuse sotsiaaltöötaja juurde pöördus noormees Lauri (23 a, *nimi muudetud*), kes oli töötü, pärit maalt vallakeskuse lähedalt väiksest külast. Noormees on algharidusega (põhikool lõpetamata), vabaabi elus ning põeb kroonilist haigust.

Pöördumise põhjuseks oli soov saada abi ajutise elamispinna taotlemiseks endale ja lapseootel elukaaslasele Maiule (17 a, *nimi muudetud*). Põhjenduseks teravad konfliktid neiu ema (51 a) ja poolvennaga (25 a), kelle juures nad külas asuvas kahetoalises korteris viimased 7 kuud elanud on.

Töökoha puudumise ja väikeste sissetulekute tõttu ei ole võimalik mujale korterit üürida või osta. Tööleasumist on seni takistanud ametioskuste puudumine ja lõpetamata põhikool, mingil määral ka haiguse tõttu sageli esinevad ägedamad haigushood, hirm ja vastutus ebamäärase tuleviku ees.

Tegemist on taas multiprobleemse juhtumiga: sobiva eluaseme, töökoha, hariduse ja mõlema lapsevanema perede poolse toe puudumine; küsitav on toimetulek sündivale lapsele turvalise elukeskkonna võimaldamisega.

Noormehe endapoolne probleemi sõnastus

„Meil ei ole enam võimalik Maiu ema ja poolvennaga selles väikeses korteris edasi elada. Alguses ei olnud Maiu emal mingit erilist vimma meie vastu ja ta lubas meil kuni lapse sündimiseni seal elada. Aga kui Maiu poolvend eelmisel kuul vanglast vabanes, muutus kogu olukord. Algasid igapäevased viinavõtmised ja tänitamine meie kallal. Me ei saa seal enam edasi elada. Mina kardan Maiu ja meie järgmisel kuul sündiva lapse pärast. Üürisime kas või ühetoalise siit kaugemale, kuid see on võimatu – mul pole tööd. Ametlikult ei taheta eriti maal kedagi tööle võtta. Siin on paljud harjunud mustalt tööd tegema, kuid need on ju ajutised tööotsad. Minu ema ja isa juurde ei saa ka elama minna, nad elavad nagunii juba oma nooremate lastega kümnekesi neljatoalises korteris.“

Sotsiaaltöötaja läbiviidud tegevused

1. Esmane hindamine valla sotsiaaltöötaja poolt

Sotsiaaltöötaja kuulas ära pere pealisprobleemi, olukorra hindamiseks viidi läbi intervjuu. Samuti toimus kliendi lähivõrgustiku kaardistamine ökokaardi koostamise abil. Pärast info analüüsimist, kliendi vajaduste selgitamist ja olukorra tegeliku keerukuse määratlemist selgus, et klient ja tema pere vajavad pikaajalisemat ja mitmekülgsemat abi kui üksikteenuse või ühekordse abi osutamine. Seetõttu anti juhtum kliendi nõusolekul üle sotsiaalkeskuse juhtumikorraldajale, kes asus edasises protsessis perega tegelema.

On positiivne, et kliendiga kontakti loomisel ja tema olukorra kaardistamisel tutvustati mitu lahendust vajavat probleemi, mistõttu otsustati kasutada juhtumikorraldaja abi. See on igati põhjendatud.

2. Põhjalik hindamine sotsiaalkeskuse juhtumikorraldaja poolt

Põhjalikuma hindamise läbiviimiseks leppis juhtumikorraldaja kokku kohtumise lähedaste inimestega.

Maiu: „Probleemiks on see, et meil puudub omaette elamine ja selleks vajalik sissetulek. Püüame küll väga kokkuhoidlikult elada, aga kui laps sünnib, siis on kindlasti rohkem raha vaja. Meil ei ole midagi erilist vaja, tahaks ainult omaette elama saada. Et seda mõnitamist päevast päeva kuulama ei peaks. Ema ja poolvend ei salli teda ja nüüd on ka mind sellepärast vihkama hakanud.“

Lauri õde: „Tundub, et Lauri ja Maiu saavad hästi läbi, kuid Maiu ema ja poolvenna juurde nad küll elama ei saa jääda. Lauri on ju täisealine ja peab hakkama saama küll. Ja tööle võiks ta ka minna, kaua ta neid juhuslikke otsi teeb. Need ju ei toida. Sinna tööturuametisse ta isegi korra läks, aga sinna see asi jäigi.“

Valla sotsiaaltöötaja. Sotsiaaltöötajaga puutus Maiu kokku juba sellest ajast, kui ta seitsmendas klassis käis ja põhjuste puudumiste ning kodust põgenemiste pärast lastekaitsetöötaja juurde sattus. Maiu probleemide ja konfliktide tõttu kodus on sotsiaaltöötajal Maiu perre sageli asja olnud. Nüüd, kui Lauri ja Maiu on 7 kuud koos elanud, soovitas sotsiaaltöötaja Lauril tööle minna ja neile väike korter üürida. Tööle saamiseni soovitas ta Lauril teenuste ja toetuse saamiseks Töötukassas end töötuna arvele võtta.

Sotsiaaltöötaja arvates peaks Lauri ja Maiu (ning nende peagi sündiva lapse) esmaseks sammuks olema väljakolimine ema ja vägivaldse poolvenna korterist. Edaspidi peaks Lauri ja Maiu toimetulekut takistavate probleemidega põhjalikumalt tegelema juhtumikorraldaja.

Maiu klassijuhataja (46 a)

Maiu sõnade kohaselt on klassijuhataja nende käekäigu vastu rohkem huvi tundnud kui nende mõlema vanemad. Vaatamata sellele, et Maiul sünnib kevadel laps, soovitab õpetaja Maiul niipea kui võimalik koduõppe programmi jätkata ja 9. klass samal kevadel siiski ära lõpetada. Hiljem, kui laps on suurem, saaks ta õhtukeskkoolis õpinguid jätkata. Õpetaja kiidab Maiut kui taiplikku tütarlast. Miinuseks on tal aga kerge käegalöömine. Ka õpetaja arvab, et tulevane pereisa peaks kindlasti proovima tööd saada.

Põhjalik hindamine ja info lähikondlastelt andis ülevaate kliendi elukeskkonnast, majanduslikust olukorrast, võimalikust toetusvõrgustikust, lähisuhetest, võimetest, oskustest, tervisest, teadmistest ja ootustest, eneseteostuse ja -arengu soovidest. Esialgu oli Lauri ja Maiu ütlustes vastukäivust, tegeliku olukorra varjamist ja salgamist. Selgus, et lahendamist vajavaid probleeme on kliendi perel rohkem.

- Lauri on töötu, seega puudub perel toimetulekut tagav sissetulek.
- Lauril on terviseprobleemid, millele ta on vähe tähelepanu pööranud, puudub ravikindlustus.

- Lauril on madal enesehinnang ja puudub motivatsioon töö leidmiseks, sest ta loobus juba ühe kuu möödudes kergekäeliselt Töötukassa poolt pakutud tööotsinguabist.
- Konfliktised suhted elukaaslase Maiu ema ja poolvennaga.
- Lauril ja Maiul puudub kindel elukoht.

3. Tegevuskava ettevalmistamine

Koostöös kliendiga valmis edasine tegevuskava. Lauriga arutati läbi, mis on realselt saavutatav tema enda poolt, millega saavad toetada juhtumikorraldaja ja sotsiaaltöötaja ning milline võiks elu olla siis, kui probleemid on lahendatud. Järgnes eesmärkide seadmine, ajakava, teenuste ja tegevuste planeerimine ning vastutajate kandmine juhtumiplaani.

Hea näide, et tegevuskava koostatakse koostöös kliendiga ning temaga arutatakse ja seatakse realselt saavutatavad eesmärgid, mis tähendab seda, et ka klient ise hindab oma tugevusi/nõrkusi ning hetkeolukorda.

Seatud eesmärgid:

1. Lahendada Lauri ja tema elukaaslase Maiu eluasemeprobleem.
2. Lahendada leibkonna majanduslikku toimetulekut takistavad probleemid.
3. Toetada Lauri aktiivset tööotsingut, kõrvaldada töökoha leidmist takistavad probleemid.

Positiivne, et seati selged prioriteetidid – esmalt tuleb kindlustada lapsele ja perele turvaline elukeskkond, seejärel leida võimalused aktiivseks tööotsimiseks ja tööle asumiseks.

4. Planeeritud ja läbiviidud tegevused

1. Laurile ja Maiule eraldati ajutise üürilepinguga sotsiaaltuba sotsiaalkeskuses. Põhjendatud vajaduse korral on võimalik lepingut pikendada poole aasta kaupa (*KOV-i sotsiaaltöötaja ja juhtumikorraldaja*).
2. Laurit ja Maiut abistati eraldatud eluruumi sisustamisel ja beebi-tarvete muretsemisel (*juhtumikorraldaja*).
3. Laurit ja Maiut juhendati, kuidas taotleda toimetulekutoetust KOV-i sotsiaalosakonnast (*juhtumikorraldaja*).
4. Lauri külastas psühholoogi, kus töötati tema enesekindluse ja motivatsiooni arendamisega, et leida sisemisi ressursse ja tugevusi tööleasumiseks ja iseseisvaks toimetulekuks (*Lauri ja psühholoog*).
5. Lauri suundus tööotsingutele, toimus vabade töökohtade otsimine lähikonnas ning kontakti võtmine Kohaliku Ettevõtjate Ühendusega (*Lauri ja juhtumikorraldaja*).
6. Regulaarsed kokkusaamised juhtumikorraldajaga, et arutada töölkäimise võimalusi, CV koostamine, töökuulutuste analüüsimine (*Lauri ja juhtumikorraldaja*).

Oluline, et tegevuste planeerimisel panakse paika ka vastutajad, kes tegevuse läbiviimise juures kandvat rolli omavad. Nii on igale juhtumi lahendamisel osalevale inimesele selge, millist panust ja tulemust temalt oodatakse.

Tulemused ühe kuu möödudes

- Lauril ja Maiul on elukoht üheks aastaks. Kaheksa päeva jooksul on muretsetud esmavajalik mööbel, köögitarbed ja esmavajalikud beebitarbed.
- On toimunud vestlus ja arutelu, mille käigus selgitati Lauri pere jaoks esmatähtsate teenuste ja toetuste taotlemise võimalusi. Lauri on saanud ajutiselt toimetulekutoetust valla sotsiaalosakonnast.
- Lauri on saanud nõustamist ja abi enesehinnangu tõstmiseks psühholoogilt, samuti on teda juhendanud juhtumikorraldaja CV koostamise osas ja julgustanud töötasingutel.
- Lauri on iseseisvalt uurinud infot vabade töökohtade osas lähikonnas ning võtnud end Töötukassas töötuna arvele.
- Lauri kohtub juhtumikorraldajaga 1 kord nädalas, et arutada ja analüüsida tegevuste õnnestumisi ja teenuste tulemuslikkust.
- Kuna Lauri on veel töötu ja saab lapsehoidmisel kodus abiks olla, on Maiu saanud pärast lapse ühekuuseks saamist jätkata põhikooliõpinguid koduõppeprogrammi toel.

Ühe kuu möödudes koostati uus tegevusplaan kaheks järgnevaks kuuks.

Tulemused 4 kuu möödudes

- Lauri pere elab neljandat kuud sotsiaalkeskuses.
- Kliendi perre on sündinud priske ja terve pereliige.
- Maiu on saanud täisealiseks ning lõpetanud koduõppeprogrammiga põhikooli.
- Lauri on leidnud tööd kohaliku firma autoremonditöökojas, tal on ravikindlustus ja ta käib regulaarselt perearsti vastuvõtul. Lauri tervis on stabiliseerunud.
- Maiu võtab osa sotsiaalkeskuses toimuvatest Gordoni Perekooli tundidest.

Juhtumi lahendamisele aitas/aitab kaasa isiku enda motivatsioon probleeme lahendada ning nõusolek ja huvi juhtumikorraldajaga koostööd teha. Kliendi tihe koostöö juhtumikorraldaja ning teiste võrgustiku liikmetega on loonud eeldused perekonna stabiilseks toimetulekuks.

Mis läks juhtumi puhul hästi?

Juba ühe kuu jooksul saadud abi ja teenused parandasid Lauri pere olukorda oluliselt. Tänu toetavatele ja sisukatele kokkusaamistele ja aruteludele juhtumikorraldaja ning psühholoogiga paranes Lauri enesehinnang ja motivatsioon tööleminekuks.

Samuti oli positiivne, et Lauri ja Maiu olid valmis koostööks, nende suhtlemine oli viisakas. Leidus toetav lähivõrgustik (õpetaja) ning tekkis sisukas

koostöö sotsiaaltöötaja, õpetaja ja kohaliku psühholoogiga, mille tulemusel sai Lauri töökoha. Eeldused perekonna stabiilseks toimetulekuks on loodud.

Mis valmistas probleeme?

Juhtum oli keerukas ja puudutas tervet perekonda, kellele tuli leida turvaline elukeskkond, kus laps saaks kasvada. Keerukas ja ajamahukas oli juhtumi dokumenteerimine.

III juhtum

Omastehooldus – eakas ema hooldamas sügava vaimupuudega tütart

Omavalitsuse lühikirjeldus

Tegemist on Tallinna ühe linnaosaga, mille sotsiaaltööd korraldab linnaosa sotsiaalhoolekande osakond. Osakond tegeleb hoolekande ja sotsiaalse kaitse küsimustega, tagab vähekindlustatud ja riskirühmades olevatele elanikele toetuste, teenuste ja muu abi kättesaadavuse ning nende hakkamasaamise minimaalselt aktsepteeritaval moel. Toetuste ja teenustega püütakse säilitada elukvaliteeti ning seda võimaluste piires tõsta. Seega on töövaldkondadeks sotsiaaltoetuste määramine ja maksmine, laste, eakate, puuetega inimeste ja teiste abivajajate isikute hoolekanne. Sotsiaalhoolekande osakond koosneb kolmest talitusest: sotsiaalteenuste, sotsiaaltoetuste ja lastekaitse talitus. Osakonnas töötab 21 inimest (osakonna juhataja, juhataja asetäitja, jurist, peaspetsialistid, vanemspetsialistid). Lisaks on moodustatud linnaosa vanema korraldusega sotsiaalhoolekande komisjon, mille põhiülesanne on täiustada sotsiaalhoolekandevalast tööd ning vaadata läbi sotsiaaltoetuste, sotsiaalteenuste ja muu abi osutamise seotud erijuhud. Linnaosas tegutseb Sotsiaalkeskus.

Põhiliste kliendirühmade, eelkõige puudega inimeste ja lastehoolekande töö on korraldatud juhtumikorralduse meetodi järgi. Oma olemuselt on juhtumikorraldus sotsiaaltöö meetod, mis hõlmab paindlikku ja ulatuslikku sekkumist koordineerimaks hoolekandesüsteemi erinevaid osi, mille peaesmärgiks on kliendi juhtumi lahendamine. Juhtumikorralduse kandvaks põhimõtteks on juhtumi lahendamine algusest lõpuni ühe isiku poolt, kaasates vajadusel teisi spetsialiste, ning eesmärgiks kliendi sotsiaalse toimetuleku parandamine ja arendamine ning kliendile tema vajadustele vastavate teenuste, toetuste ja muude vajalike ressursside pakkumine.

Kuigi juhtumikorralduse töömeetod on vaid üks mitmest sotsiaaltöö meetodist, saame öelda, et selle kasutamine on põhjendatud ja annab tulemusi. Kõik 3 juhtumit on tegelikult saanud lahenduse tänu teadlikule ja organiseeritud juhtumikorralduslikule tööle.

Omavalitsuse poolt osutatavad abimeetmed

Makstavad sotsiaaltoetused: toimetulekutoetuse määramine ja maksmine, täiendavate sotsiaaltoetuste määramine ja maksmine (toimetuleku tagamiseks, retseptiravimite ja abivahendite osaliseks hüvitamiseks, laste huvi- ja sporditegevusega seotud kulutuste ja erakorraliste väljaminekute osaliseks hüvitamiseks jm).

Osutatavad sotsiaalteenused

Sotsiaalnõustamine – teabe andmine sotsiaalsete õiguste ja seaduslike huvide kaitse kohta, abistamine konkreetsete probleemide lahendamisel edaspidise toimetuleku soodustamiseks, ekspertarvamuste koostamine ja esitamine asjaomastele asutustele.

Eluasemeteenused – sotsiaal- või munitsipaalpinna vajaduse hindamine, abi eluruumi kohandamisel või sobivama eluruumi saamisel, sotsiaalmajutusüksuse, varjupaiga või öömaja teenusele suunamine.

Koduteenused – isikule kodustes tingimustes osutatavad teenused, mis aitavad tal harjumuspärases keskkonnas toime tulla.

Abi osutamine piiratud teovõimega isikute õiguste ja huvide kaitsmisel – eestkoste seadmine, vanemliku hoolitsuseta jäänud laste huvide kaitsmine.

Lisaks toimub isikliku abivahendi kaardi väljastamine tehniliste abivahendite soodustingimustel soetamiseks, invatranspordi tellimine, taksotalongide väljastamine puudega isikutele ning hooldusega seotud küsimused (hooldaja määramine puudega lastele ja täiskasvanutele, hoolekandeesutusse või perekonda hooldamisele paigutamine). Töövaldkonnaks on ka kolme- ja enamalapselise pere lastele tasuta sõiduõiguse ning pere vanematele soodushinnaga sõiduõiguse vormistamine ja vältimatu sotsiaalabi pakkumine (ehk tagatakse piisavate elatusvahenditeta isikutele hädavajalikud sotsiaalhoolekandelised abinõud, mis tagavad vähemalt toidu, riietuse ja ajutise peavarju).

Suurematel kohalikel omavalitsustel on küll hoolekandelise abi osutamisel laiem valik ja rohkem võimalusi, kuid ka abivajajate hulk ning probleemide rohkus ja ulatus on suuremad.

Tallinna eripära

Hoolekande aspektist vaadatuna on nimetatud linnaosal mitmeid eripärasid. On piirkondi, kus eakatel ja puuetega inimestel on halb ligipääsetavus. Palju on mugavusteta eluasemeid, mis on koduhooldusele ressursineelav (ahjuküte, vee puudumine). Lisaks on palju turiste, vargusi ja kerjamist. Kodutute

invasioon on suur, sest siin on paremad võimalused midagi saada.

Lastekaitsetöös tuleb ette palju keerukaid kohtuasju, mis komplitseeruvad, kuna vanemad on keskmisest rikkamad. Samuti palju juhtumeid, kus vanemliku hoolitsuseta laps asub füüsiliselt linnaosas, kuigi pole siit pärit. Kaubanduskeskustesse kogunevad noored üle kogu linna ja tegemist on ülelinnalise sotsiaalprobleemiga. Politsei ja munitsipaalpolitsei otsivad koostöösuhteid (lastekaitse ja erinoorsootöö) just hoolekandest.

Ülevaade olukorrast ja probleemi kirjeldus

89aastane naine Mari (*nimi muudetud*) on hooldajaks oma sügava vaimupuudega 63aastasele tütrele Evale (*nimi muudetud*), kes vajab ööpäevaringset järelevalvet ja kõrvalabi kõigis igapäevastes toimingutes. Eva on sündinud raske sünnitraumaga, mis on põhjustanud vaimse alaarengu. Ta ei ole võimeline orienteeruma ajas ega kohas, ei oska lugeda ega kirjutada. Ema abistab tütart nii riietumisel, söömisel kui ka hügieenitoimingute juures. Ema ja tütar elavad kahekesi kortermaja III korrusel. Korter on kõigi mugavustega, miinuseks on lifti puudumine ja väga järsk ning kitsas trepp. Perekonnal teised lähedased pereliikmed ja sugulased puuduvad.

See on hea näide, kus ema kui hooldaja on saanud tuge omavalitsuselt, et hoolduskoormusega toime tulla. Omavalitsuse sotsiaaltöötaja lähtus abi pakkumisel ja planeerimisel kliendi soovist – elada võimalikult kaua oma kodus.

Omastehooldajast vanemal on alati mure: mis saab minu abivajajast (täiskasvanud) lapsest siis, kui mind enam ei ole. Mure võib olla tingitud olemasolevate võimaluste mitteteadmisesest, aga ka harjumusest vaid ise lapse eest hoolt kanda ja hirmust lapse hooldamist kellelegi teisele usaldada.

Aastatel 2003–2010 oli Eva eestkostjaks ema Mari. Oma vanuse ja tervisliku seisundi tõttu on alates 2011. aastast Eva eestkostjaks määratud Tallinna linn. Mari tuleb oma tütre hooldamisega seni toime tänu pakutavatele sotsiaalteenustele.

Eva ja Mari juhtumi puhul oli abistamisel määravaks ema Mari soov elada võimalikult kaua harjumuspärasel koduses keskkonnas ja vältida asutusepõhist hooldust. Eva on terve oma elu olnud kodune, ema Mari sõnul on keskkonna vahetuse katsed ja emast eemal viibimine tekitanud tütres ärevust ja stressi.

Probleemiks on ema puhkusevõimaluste puudumine, kodust ei saa viibida kaua eemal, arsti juures ja poes käimine on keeruline. Samas muretseb ema pidevalt selle üle, mis saab tütrest pärast tema surma. Tagajärjeks on ema Mari enda unarusse jäetud terviseprobleemid ning muretsemisest tekkinud stress ja väsimus.

2011. aastal halvenes ema Mari nägemine ja arstid soovitasid tal teha operatsioon kae eemaldamiseks, vastasel juhul oleks Mari võinud kaotada nägemise. Sotsiaaltöötajal kulus mitu kuud veenmaks, et Mari võtaks ette silmaoperatsiooni. Mari ei olnud nõus operatsioonile minema, sest muretses tütre pärast, olles kindel, et tütar ei saa ilma temata hakkama. Sotsiaaltöötaja tõi Mari veenmise juures peamiseks argumendiks tööga, et operatsioonile mitte minnes jääb Mari pimedaks ega tule mõne aja pärast tütre hooldamisega enam toime. Lõpuks nõustus Mari operatsiooniga. Operatsiooni ja selle taastumisjärgse perioodi jooksul viibis Eva 14 päeva Tallinna Diakooniahaiglas ööpäevaringsel hooldusteenusel.

Koduteenus on mõeldud isikutele, kellel on terviseseisundist, tegevusvõimest või elukeskkonnast tulenevalt kõrvalabivajadus kodustes tingimustes igapäeva-eluks vajalike toimingute sooritamisel ja väljaspool kodu asjaajamisel. See võibki tähendada, et klienti abistatakse toiduainete ostmisel ja toidu valmistamisel, eluaseme korrastamisel ja riiete pesemise korraldamisel, aga ka asjaajamiste saatmisel, nt pensioniametis. Teenuse sujuva toimimise eelduseks on kliendi ja teenust osutava töötaja omavaheline sobimine ja läbisaamine.

Intervallhooldusteenuse kasutamine pakub hooldajale lühiajalist puhkust ja võimalust hoolitseda enda tervise eest.

Ööpäevaringset erihooldusteenust rahastatakse riigieelarvest ning pakutakse järjest enam peremajades või peresarnastes elutingimustes. Kindlasti ei saa see Eva jaoks kerge olema, kui ta peab hoolekandeesutusse elama asuma, kuid isikukesksem lähenemine, tingimused ja keskkond saavad seda lihtsustada.

Rehabilitatsiooniteenuse raames viivad spetsialistid läbi põhjaliku hindamise ning koostavad rehabilitatsiooniplaani. Selles sisalduvad soovitusel, milline erihooldusteenus võiks Evale sobida ning kuidas iseseisvat toimetulekut soodustada, milliseid oskusi arendada jm.

Koostöö – see on sageli võtmeküsimus heade tulemuste saavutamiseks!

Läbiviidud tegevused

- Eva ja Mari on võetud Sotsiaalkeskuse koduhoolduse klientideks. Hooldustöötaja käib nädalas kaks korda toitu koju toomas, vajadusel koristab ning viib pesu pesumajja. Lisaks abistab hooldustöötaja Marit asjaajamisel pensioniametiga või sotsiaalhoolekande osakonnaga.
- Maril on kokkulepe inimesega, kes tasu eest käib hooldamas Eva, kui Maril on vaja lühiajaliselt kodust eemal viibida (arsti juures, poes). Hoidja palkamine põhjustab Marile suuri rahalisi kulutusi. Et vähendada Mari kulusid ja soodustada iseseisvat toimetulekut, tegi sotsiaaltöötaja sotsiaalkomisjonile ettepaneku osutada Marile koduhooldusteenust tasuta. Komisjon toetas otsust.
- Mari saab igakuiselt hooldajatoetust 25,60 eurot Eva hooldamise eest.
- Mari saab ühekordseid sotsiaaltoetusi sõltuvalt vajadusest toimetuleku tagamiseks.
- Mari haiglasoleku ja operatsioonist taastumise perioodiks sõlmiti intervallhooldusleping Tallinna Diakooniahaigla Evale ööpäevaringse hooldusteenuse saamiseks. Teenuse eest maksis linnaosavalitsus.
- Eva on pandud ööpäevaringse erihooldusteenuse järjekorda, mis annab Marile teatud kindlustunde tuleviku suhtes.
- Eva on pandud rehabilitatsiooniteenuse järjekorda ning aprillis 2012 alustati Evale rehabilitatsiooniplaani koostamist.

Erinevate sektorite koostöö

- Mari ja Eva juhtumi puhul toimus koostöö sotsiaalhoolekande osakonna erinevate spetsialistide vahel: eestkoste määramine, hooldaja määramine, intervallhoolduse lepingu sõlmimine, koduhooldusteenuse määramine ja toetused.
- Toimus koostöö Sotsiaalkeskusega koduhooldusteenuse koordineerimiseks.
- Toimus koostöö Diakooniahaigla intervallhoolduslepingu sõlmimiseks ja teenuse osutamiseks.
- Toimus koostöö Sotsiaalkindlustusametiga Eva puude raskusastme pikendamiseks ning rehabilitatsiooniteenusele suunamiseks.

Mis läks hästi?

Kliendi soov elada oma kodus võimalikult kaua tütrega koos on tänaseni realiseerunud. Seda on võimaldanud erinevate tugiteenuste pakkumine. Selleks perioodiks, kui ema ei saanud kodus olla, leiti lahendus intervallhoolduse näol Diakooniahaiglas. Mari jäi teenusega väga rahule, oli rõõmus, et sai oma silmad korda ning et tütar oli hästi hooldatud. Samas andis see kogemus talle kindlustunnet tuleviku suhtes, et tütre hooldamisega saavad ka võõrad väga hästi hakkama ja et ta võib ka tulevikus abile loota. Õnnestunud silmaoperatsioon võimaldab Maril kauem ise tütre eest kodus hoolt kanda.

Tallinna Diakooniahaigla ja linnaosavalitsuse vahel on sõlmitud leping, mis võimaldab omastel-hooldajatel lühiajalist puhkust ja hoolealuse paigutamist statsionaarsele ööpäevaringsele hooldusteenusele kuni 14 päevaks. Hea koostöö Tallinna Diakooniahaiglaga võimaldas Eva kiiremini teenusele paigutada. Lisaks on praktikas palju selliseid kogemusi, et vajadusel saab klienti kauem hooldusel hoida. Kui kliendi hooldusvajadus ei ületa koduteenustes ette nähtud mahtu, on kliendil võimalik elada harjumuspärasest kodus keskkonnas oma elupäevade lõpuni, mis on enamikul juhtudest klientide sooviks. Eva ja Mari juhtumi puhul on vajadusel võimalik koduteenuse mahtu suurendada (hooldustöötaja käib sagedamini abistamas). Samuti saab Marile pakkuda intervallhooldusteenust lühiajaliseks puhkuseks (aastas 1–2 korda).

Kui Eva hooldusvajadus kasvab suuremaks või ema tervisest tulenevatel põhjustel enam hooldusega hakkama ei saa, tuleks Mari ja Eva paigutada hoolekandeesutusse. Paraku ei ole täna neid võimalik ühte asutusse paigutada.

Positiivne on, et Tallinnas on selliste juhtumite lahendamiseks teenuste valik olemas. Miinuseks on, et teenuste maht on piiratud ja tegelik vajadus toetavaid teenuseid saada suurem. Eriti suur vajadus on intervallhoolduse järele, et hooldajad saaksid puhata. Ööpäevaringse hoolduse eest tasumine pole enamusele klientidest taskukohane, ka on järjekorrad pikad.

Kliendi soov elada oma kodus koos tütrega on täitunud. See on olnud võimalik tänu kohaliku omavalitsuse toetusele ja erinevatele tugiteenustele.

Sotsiaaltöötajate selgitustöö tulemusena oli Mari nõus enda tervise eest hoolitsema ning sai kindlust, et lapse eest hoolitsetakse ka tema äraoleku ajal hästi.

Võimalikult kaua oma kodus võimalikult iseseisvalt toimetulemise toetamine on üks hoolekandelise abi osutamise põhimõtteid. Mari ja Eva juhtumi puhul on sotsiaaltöötajate tegutsemine ja kohaliku omavalitsuse pakutavad tugiteenused ja nende rahastamine võimaldanud emal ja tütrele koos elada ning asutushooldusele sattumist ennetada. Isegi kui nii Marile kui ka sotsiaaltöötajatele on teada, et kunagi tuleb Eval erihooldekodusse elama asuda, on loodud võimalused seda äärmise hädavajaduse ilmnemiseni vältida.

Tallinnas on küll palju keerulisi kliendijuhtumeid, kuid samal ajal on ka teenuste valik ja nende kättesaadavus keskmisest paremad. Piiratud ressursside olukorras on ka suurel omavalitsusel keeruline kõikidele abivajajatele vajalikku tuge tagada, mistõttu on oluline võimalikult varane märkamine ja sekkumine, et suuremaid probleeme ennetada.

Kaasav haridus ja hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorraldus

Tiina Kivirand, Haridus- ja Teadusministeerium, üldhariduse osakond, nõunik

Hariduslike erivajadustega* õpilaste õppekorralduse tõhustamine on viimastel aastatel olnud üha enam ja enam haridustemaatika fookuses. Kaasav hariduskorraldus, sh kõikide õpilaste arenguvajaduste jälgimine ja sellekohane sekkumine ning vajalike tugimeetmete rakendamine, on üksikasjalikult sätestatud ka hetkel kehtivates seadusandlikes aktides. Asjaolu, et Eesti üldharidussüsteemis õpib suur hulk õpilasi, kellel on tuvastatud mingi hariduslik erivajadus ning kes vajavad väga erinevate tugimeetmete rakendamist, on tõstatanud hulgaliselt probleeme, mis vajavad kompleksse lähenemisega lahenduste leidmist.

* Haridusliku erivajadusega õpilane (HEV) on õpilane, kelle andekus, õpiraskused, terviseseisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õppes eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sealhulgas viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas. (PGS § 46)

Eesti oludes on kohalikel omavalitsustel väga erinev suutlikkus hariduslike erivajadustega õpilastele tugiteenuste rakendamiseks, mistõttu ei saa need õpilased tavakoolis sageli piisavalt vajalikku tuge. Spetsiifilisi ja ressursimahukaid tugiteenuseid vajavate õpilaste kaasatus tavakooli on võrreldes Euroopa ja Põhjamaadega Eestis väike ning koolijuh- tide ja õpetajate teadmised kaasava õppe rakendamiseks on ebapiisavad. Samas ei vasta ka erikoolivõrk tänastele ja tuleviku vajadustele – koolide jaotuvus piirkonniti, puude liigiti ja omandivormi alusel on ebaproportsionaalne. Paljuski tuleneb see sellest, et riiklik haridus- ja sotsiaalpoliitika, sh riigi ja kohalike omavalitsuste vastutus hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduses, on ebaselgelt määratletud ning õpilast toetavate tugiteenuste koordineeritus erinevate ministeeriumite koostöös on nõrk.

Teisalt aga on Eesti ühiskonnas viimastel aastatel palju poleemikat tekitanud ka kaasava hariduse mõiste, selle ra- kendamise vajalikkus ning võimalused.

Mida tegelikult kaasava hariduse mõiste eneses kätkeb ja mida see Eesti kontekstis võiks tähendada?

Kui mõni aeg tagasi defineeriti kaasavat haridust lihtsalt kui puuetega õpilaste õppimist tavakooli tavaklassis, siis aja jooksul on selle tegelik sisu teisenenud hoopis laiemaks. Viimastes UNESCO poliitiliste suuniste dokumentides rõhu- tatakse, et kaasava hariduse all peetakse silmas eelkõige haridussüsteemi tugevdamise protsessi, mis on suunatud kõikide õppurite erinevatele vajadustele läbi suureneva osaluse õppimises, koolikultuuris ja kogukonnas, mis omakorda vähendab eraldatust ja kõrvalejäämist haridussüsteemist (UNESCO 2009).

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuuri liikmesriigid* on kokku leppinud, et kaasavat haridust toetav haridus- poliitika rahvuslikul tasandil võtab küll arvesse rahvusvahelise tasandi poliitikat ja algatusi, kuid on piisavalt paindlik,

* Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur on loodud aastal 1996. Tegemist on iseseisva organisatsiooniga, kuhu kuuluvad Euroopa Liidu liikmesriikide ning Islandi, Norra ja Šveitsi haridusministeerium. Tegevust toetavad Euroopa Komisjon ja Euroopa Parlament. Agentuuri peamiseks eesmärgiks on toimida riikidevahelise koostöövõrgustikuna ning hõlbustada hariduslike erivajaduste teabe levitamist, pakkuda liikmesriikidele võimalust õppida üksteise kogemustest ning vahetada teadmisi ja kogemusi erinevate (koostöö)projektide kaudu.

et kajastada kohaliku tasandi vajadusi. Samas on oluline, et riigi tasandil tunnustatud kaasav hariduspoliitika oleks kõikidele osapooltele piisavalt teavitatud ning välja töötatud erinevate sektorite koostöös.

Kaasava hariduse eesmärk tänases kontekstis on laiendada juurdepääsu haridusele ning edendada kõigi õppimisest kõrvalejäämise ohus õppurite täielikku osalust ja võimalusi oma potentsiaali realiseerida. Seega puudutab kaasamine laiemat õppijate ringi kui selgelt määratletud hariduslike erivajadustega õppijaid. Kõikide õppijate osaluse laiendamiseks on esmatähtis erinevate osapoolte (õpetajad, õppijad, lapsevanemad jne) positiivsete hoiakute kujundamine. See hõlmab endas sildistamata või kategoriseerimata õpetamis- ja õppimiskäsitlust, diferentseeritud ning tõhusaid õpetamis- ja hindamisviise, mis toetavad erivajadustega õppurite õppimist.

Võttes arvesse eelpool käsitletud probleeme ning asjaolu, et Eesti on koos teiste riikidega tunnustanud rahvusvahelisi kokkuleppeid nii laste kui puuetega inimeste õiguste osas, on kujunenud vajadus algatada avalik arutelu huvigruppidega, määratlemaks kokkuleppelised **kaasava hariduse põhimõtted ja hariduslike erivajadustega õpilaste õppe edasised suundumused Eestis ning selle elluviimiseks töötada välja vastav pikaajaline tegevuskava.**

Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse lähtealused peaksid juhinduma üldisest printsibist, et haridus on põhiline inimõigus ning kool on alusmudel kogu ühiskonnale. Ka Eestis tuleks hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduses lähtuda rahvusvaheliselt tunnustatud ja Euroopa Liidu liikmesriikide poolt heaks kiidetud **kaasava õppe suundumustest***.

* Kaasava õppe suundumus tähendab seda, et üldjuhul õpivad hariduslike erivajadustega õpilased elukohajärgses koolis. Neile on loodud vajalikud tingimused ning tagatud erivajadusest tulenevad tugiteenused, kusjuures väga spetsiifilist ja ressursimahukat õppekorraldust vajavatele erivajadustega õpilastele on loodud võimalused õppeks erikoolis. Vajalike tugiteenuste kättesaadavuse erikoolides peaks tagama riik. Valiku elukohajärgse või erikooli vahel teeb loomulikult lapsevanem.

Seega tuleks hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse edasises arendustegevuses lähtuda järgmistest põhimõtetest:

- lapsel on õigus elada kodus ja õppida võimalikult elukohalähedases koolis;
- kõik haridusest kõrvalejäämise ohus õpilased peavad võimetekohaselt olema kaasatud õpetegevusse;
- erivajadusega/puudega laps peab omama võimalust olla koos nn tavaeakaaslastega ning tundma end täisväärtusliku kogukonna liikmena;
- hariduslike erivajadustega õppuritele peab olema tagatud kvaliteetse hariduse kättesaadavus sõltumata õppeasutuse liigist või omandivormist.

Kõikidel haridust korraldavatel instantsidel on siinjuures üsna suured väljakutsed. Kõigepealt on vaja **selgemalt määratleda erinevate osapoolte (riik, kohalikud omavalitsused, kool, lapsevanemad) kohustused ja vastutus ning vajadusel muuta ka õigusakte**. Kindlasti tuleb seda teha haridus-, sotsiaal- ja tervishoiusektori koostöös.

Teiseks olulisemaks väljakutseks* on **hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse rahastamissüsteemi muutmise**.

* Riiklik strateegia hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduses: professionaalsuse arendamine; erikoolide arendamine; hariduslike erivajadustega õppe rahastamine; õppenõustamiskeskuste arendamine ja nende rolli edendamine; hariduslike erivajadustega õpilaste saavutuste jälgimine; koostöö arendamine lastevanematega ja õpilaste kaasatuse suurendamine; puuetega õpilaste ligipääsu suurendamine; sektoritevahelise koostöö arendamine

Erivajadustega õppurite kaasamist soodustavad rahastamispõhimõtted peaksid toimima paindlikult, tõhusalt ja õppijate vajadustele vastavalt, sõltumata sellest, kas õpilane õpib tava- või erikoolis.

Olulise tähtsusega on ka **riigi erikoolide võrgu ümberkorraldamise kava koostamine. Riigi vastutada peaks olema eelkõige koolide pidamine ja haldamine nägemis-, kõne- ja/või kuulmis-, liikumis-, intellektipuudega, tundeelu- ja käitumishäiretega ning kasvatuse eritingimusi vajavatele õpilastele.**

Siinjuures tuleks arvestada, et riigi erikoolide asukoht sõltuks eelkõige piirkonna hariduslike erivajadustega õpilaste arvust, spetsialistide ja tugiteenuste kättesaadavusest, võimalustest liikuda erikooli ja õpilase elukoha vahel ning juba väljaarendatud koolivõrgust.

Riigi erikoolide õppekohad peaksid jaotuma võimalikult ühtlaselt ja proportsionaalselt Eesti kõikide piirkondade vahel, arvestades õpilaste arvu maakonniti ning ka suundumusi kaasavale õppekorraldusele.

Eelpool nimetatud põhimõtete rakendumine sõltub suuresti sellest, kuidas riiklikul tasandil toetatakse koole ja õpetajaid hariduslike erivajadustega õppuritega toimetulekul. Suurima tähtsusega on siin kahtlemata õpetajakoolitus, kooliarenduslik tegevus, vajalike tugistruktuuride olemasolu, õppekava arendustegevus ja vajaliku õppevara olemasolu. Õpetajate põhi- ja täiendkoolitussüsteem peab sisaldama kaasava hariduse alast koolitust kõikidele õpetajatele. Et õpetajad töötaksid kaasavas keskkonnas tõhusalt, peavad neil olema sobivad väärtused ja hoiakud, oskused ja pädevused, teadmised ja arusaamad. Seega peab õpetajakoolitussüsteem pakkuma võimalusi eripedagoogide ja eripedagoogiliste oskuste koolituseks, meeskonnatöö, kooli- ja haridusjuhtide ning õpetajakoolitajate koolituseks.

Kooliarendusliku tegevuse märksõnad on ühiselt jagatud väärtushinnangud, millest tuleneb jagatud kultuur ja vaimsus, põhinedes positiivsetel hoiakutel õppijate erinevate haridusvajaduste arvestamise suhtes. See omakorda eeldab uue pädevuse arendamist ning senise koolikorraldusliku praktika muutmist.

Kaasamist toetavad tugistruktuurid koosnevad erinevatest teenistustest, tugikeskustest ning spetsialistidest vastavalt kohalikele vajadustele. Kõikides maakondades tuleb tagada riiklikult väljaarendatud nõustamiskeskuste jätkusuutlikkus ning edasine arendustegevus nii, et nende tegevust korraldatakse nii sektorite sees kui erinevate sektorite (haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalasutused jne) vahel, et see toetaks võimalikult hästi hariduslike erivajadustega õppurite toimetulekut koolis ja nende üleminekuid ühelt haridustasemelt teisele.

Oluline ja positiivne on asjaolu, et praeguste haridusuuenduste kontekstis tegeldakse samaaegselt ka hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorraldusega. Siinjuures tuleb hoolikalt silmas pidada, et kõik uuendused lähtuksid eelkõige laste õiguste kaitsest.

Erivajadustega lapse toetamine üldhariduse omandamisel

Urve Raudsepp-Alt

eripedagoog-logopeed

Tallinna Haridusameti peaspetsialist

Käesolevas artiklis pööratakse tähelepanu järgmistele teemadele: erivajadustega laps ja haridusliku erivajadusega õpilane; pedagoogide ülesanded lapse arengu jälgimisel, tema erilise märkamisel ja individuaalsel toetamisel; haridusasutuste kohustused ja võimalused erivajadustega lapse/õpilase arengu toetamisel; nõustamisvõimalused haridusvaldkonnas. Lõpetuseks esitab autor mõned tulevikku suunatud märksõnad.

Erivajadustega laps ja haridusliku erivajadusega õpilane

Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava § 8 lõikes 1 sätestatakse, et erivajadustega laps on laps, kelle võimetest, tervises seisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) või rühma tegevuskavas.

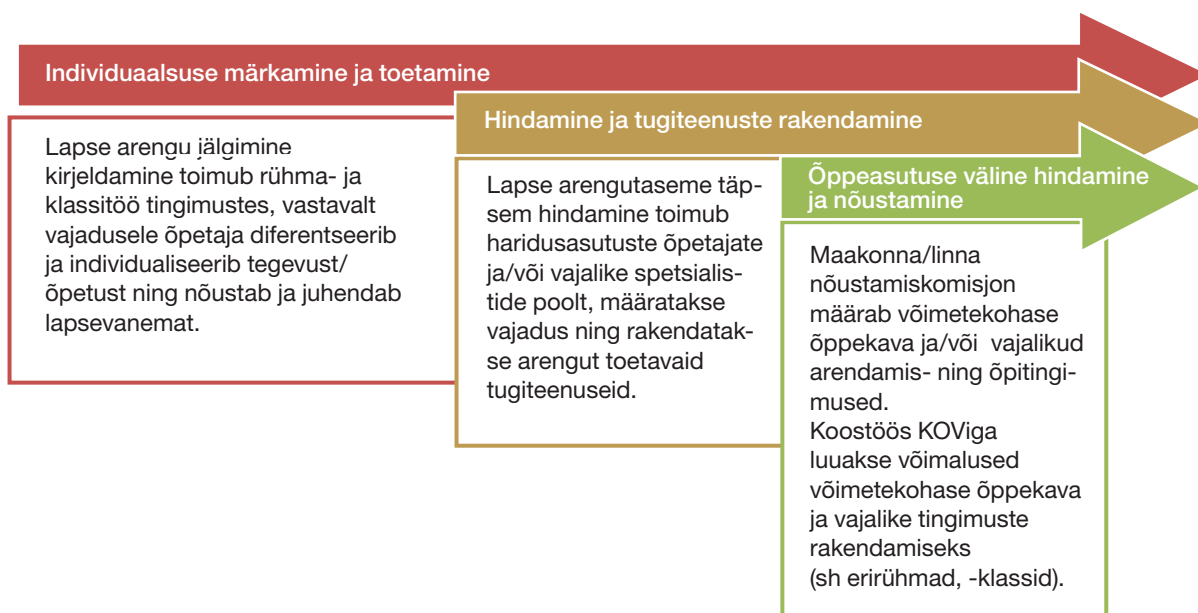
Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (edaspidi ka PGS) § 46 kirjeldatakse, et haridusliku erivajadusega õpilane (edaspidi ka HEV) on õpilane, kelle andekus, õpiraskused, tervises seisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õppes eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sealhulgas viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas*.

* (haridusliku) erivajadusega laps ei pruugi olla vaid puudega laps/õpilane. Samuti ei tähenda puude raskusaste alati seda, et hariduse omandamine on väga keeruline. Kogemused näitavad, et raske või sügava puudega laps, kellel ei ole intellektipuuet, saab edukalt hakkama ka üldklassi tingimustes (nt pimedad õpilased Vanalinna Hariduskolleejumis). Samas on näiteks väga aktiivset last, kellel otseselt puuet ei ole määratletud, üldklassi kaasata sageli võimatu. Sobiv toetus ja õppe-kasvatamisvõimaluse valik ei sõltu puude astmest, vaid konkreetse lapse individuaalsest vajadusest.

Lapse/õpilase arengu jälgimine ja toetamine

Haridusasutuses on lapse vajaduste märkamisel oluline roll õpetajal. Õpetaja on saanud pedagoogilise ettevalmistuse ning omab teadmisi lapse arengu seaduspärasustest. Igapäevaselt lastega tegeledes oskab ta näha ja hinnata iga õpilase individuaalsust, leida tugevusi ning nõrkusi. Õpetaja on ka lapse esmane toetaja ja lapsevanema nõustaja ning spetsialist, kes lapse erilisust märgates esmast toetust pakub ning samal ajal teda põhjalikumalt jälgib. Õpetaja teadmistest, oskustest, kogemustest ja suhtumisest sõltub sageli väga palju*.

* Lapse erivajaduste väljaselgitamisel kasutatakse pedagoogilis-psühholoogilist hindamist, erinevates tingimustes lapse käitumise korduvat ja täpsemat vaatlust, last ja tema kasvukeskkonda puudutava lisateabe koondamist, meditsiinilisi ja logopeedilisi uuringuid (PGS § 46 lg 3). Läbi viidud hindamise tulemused, pedagoogide jt spetsialistide tähelepanekud ja soovitused dokumenteeritakse individuaalse arengu jälgimise kaardil.

Nii koolieelses lasteasutuses kui ka koolis saab lapse/õpilase jälgimisel ning individuaalsel arendamisel eristada kolme tasandit*.

I tasand – kõiki lapsi hõlmavad tegevused. Lapse arengu jälgimine ja kirjeldamine toimub rühma- või klassitöö tingimustes, vastavalt vajadusele õpetaja diferentseerib ja individualiseerib tegevusi/õpetust ning nõustab ja juhendab lapsevanemat.

II tasand – hariduslike erivajadustega (sh andekaid) lapsi hõlmavad tegevused. Lapse arengutaset hindavad täpsemalt haridusasutuse õpetajad ja/või vajalikud spetsialistid, määratakse vajadus ning rakendatakse arengut toetavaid tugiteenuseid.

III tasand – hariduslike erivajadustega lapsi hõlmavad tegevused pärast täiendavaid uuringuid väljaspool haridusasutust. Maakonna/linna nõustamiskomisjon määrab võimetekohase õppekava ja/või vajalikud arendamis- ja õppimistingimused. Koostöös kohaliku omavalitsusega luuakse võimalused võimetekohase õppekava ja vajalike tingimuste rakendamiseks (sh erirühmad, -klassid).

Allikas: HTM juhendmaterjal

* Erinevatel lapse toetamise tasanditel saab rakendada erinevaid meetmeid. Oluline on, et kõik lapsega tegelevad õpetajad ja tugispetsialistid jälgiks pidevalt lapse arengut ja toimetulekut, hindaks vähemalt kord õppeaastas rakendatu tulemuslikkust ning esitaks omapoolsed ettepanekud ja soovitused edaspidiseks.

Kõikide tasandite puhul on väga oluline koostöö lapsevanemate ja pedagoogide vahel. Üheks võimalikuks vormiks peredega koostöö arendamisel ning tagasiside andmisel on arenguveestlus, mis on praeguseks nii lasteaias kui ka koolis leidnud kindla koha.

Eesmärgiga toetada HEV-õppijat süsteemselt kõikidel tasanditel, tuli koolides hiljemalt septembriks 2011 määrata isik, kelle ülesandeks ongi vajaliku koostöö korraldamine (HEVKO)* Et ka alushariduses oleks erivajadustega lapse toetamine süsteemselt korraldatud, on sarnase suunitlusega isik tulevikus kavas tööle rakendada ka alushariduses.

* HEVKO ülesanded: toetab ja juhendab õpetajat haridusliku erivajaduse väljaselgitamisel; teeb ettepanekuid õpetajale, vanemale ja direktorile edaspidiseks pedagoogiliseks tööks, koolis pakutavate õpilase arengut toetavate meetmete rakendamiseks, täiendavate uuringute läbiviimiseks (PGS § 47 lg 3 ja 4).

Lapse toetamine alushariduse omandamisel

Tööd alushariduses reguleerib koolieelse lasteasutuse seadus (edaspidi ka KLS). Õppe- ja kasvatustegevuse aluseks on **koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava***, mis määrab kindlaks õppe- ja kasvatustegevuse alused, olenemata lasteasutuse õiguslikust seisundist. Nimetatud õppekavas on fikseeritud lasteasutuse õppekava põhimõtted ja kohustuslikud osad (§ 2), õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid (§ 3), õppe- ja kasvatustegevuse põhimõtted (§ 4), 6–7aastase lapse eeldatavad üldoskused jpm. Samuti on käsitletud lapse arengu hindamise põhimõtteid (§ 24).

* Erivajadustega lapse toetamise seisukohalt on eriti oluline teema erivajadustega laps (§ 8). KLS § 14 sätestab: valla- või linnavalitsus loob erivajadustega lastele võimalused arenemiseks ja kasvamiseks elukohajärgses lasteasutuses. Erivajadustega lastele luuakse tingimused kasvamiseks sobitusrühmades koos teiste lastega. Kui elukohajärgses lasteasutuses puuduvad võimalused sobitusrühma moodustamiseks, moodustab valla- või linnavalitsus erirühmad või asutab erilasteaiad.

HEV-lapse toetamiseks

Individaalne arenduskava (IAK) koostatakse lähtuvalt lapse individuaalsetest vajadustest osapoolte koostöös (pedagoogid, spetsialistid, lapsevanemad), kavandatu rakendatakse igapäevase õppe- ja kasvatusprotsessi käigus.

Vastavalt võimalustele pakutakse lasteasutuse üldrühmas käivatele lastele **kõneravi**. Logopeedi töö on valdavalt individuaalne või väikestes rühmades.

KLS § 6 lõikes 5 on kirjas, et valla- või linnavalitsus võib lasteasutuse direktori ettepanekul moodustada lasteasutuses vastavalt vajadusele **sobitusrühmi**, kuhu kuuluvad erivajadustega lapsed koos teiste lastega, samuti erirühmi, kuhu kuuluvad erivajadustega lapsed. Erivajadustega lapse toetamise sobitusrühma tingimustes teeb kergemaks asjaolu, et laste suurim lubatud arv on vastavalt erivajadusega laste (puudega ning eriabi või erihooldust vajavad lapsed) arvule kolme võrra väiksem kui teistes lasteasutuse rühmades iga erivajadusega lapse kohta. Tulenevalt sellest saavad õpetajad erivajadustega lastele (tavaliselt kaasatakse sobitusrühma kuni kolm erivajadustega last) rohkem tähelepanu osutada ning nende individuaalsete vajadustega arvestada. Erirühmad on mõeldud aga mingi kindla vajadusega laste gruppide. Olenevalt erivajadustest on laste arv erirühmas väiksem kui üldrühmas.

Erinevate erirühmade sihtrühm on järgmine:

- tasandusrühm on lastele, kellel on kõnepuuded või segatüüpi arenguhäired;
- kehapuuetega laste rühm lastele, kellel on haigustest või traumast põhjustatud tugi ja liikumisaparaadi puuded;
- nägemispuuetega laste rühm on lastele, kelle erinevate nägemisfunktsioonide kahjustus nõuab spetsiaalset toetust;
- kuulmispuuetega laste rühmas toetatakse erineval tasemel kuulmispuudega lapsi;
- arendusrühm on mõeldud vaimse alaarenguga lastele;
- pervasiivsete arenguhäiretega laste rühm on lastele, kellel on autistlikud jooned, Aspergeri sündroom vm autismspektrihäired;
- liitpuudega laste rühm on lastele, kes on pimekurdid või kuulmis-, nägemis- ja kehapuude ja vaimse alaarenguga.

Õpilase toetamine kohustusliku põhihariduse* omandamisel

* Kohustusliku hariduse (põhiharidus) omandamist reguleerib PGS. Vastavalt seadusele lähtutakse HEV-õpilase õppe korraldamisel kaasava õppe põhimõtetest, mille kohaselt üldjuhul õpib haridusliku erivajadusega õpilane elukohajärgse kooli tavaklassis. Erivajadustega laste hariduse seisukohalt on eriti olulised need PGSi peatükid, kus räägitakse, kes on HEV-õpilane (§ 46), sätestatakse HEV-õpilase õppe korraldamise alused (§ 47) ja nõustamiskomisjoni tegevus (§ 50), fikseeritakse erinevad kooli otsusel (§ 48) või nõustamiskomisjoni soovitusel (§ 49) rakendatavad meetmed HEV-õpilase arengu toetamiseks ning loetletakse erinevaid võimalusi HEV-õpilase toetamiseks (§ 37 ja § 51–§ 54). Iga kooli kohustuseks on oma kooli õppekavas sätestada ka HEV-õpilase õppe korraldamise põhimõtted. Joonisel 2 on näha erinevad võimalused õpilase toetamiseks koolis.

Joonis 2. Õpilase toetamise võimalused põhihariduse omandamisel (vaata lk 65)

Kõige igapäevasemaks pakutavaks toetuseks on **tugiõpe**. Selleks kasutatakse erinevates koolides erinevaid võimalusi.

- **Õpilase esmane toetamine ainetunnis** – diferentseeritud õpilaste erinevaid võimeid arvestav õpetamine ja hindamine (nt erineva tasemega ülesanded, lisavahendi kasutamise võimalus jm).
- **Konsultatsioonitunnid** – spetsialisti juhendatud ainealane konsultatsioon. Enamasti osaletakse enne tähtsat tööd või eksamit. Võimalus ka tublidele õpilastele valmistuda ainealasteks võistlusteks või/ja olümpiaadideks.
- **Järeleaitamistunnid** – aineõpetaja tugi väljaspool tundi nõrgematele või mingil põhjusel (nt haigus) lünklike teadmistega õpilastele. Puudub ennetav funktsioon.
- **Tugiõppetunnid** – regulaarne tunniväline organiseeritud tegevus mingis konkreetsetes aines. Tunde viib läbi selleks määratud aineõpetaja. Ennetatakse võimalikke probleeme, antakse lisateadmisi, enamasti kasutatakse õppematerjali selgitamisel erimetoodikat.

Individaalne õppekava (IÕK) ühes või mitmes aines koostatakse õpilasele, kelle eriline andekus, õpi- ja käitumisraskused, terviserikked, puue või pikemaajaline õpikeskkonnast eemal viibimine põhjustab olulisi raskusi töötada oma klassikaaslastega samal ajal samas ruumis või vastavale klassile koostatud töökava alusel. IÕKga määratakse vastavalt vajadusele:

- 1) kooli õppekavaga võrreldes kõrgendatud nõudeid õppe sisule gümnaasiumiastmes ning vähendatud või kõrgendatud nõudeid õppe sisule ja õpitulemustele ühes või mitmes aines või õppekava üldosa pädevuste osas esimeses kuni kolmandas kooliastmes;
- 2) erisused õppekorralduses;
- 3) õppevara, ruumi- ja inimressursi kaasamise vajadus ja põhimõtted.

Õpiabirühm on põhiharidust omandavatele õpilastele eripedagoogilise või logopeedilise abi osutamiseks loodud rühm (täituvuse piirnorm on 6 õpilast).

Koduõpe tähendab õppetöö korraldamist väljaspool kooli ruume õpilase tervislikust seisundist tulenevalt või õppetöö läbiviimise korraldamist lapsevanema poolt või õppetöö läbiviimist haiglas (haiglaõpe).

Õpilasele võimatekohase õppekava rakendamine – alates 2011/2012. õppeaastast algas Eestis üleminek uutele riiklikele õppekavadele. Põhiharidust saab omandada põhikooli riikliku õppekava (PÕK) või põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel. Viimase alusel on võimalik korraldada õpet kolmel erineval tasemel: lihtsustatud õpe, toimetulekuõpe ja hooldusõpe.

Õpetus eriklassis – erinevatest võimalikest eriklassidest annab ülevaate Joonis 3. Nimetatutest on suhteliselt uus võimalus moodustada väikeklass autismispektri häiretega, aktiivsus- ja tähelepanuhäiretega või sõltuvushäiretega õpilastele. See, et kahest või kolmest hariduslike erivajadustega õpilaste klassist saab moodustada liitklasse (PGS § 51 lg 3), võimaldab vajadusel luua eriklasse ka väiksemates piirkondades. Õpilaste maksimaalne arv eriklassis on väiksem kui üldklassis (vastavalt erivajaduse spetsiifikale 4 kuni 12 õpilast), mis annab õpetajale suurema võimaluse individuaalseks lähenemiseks.

Ühe õpilase õpetamisele keskendatud õpe on võimalus sellistele õpilasele, kes terviseseisundist tulenevalt vajavad koolis pidevat jälgimist või abistamist (PGS § 52 lg 1). Soovituse sobivas eriklassis hariduse omandamiseks või üksinda õppimiseks teeb seaduse kohaselt piirkondlik nõustamiskomisjon.

Lisaks eelnevale on koolis võimalik rakendada teisi õpilast toetavaid teenuseid, sh huvitegevus, pikapäevärühm, abiõpetaja või koostöös sotsiaalvaldkonnaga isikliku abistaja kasutamine. Kooli pidajal on kohustus tagada õpilastele vähemalt eripedagoogi, psühholoogi ning sotsiaalpedagoogi abi ja nõustamise kättesaadavus.

Keskharidus – kas ka haridusliku erivajadusega õpilasele?*

Kõige paremini on tagatud juurdepääs keskharidusele meele- ja liikumispuudega õpilastele. Nendele on moodustatud eraldi klasse HEV-õpilaste riigikoolides (nt Tartu Emajõe Kool) või munitsipaalkoolis (nt Tallinna Heleni Kool). Lisaks on meele- ja liikumispuudega õpilasi edukalt kaasatud tavakoolidesse.

* Keskhariduse võimaldamine erivajadustega õppijatele on olnud suureks probleemiks juba aastaid ning praegused võimalused ei ole kindlasti piisavad.

Seoses sellega, et õigusaktide muudatused võimaldavad tervislikel põhjustel koduõpet rakendada ka gümnaasiumiastmes õppijatele, leidis paar aastat tagasi lahenduse päris paljude nimetatud õppevormi vajavate õppijate ning nende vanemate suur mure. Endiselt on keeruline keskhariduseni jõuda raske psüühikahäire, Aspergeri sündroomi või tähelepanu- ja aktiivsushäirega võimekatel õpilastel, sest gümnaasiumiastme õppegruppide suurus nende õppimisvajadusi ei toeta*.

* Üheks võimaluseks olukorda lahendada on seadustada väikeklasside moodustamise võimalus ka gümnaasiumiastmes.

Nõustamiskomisjoni ja õppenõustamiskeskuse roll sobiva haridusvõimaluse leidmisel

Nõustamiskomisjonid on Eestis töötanud pikalt. Erinevatel aegadel on nõustamiskomisjonide roll olnud väga erinev. Praeguseks on võetud suund laiapõhjalisele nõustamisele, mis aitab lapsevanemal leida parim valik oma lapse arenguks. Praegu kaasatakse nõustamiskomisjoni töös erinevaid spetsialiste. Soovitused kujunevad eripedagoogi, logopeedi, psühholoogi, sotsiaalpedagoogi ning meditsiinispetsialistide (eriti psühhiaatri) koostöö tulemusena*. Seoses uue PGSi rakendamisega on nõustamiskomisjonid saanud rea uusi ülesandeid. Oluline on see, et komisjonid saavad ka haridusametuste nõustajateks erivajadustega laste õppe-kasvatustegevuse korraldamisel.

Nõustamiskomisjonil on võimalik teha koostööd piirkondlike õppenõustamiskeskustega, et tagada erivajadusega lapsele sobiv haridusvõimalus. Ka lapsevanem saab abi ja nõu küsimiseks pöörduda piirkondliku õppenõustamiskeskuse poole.

* Nõustamiskomisjoni otsused on enamasti soovituslikud, komisjoni eesmärgiks on eelkõige aidata lapsevanemal teha parim otsus oma lapse arenguks.

Piirkondlikud õppenõustamiskeskused* jätkavad kuni 2013. aasta märtsi lõpuni tegutsemist ESFi programmi „Õppenõustamissüsteemi arendamine“ raames. Programmi elluvijana on SA Innove, osalejateks 15 maakonda, 2 ainukooli (Tartu Emajõe Kool ja Tartu Hiie Kool) ning Tallinna linn. Programmi eesmärgiks on piirkondlike õppenõustamiskeskuste loomise ja nõustamiskvaliteedi arendamise kaudu parandada nõustamisteenuse kättesaadavust, ennetada õpilaste koolist väljalangemist ja suurendada noorte edasist toimetulekut ning konkurentsivõimet igapäevaelus ja tööturul. Programmi sihtrühmadeks on erivajadustega lapsed/õpilased ja nende vanemad, haridusametuste pedagoogid ja teised lastega tegelevad isikud, haridusjuhid ja hariduskorraldusega tegelevad ametnikud ning tugiteenuste osutajad. Programmi raames tegeletakse õppenõustamissüsteemi arendamise ning eripedagoogilise, logopeedilise, psühholoogilise ja sotsiaalpedagoogilise nõustamisteenuse pakkumisega sihtrühmale.

* Lisainfo programmist <http://www.ekk.edu.ee/programmid/programm-oppenoustamise-susteemi-arendamine>.

Lõpetuseks – mõni tulevikku suunatud märksõna

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 37 sätestab, et igaühel on õigus haridusele. Erivajadustega lapsele hariduse omandamiseks võimaluste loomine ei ole lihtne ülesanne. Valdkonna arendustegevuses on oluline teha osapoolte vahel tihedat koostööd. Tähtis on, et haridussüsteem oleks paindlik ja pakuks erinevaid valikuvõimalusi.

Tulevikku vaadates pean oluliseks järgmist:

- alushariduses märkamist ning võimalikult varast sekkumist; eripedagoogi ja logopeedi teenuse kättesaadavust erinevates Eesti piirkondades; kohustuslikku igapäevast tasuta kooliks ettevalmistavat arendustegevust vähemalt aasta enne koolikohustuslikku iga;
- põhihariduses valikuvõimaluste säilimist, st tugevat erikoolide võrgustikku, eriklasse ja tugiteenuseid üldhariduskoolides, koduõpet jm; sarnaselt alusharidusega sobitusklasse erivajadustega õpilaste kaasamiseks; abiõpetajate olemasolu koolides;
- keskhariduses võimalust ka võimekatele erivajadustega õpilastele nt kaasavate klasside (sobitusklasside?) või eriklasside näol;
- haridusvaldkonnas üldiselt professionaalse nõustamisteenuse kättesaadavust kõikides Eesti piirkondades – ÖNKi tegevuse säilimine; tihe koostöö meditsiini- (eriarstid), sotsiaal- (sotsiaaltöötajad, lastekaitse spetsialistid) ja haridusvaldkonna vahel, sh olemasolevate ressursside (teadmised, kogemused, spetsialistid, raha) osas.

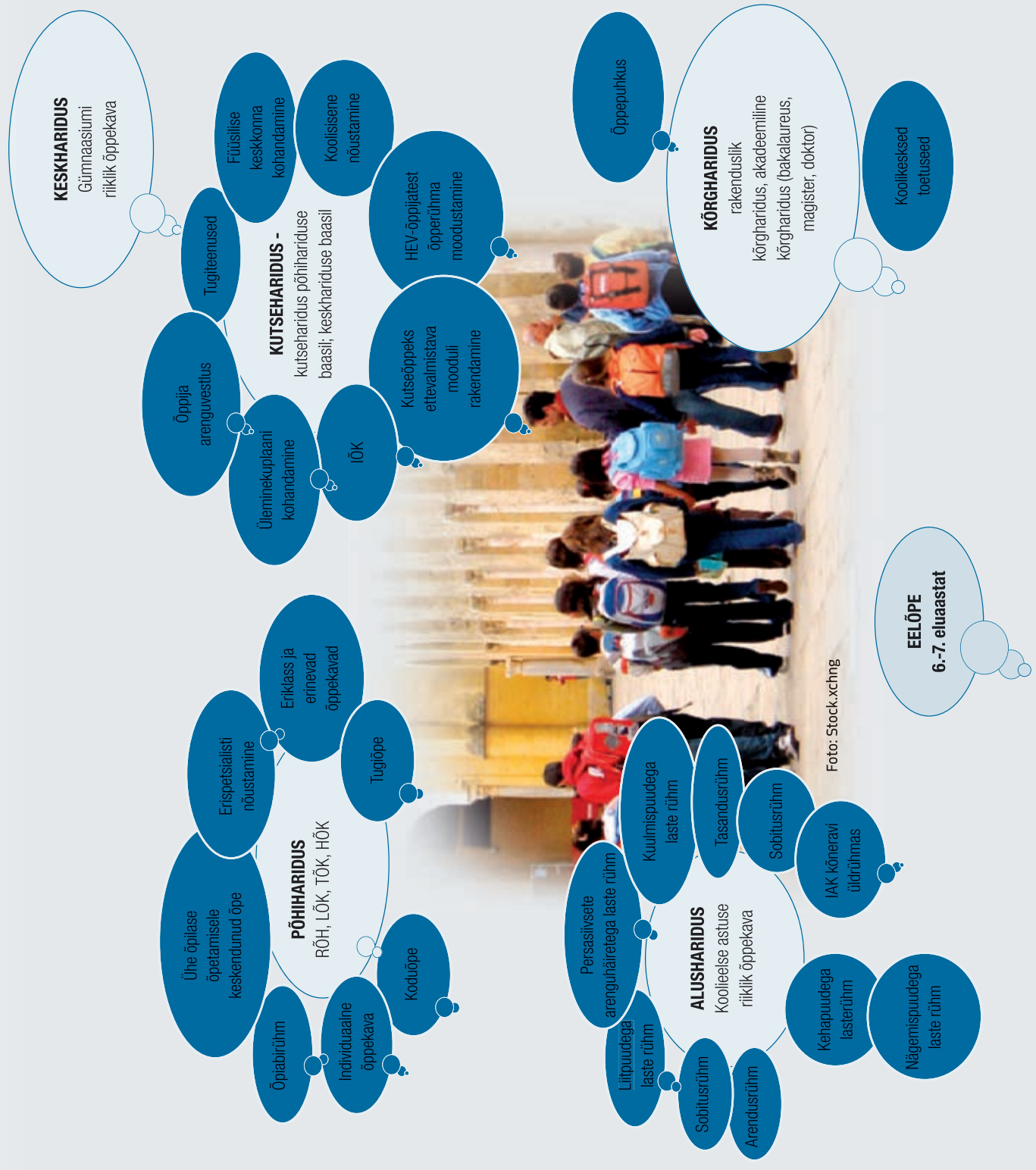

Foto: Stock.xchng

EELÕPE
6.-7. eluaastat

Erivajadusega laste kool

Airi Püss

Eesti Kuulmispuudega Laste Vanemate Liidu juhatuse liige

Kuulmispuudega Laste Õpetajate Seltsi liige

Tallinna Heleni Kooli direktor

Kuulmispuudega lapse valikud – õppida tavakoolis või erikoolis

Kõik me oleme kuulnud, et erivajadusega lapsi tuleb kaasata ja kõik lapsed peaksid õppima kodukoha tavakoolis koos. See on teine äärmus kahekümne aasta tagusele ajale, kui kõik erivajadusega lapsed käisid erikoolis või olid lihtsalt kodus õpetuseta. Äärmused ei ole kunagi kõige mõistlikumad olnud. Pigem tuleks leida kuldne kesktee ja kooli valikul lähtuda lapsest, erivajadusest ja veel paljudest asjadest, ühesõnaga igale lapsele individuaalne valik vastavalt tema võimetele ja vajadusele.

Iga kuulmispuudega laps vajab spetsiaalset õpetust ning see nõuab vanematelt oma soovide ja võimaluste selget hindamist.

Kerge ja keskmise kuulmislangusega lapsed õpivad enamasti tavakoolides, raske ja sügava kuulmislangusega lapsed rohkem erikoolides. Kui lapsel on veel erivajadusi, tuleks kaaluda erikoolis õppimist.

Raske ja sügava kuulmislangusega väikelastele on viimased 11 aastat paigaldatud sisekõrva implantaate. Pooled neist on suutelised õppima tavakoolides, teised erikoolides.

Tavakooli kasuks otsustanud vanemad peavad arvestama sellega, et raske kuulmispuudega väikelapse kõnelema ja kuulama õpetamine nõuab vanemate selget pühendumist ning järjekindlust. Et intensiivne päevaringne õpetus oleks edukas, kujuneb paljude perede praktikaks ema loobumine karjäärist lapse kodus õpetamise nimel (koolieelses ja koolieas).

Soovitav on kuulmispuudega laps võimalikult varakult lugema õpetada, milleks sobib hästi täissõnameetod. Raamatute lugemise kaudu saab kuulmispuudega laps väga palju infot maailmast, mis kuulmise teel vajaka jääb.

Kuulmiserivajadusega laps peab saama (surdo)logopeedilist (kõne-)õpetust*. Tavapärased on logopeedi konsultatsioonid sagedusega üks tund nädalas, vajadus oleks iga päev. Logopeed suunab ja aitab ka vanemat, kuidas last kodus arendada. Kuulmispuuetega lastega tegelevad eesti- ja venekeelsed logopeedid töötavad Tallinna ja Tartu erikoolide juures, samuti polikliinikutes ning kuulmiskeskustes. Mitmed lapsevanemad kasutavad ka eralogopeede.

* [Surdologopeediline õpetus – kuulmispuudega laste kõneõpetus.](#)

Kõige olulisem kooli valikul on iga konkreetse lapse võimete ja oskuste reaalne hindamine.

Tavakooli minekuks peab olema täidetud kolm olulist tingimust:

- lapsel on arusaadav kõne, kuuldu mõistmisoskus ja hea keeletunnetus;
- väga hea koolieelne õpetus, ettevalmistus;
- kasutab igapäevaselt sobivaid tehnilisi töökorras abivahendeid (sisekõrva implantaat, kaasaegsed kuuldeaparaadid, FM-süsteem).

Selleks et üksi erinevana hakkama saada tavakooli keskkonnas, võiksid lapsel olla järgmised isikuomadused:

- iseseisvus
- sotsiaalne küpsus
- otsustavus
- tegutsemismotivatsioon
- käitumistase, mis vastab samavanuste kuuljate laste omale
- positiivne meelestatus kooliskäimisse ja õppimisse tavakoolis

Väga palju sõltub erivajadusega lapse iseloomust. Kui laps on julge, avatud, positiivne, tugeva närvisüsteemiga, siis tema puue jääb tagaplaanile, vähem märgatavaks. Kui laps on iseloomult tagasihoidlik, arg, sissepoole elav ja õrn, siis erivajadus võimendub ja tuleb esiplaanile. Olulised on pere võimalused ja igapäevane tugi tavakoolis õppivale lapsele.

Tavakoolis saavad paremini hakkama lapsed, kelle vanemad...

- aktsepteerivad oma lapse kuulmispuuet;
- omavad valmisolekut oma last tavakoolis õppimisel igati toetada;
- lasevad lapsel tunnetada nendepoolset poolehoidu;
- omavad suuri ootusi lapse suhtes;
- on kindlad oma taotluses panna laps tavakooli.

Kuulmiserivajadusega laste õpetamisel tuleb arvestada järgmiste kohandustega:

- kuulmisabivahendite kasutamine on väga oluline, nende puudumine pärsib lapse arengut;
- psühholoogiline toetus on tähtis, et laps ei tunneks end eemalejätetu ja halvana;
- valida sobivad suhtlemisvormid – suuline selge ja rahulik kõne, suultlugemise võimalus, sõrmendite kasutamine, osutamine, viiped, viipekeelne suhtlemine vastavalt lapse suhtlemisoskusele;
- kuuldavus ja nähtavus:
  - valgustus on oluline, et ei pimestaks ega varjutaks rääkijat ja laps saaks toetuda rääkija näole ja suule;
  - müra, kaja ja akustika häirivad oluliselt kuuldust arusaamist, seega tuleb need minimeerida;
  - ülekordamine aitab kuuldut paremini mõista.

Kuulmiserivajadusega õpilase **tavakooli** integreerimise eelised ja puudused

eelised	puudused
<ul style="list-style-type: none"> • võimalus käia elukohajärgses koolis; • säilib lähedane kontakt vanematega; • võimalus õppida oma puuet nägema ka teiselt poolt, nn tavakeskkonnas; • omades sõpru kuuljate seas, hakkab ennast samastama kuuljate laste gruppi kuuluvana; • väiksem oht saada erivajaduse tõttu "sildistatud"; • võimalus igapäevaelu ebamugavustega kokku puutuda sagedamini kui erikooli küllalt hoitud kliimas; • klassikaaslased saavad kogemusi suhtlemiseks erivajadusega lapsega.	<ul style="list-style-type: none"> • sobilike visuaalsete õppevahendite puudumine, mittekasutamine; • edu puudumisel võib laps hakata end tundma ülekoormatuna ja teistest kehvemana; • identifitseerimisraskused kuuljate ja kurtide grupiga, ei võeta kummaski grupis omaks; • tavakoolis on puudulikud tingimused – klasisiruumide halva akustika ning õpilaste rohkuse tõttu mürafoon suurem; • on oht, et lapse kõnepotentsiaal areneb piiratud keeletunnetuse tõttu ebapiisavalt (eriti kui õpetaja ei kasuta FM-süsteemi); • õpetaja puudulik ettevalmistus – ebapiisava tähelepanu ja nõrga eripedagoogilise ettevalmistuse tõttu ei kaasata last täielikult õppetöösse; • tavakooli pedagoogil on vähem võimalusi arvestada lapse erivajadustega võrreldes erikooli pedagoogiga; • üks vanematest peab tavaliselt jääma koduseks või töötama osalise tööajaga, et abistada last tavakoolis püsimisel; • lisaabi saamise võimalused on väljaspool kooli, raske ajaliselt ja logistiliselt sobitada koolipäevaga; • sageli on pered üksi, isoleeritud teistest samasugustest peredest.

Kuulmiserivajadusega õpilase **erikoolis** õppimise eelised ja puudused

eelised	puudused
<ul style="list-style-type: none"> • kasutatakse visuaalseid ja muid sobilikke õppevahendeid; • õpilane tunneb end teiste omasuguste seas hästi ja turvaliselt, ei teki identiteedikriisi; • loodud head tingimused õppetöös, suhtluseks; • õpilane saab lisaks haridusele rehabilitatsiooniteenuseid kohapeal; • jälgitakse tehniliste abivahendite töökorras olekut ja pidevat kasutamist; • pered tunnevad teisi omasuguseid, suhtlevad ja toetavad üksteist; • lapse potentsiaal saab maksimaalselt välja arendatud; • omandab suhtlemiseks lisaks viipekeele – keelteoskus on rikkus.	<ul style="list-style-type: none"> • kohanemine tavakeskkonnaga vaevalisem; • laps peab elama õpilaskodus, kui pere ei ela Tallinnas või Tartus; • samastades end kurtide kogukonda kuuluvana, võib eemalduda kuuljatest pereliikmetest; • kui kuuljad vanemad ei soovi õppida viipekeelt, võib suhtlus muutuda pinnapealseks.

Eestis on kaks kuulmiserivajadustega lastele spetsialiseerunud kooli: **Tartu Hiie Kool** ja **Tallinna Heleni Kool**. Mõlema kooli juures on ka koolieelne osakond ja õpilaskodu. Samuti osutatakse mõlemas koolis rehabilitatsiooniteenuseid. Selliste laste vähesuse tõttu ei ole otstarbekas mujal linnades erikoole ja -klasse avada. Kuulmiserivajadusega laste spetsialistidki on seetõttu koondunud neisse kahte linna.

Eestis ei valmistata ette eripedagooge tööks kuulmispuudega lastega, puudespetsiifiline väljaõpe toimub olemasolevate keskuste, koolide baasil.

Vabariigis õpetatakse kõiki lapsi vastavalt lapse võimetele ja eeldustele kahe õppekava alusel neljal eri tasandil. Riiklik tavaõppekava on enamlevinud ja sama õppekava on ka mõlemas erikoolis.

Lihtsustatud õppekava jaguneb kolme raskusastmega õppekavaks – lihtsustatud, toimetuleku ja hoolduse õppekavad. Tartu Hiie Koolis õpetatakse ka lihtsustatud taseme järgi, Tallinna Heleni Koolis lihtsustatud ja toimetuleku õppekavade järgi.

Vajadusel koostatakse individuaalne õppekava. Koduõpet kasutatakse vaid harvadel juhtudel, sest lapsed vajavad suhtlemist eakaaslastega ja sotsiaalsete oskuste arendamist.

Mõlemas erikoolis on pikapäevarühmad, õpilaskodu, logopeeditunnid ja huviringid ning osutatakse vajalikke rehabilitatsiooniteenuseid.

Põhikooli lõpetamine toimub kõigile ühtsete nõudmistele alusel. Tavaõppekava järgi õppinud teevad riiklikud eksamid, lihtsustatud õppekava alusel õppinud koolieksamid. Võimekamad saavad õppida Tallinna Heleni Kooli või tavakooli gümnaasiumis, mille lõpetamiseks sooritatakse võrdväärset riigi- ja koolieksamid.

Ka erikooli lõpetanud on võimelised õpinguid jätkama kõrgkoolides ja kutseõppeasutustes.

Lisainfot saab kodulehtedelt ja kohapealt: Tartu Hiie Kool, Tallinna Heleni Kool, Eesti Kuulmispuudega Laste Vanemate Liit, Eesti Implantaadilaste Selts.

Hariduslike erivajadustega õpilase toetamisest ja võimalustest kutseõppes

Liina Teesalu

Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskuse õppeosakonna juhataja

Valides õppimisvõimalusi kutsehariduse omandamiseks, on haridusliku erivajadusega (HEV) õppijal ja tema lähedastel kindlasti kasulik pöörata tähelepanu järgmistele aspektidele: **õppija huvid ja võimed ning sellest lähtuv õppeasutuse ja ariala valik; erinevad kutseõppeliigid, nende maht ja oodatavate õpitulemuste tase; õppija toe vajadus ja kutseõppeasutuse võimalused HEV-õppijate toetamisel.**

Kuna õppimisvõimalused on muutunud paindlikumaks ning tasapisi on tekkinud kogemused HEV-õppijatele ametioskuste õpetamisel, on oluliselt suurenenud HEV-õppijate arv Eesti kutseõppeasutustes ning laienenud õppeasutuste ring, kes HEV-õppijaid vastu võtab. Kui 2000. aastate algusperioodil oli HEV-õppijaid Eesti kutseõppeasutustes pisut üle 200, siis tänaseks on see arv Eesti Hariduse Infosüsteemi väljavõtte alusel ligi 1200.

Eelmisel õppeaastal õppis erinevate hariduslike erivajadustega õppijaid 25 kutseõppeasutuses üle Eesti. Mõni kool on avanud eraldi õpperühmad, teised on kaasanud n-ö tavarühmade õppetöösse*.

HEV-õppijate arvu 2010/2011. õppeaastal illustreerib alljärgnev tabel, mis on koostatud Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal.

* Kõige rohkem HEV-õppijaid on järgmistes koolides: Vana-Antsla Kutsekeskkool (liidetakse 2012. a sügisest Võrumaa Kutsehariduskeskusega); Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool; Väike-Maarja Õppekeskus; Tartu Kutsehariduskeskus; Haapsalu Kutsehariduskeskus (koostöös Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskusega); Viljandi Ühendatud Kutsekeskkool; Pärnumaa Kutsehariduskeskus; Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus; Narva Kutseõppekeskus; Valgamaa Kutseõppekeskus; Järvamaa Kutsehariduskeskus; Põltsamaa Ametikool; Räpina Aianduskool (koostöös SA Maarja Külaga); Tallinna Kopli Ametikool (koostöös Tallinna Tugikeskusega JUKS); Kuresaare Ametikool; Tallinna Lasnamäe Mehaanika Kool

Erivajadus EHISi klassifikaatori järgi	HEV-õppijate arv kutseõppeasutustes
Õppinud lihtsustatud õppekava alusel	559
Õpiraskused	343
Õppinud toimetuleku õppekava alusel	99
Psüühikahäire	69
Kuulmispuue	40
Liikumispuue	37
Nägemispuue	9

Võib öelda, et kõige rohkem on sobivaid õppimisvõimalusi õpiraskustega või intellektipuudega õppijatele ning kõige raskem on õppimisvõimalusi leida nägemispuudega õppijatel.

Enamasti õpivad HEV-õppijad käelist tegevust eeldavatel praktilistel erialadel. Kõige populaarsemad on ehitusega seotud erialad, kodumajandus, toiduvalmistamise (kokk, abikokk) ja autohooldusega seotud erialad. Kuid erivajadusega õppijaid on vastu võetud ka näiteks aianduse, puidutöötlemise, pagaritöö ja infotehnoloogia erialadele.

Lisaks sobiva eriala valikule tuleks tähelepanu pöörata sellele, millises kutseõppe liigis on vastavat eriala võimalik omandada, sest läbiviidavas õppes on erinevad nõuded õpingute alustamiseks ja ka saavutatavate õpitulemuste osas.

Kutseharidust on Eesti kutseõppeasutustes võimalik omandada neljal erineval tasemel, mida on kutseharidusstandardis ja kutseõppeasutuse seaduses kirjeldatud kutseõppe liikidena*

* Täpsemat infot õpetatavate erialade ja kutseõppe liikide kohta leiab igal õppeaastal ilmuvast teatmikust „Abiks otsustajale”, mis on kättesaadav ka internetist www.rajaleidja.ee/abiksotsustajale.

Põhihariduse nõudeta kutseõpe

Õppima oodatakse vähemalt 17aastased. Eelneva haridusega seotud nõuded puuduvad. Õppeaeg on enamasti 1–2 aastat ning seejärel on õppija omandanud erialaseks tööks vajalikud teadmised ja oskused.

Kutseõpe põhihariduse baasil

Sellel tasemel saavad õppima asuda need, kellel on põhiharidus omandatud põhikooli riikliku õppekava alusel (õppima saab asuda vaid töökohapõhisesse õppevormi) või siis erinevate tasemetega õppes, mida viiakse läbi põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel (õppima saab asuda nii töökohapõhisesse kui ka koolipõhisesse õppevormi). Õppeaeg on enamasti 1–2 aastat, mille jooksul omandavad õppijad tööleasumiseks vajalikud teadmised ja oskused.

Kutsekeskharidusõpe

Kutsekeskharidusõppesse saavad õppima kandideerida õppijad, kellel on põhiharidus omandatud põhikooli riikliku õppekava alusel või siis erinevate tasemetega õppes, mida viiakse läbi põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel. Õppeaeg on enamasti 3 kuni 3,5 aastat ning lisaks erialastele teadmistele ja oskustele omandavad õppijad ka keskhariduse. Haridusliku erivajadusega õppijad võivad sellel kutseõppetasemel vajada õpingute kohandamist ja individuaalset õppekava, mis toetaks neid üldhariduslike ainete omandamisel.

Kutseõpe keskhariduse baasil

Sellel tasemel õppima asumiseks on vajalik varasemalt omandatud keskharidus. Õppeaeg on enamasti 6 kuud kuni 3 aastat ning seejärel on õppija valmis iseseisvaks oskustööks.

Kindlasti tasub võimalusel külastada koolide avatud uste päevi, et õppekeskkonna ja -võimalustega kohapeal tutvuda.

HEV-õppijale võimalusi valides tuleks kindlasti hinnata, milliseid tingimusi ja tuge ta õppeprotsessis vajada võib, ning uurida, millised on erinevate kutseõppeasutuste võimalused seda tuge pakkuda.

Erivajadusega inimeste õppimist kutseõppeasutuses reguleerib haridus- ja teadusministri määrus nr 25 „Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord”, mis on vastu võetud 30.08.2006.

Selle määruse alusel peaks tingimused HEV-õppija kutseõppeks looma õppeasutus koostöös oma pidaja ja õppija elukohajärgse kohaliku omavalitsusega. Sageli on nii, et õppeasutus üksi ei saa kõiki toetavaid teenuseid pakkuda ning seda tehakse näiteks koostöös kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega, töötukassa spetsialistidega, rehabilitatsiooni- või tervishoiuasutustega.

HEV-õppija toetamiseks näeb määrus ette järgmised meetmed:

Tugisüsteemid ja -teenused

Näiteks: abiõpetaja tugi, psühholoogiline nõustamine, toetuste taotlemise alane nõustamine, viipekeeletõlgi võimaldamine, eripedagoogiline õpiabi.

Füüsilise keskkonna kohandamine

Näiteks: füüsiline ligipääsetavuse tagamine, kuulamist toetav akustika, visuaalset orienteerumist toetav sisekujundus, piisav ja kergesti leitav info õppehoonete kohta. Lubatud on õppetöö läbiviimine ka väljaspool õppeasutuse ruume.

Kutseõppeks ettevalmistava mooduli rakendamine

HEV-õppijatele võib rakendada ettevalmistavat moodulit sotsiaalsete ja igapäevaelu oskuste arendamiseks, et tagada õppija võimalikult iseseisev toimetulek.

Individuaalse õppekava rakendamine

Individuaalset õppekava tuleks rakendada, kui on vaja teha muudatusi õppe sisus ja nõutud õpitulemustes, õppekorralduses ja õppeaja pikkuses.

Üleminekuplaani koostamine

Üleminekuplaan koostatakse igale HEV-õppijale koostöös praktikaettevõttega, et toetada õppija üleminekut kutseõppest tööellu ja tõsta tema konkurentsivõimet tööturul.

Õpetajate täiendkoolitus ja koolisisene nõustamine

Vajaduse korral võimaldab kool koostöös pidajaga kooli töötajatele, kelle tööülesannete hulka kuulub töö erivajadusega õppijatega, vastava täiendkoolituse läbimise ning korraldab koolisisest nõustamist, et toetada õpetajaid erivajadusega õppijate õpetamisel.

Õppija arenguestlus

HEV-õppijaga viiakse arenguestlus läbi vähemalt üks kord aastas, et kaasata õppija oma õpingute kavandamisse ja toetada tema arengut. Vastavalt vajadusele ja võimalustele kaasatakse arenguestlusesse valla või linna, varasema õppeasutuse, praktikaettevõtte, võimalike tööandjate ja Töötukassa esindaja.

Eraldi õpperühma moodustamine HEV-õppijatest

Eraldi õpperühma moodustamise otsustab kooli nõukogu, kui see võimaldab luua paremad õppimistingimused. Kui ühes rühmas on vähemalt 4 toimetuleku- või hooldusõppes õppinud õppijat, siis nendest tuleb moodustada eraldi õpperühm.

Kui kool võtab vastu HEV-õppija, kohustub ta tagama sellele õppijale sobivad tingimused õppimiseks. Mõistlik on valitud õppeasutust juba sisseastumisel toe vajadusest informeerida, et koolil oleks võimalik vajalikke tugimeetmeid kavandada.

Kokkuvõtteks võib öelda, et viimase kümne aasta jooksul on toimunud suur areng hariduslike erivajadustega õppijate kutseõppe valdkonnas. Kutseõpet viiakse läbi erinevatel tasemetel, kutseõppeasutuste valmisolek HEV-õppijate vastuvõtuks on tõusnud, välja on arenemas koostöövõrgustikud HEV-õppijatele vajaliku toe tagamiseks ning koostamisel on juhend- ja õppematerjalid HEV-õppijate paremaks toetamiseks.

Sobiva õppimisvõimaluse valikul tuleks aga kindlasti õppeasutustega lähemalt tutvuda ning sealsetelt töötajatelt järele uurida, milliseid võimeid õppijatelt eeldatakse ning missuguseid tugimeetmeid on koolil võimalik HEV-õppijate toetamiseks rakendada.

Erivajadusega üliõpilane ja kõrgharidus

Sven Kõllamets, TTÜ erivajadustega tudengite nõustaja
Getter Tiirik, Eesti Puuetega Inimeste Koda, peaspetsialist

Haridus on võti, mis võib avada ukse paremale, iseseisvamale tulevikule, anda uut enesekindlust või taastada elu mõtte. Muutuvas maailmas ei piisa enam põhiharidusest, üha enam vajame kutseharidusega või kõrgharidusega spetsialiste. Juurdepääs võimetekohase mitmekülgse hariduse omandamisele peab olema tagatud kõikidele soovijatele. Üha enam räägime innovatsioonist ja arendava keskkonna loomisest. Läbimõeldud taristu ning õppekeskkond, olemasolevad toetus- ja tugisüsteemid, paindlik ja individuaalne lähenemine, stipendiumid ning mitmed teised lahendused on võimaluseks muuta kõrghariduse omandamine eneseteostuse hüppelauaks ka erivajadustega inimestele*. Läbi selle võib erivajadusega inimene avastada endas soove, oskusi ja tegutsemistahet, mille olemasolust enne ei teadnud ega osanud unistada.

* Erivajadustega noorte kõrgkooliõpingute parendamisega Eestis on tegelenud Primus, mis on ajavahemikus 2008–2015 Euroopa struktuurivahenditest rahastatav programm, eesmärgiga toetada kõrgkooli õppe kvaliteeti, tõsta lõpetajate konkurentsivõimet ja parandada partnerülikoolide koostöövõimet. Primus on aidanud muuta erivajadusega õppija kõrgkoolis tavapäraseks, keda nähakse arenemisvõimelisena. Programmi toel on arendatud erivajadusega õppija toetussüsteemi, tugivõrgustikku, kaardistatud hetkeolukorda, parandatud taristut ja teenuseid ning viidud läbi koolitusi ja infopäevi.

SA Archimedes PRIMUS programmi eestvedamisel valmis juhendmaterjal „Takistuseta kõrgkooliõpe. Erivajadusega õppija toetamine ja õpikeskkonna kohandamine. Juhend kõrgkoolidele, õppijatele, õppejõududele, tugitöötajatele“, mis on kättesaadav aadressil <http://primus.archimedes.ee/takistusteta/avaleht.html>.

Eestis tegutseb kuus avalik-õiguslikku ülikooli (Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Ülikool, Eesti Maaülikool, Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia), 12 riiklikku rakenduskõrgkooli ja erakõrgkoolid. Kõige tähtsam on leida endale õige eriala** ja kõrgkool, kus oleks lisaks huvipakkuvale erialale ka võimalikud tugisüsteemid ning valmisolek. Mõistlik on tutvuda kõrgkoolides pakutavaga kõrgkoolide kodulehekülgedele ning avatud uste päevade kaudu. Mõni kõrgkool (nt Tallinna Tehnikaülikool (TTÜ), Tartu Ülikool (TÜ) ja Tallinna Ülikool (TLÜ)) korraldab avatud uste päevi koos spetsiaalse infotunniga erivajadusega huvilistele. Sobiva eriala valimiseks pakutakse nõustamist.

** Haridus- ja teadusministeerium on välja toonud punktid, mida tuleks arvestada kõrgkooli ja õppekava valikul (<http://www.hm.ee/index.php?044864>), ning punktid, mis on olulised eriala valikul (<http://www.hm.ee/index.php?044863>).

Sven Kõllamets, TTÜ erivajadustega üliõpilaste nõustaja:

Pärast keskkooli oli nii mulle kui minu vanematele selge, et kuna Hiiumaal ülikool puudub, on mul aeg noorele inimesele kohaselt vanemate juurest ära kolida. Hetkest, mil „mõte iseseisvusest“ mu pähe jõudis, polnud muutunud mõtlemises enam tagasiteed – oli selge, et see tuleb igal juhul saavutada, see oli loogiline samm elus, kõik muu oluks tagasimineku või paigalseis. Ei heidutanud mind teadmatus tundmatu ees ega ka toetavate vanemate silmist välja paistev mure. Järgnes pingeline eeltöö, mis seisnes nii eriala valikus kui ka võimalike elamistingimuste ja tugisüsteemide kaardistamises. Kui paljud peavad enesestmõistetavaks, et ratastooli kasutaja peaks kindlasti kaaluma Astangu kooli või informaatikat, siis minul keerlesid peas pigem mõtted inglise keelest, psühholoogiast või geenitehnoloogiast, millest viimane tõi mind TTÜsse. Kiiresti sai mulle selgeks, et Hiiumaa noorena võlgnen võimaluse õppida valitud erialal neile tarkadele, kes olid ülikooli lähedusse ehitanud ligipääsetava ühiselamu. Minu usk endasse ei jäänud märkamata ka teistel ja nii leidsin ma end kursusekaaslaste abil ja õhutusel alguses kursuse üritustelt, siis metsaradadelt ja lõpuks üliõpilasesindusest; täna juba ülikooli töötajana. Ehk võibki saladuseks pidada keskkonda, milles mul on alati olnud võimalik areneda – s.o keskkond, kus sulle ei demonstreerita pidevalt sinu piiranguid, vaid näidatakse sünergiat ja lõputuid võimalusi, mida elul arenguks ja eneseteostuseks heade sõprade hulgas pakkuda on.

Rääkides kõrgkooli õppima asumisest, ei saa unustada juurdepääsu. Kõikidega arvestava keskkonna ehk universaalse disaini põhimõtete järgimine on Eestis veel küllalt alguses, seetõttu on hetkel enamik kõrgkooli kas ligipääsetamatud või osaliselt ligipääsetavad. Samas on viimase kümnendi jooksul toimunud oluline edasimineku nii keskkonnas* kui mõttemallides. Suuremad kõrgkoolid on ka ligipääsetavuse küsimuse lahendamise võtnud, sest ka puudega inimene võib olla ühiskonna arengumootor. Hetkel tehakse parendusi Tartu Ülikoolis muinsuskaitsealustes hoonetes ja TTÜs, samuti paraneb oluliselt TLÜ ligipääsetavus uue hoone valmimisel. Paradigma muutus ühiskonna mõtlemises on toimumas.

Erivajadusega õppija jaoks on olulise tähtsusega ka ligipääsetavate majutusvõimaluste olemasolu. Üha suurenev erivajadustega üliõpilaste osakaal seab järjest suuremaid nõudmisi ligipääsetavatele üliõpilaselamu kohtadele – tekkinud on vajadus universaalsete ühiselamute järele. Hetkel on kohandatud tube nii TTÜ, TLÜ, TÜ kui ka Maaülikooli üliõpilaselamu(te)s.

* Sellest, milline on olukord, saad osalise ülevaate programmi Primus abil ja Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu eestvedamisel teostatud kaardistusest mitmete kõrgkoolide hoonete kohta: <http://liikumisvabadus.invainfo.ee>.

Täpsemalt saab infot kõrgkoolide üliõpilasküladest/ majutusega tegelevate üksuste kodulehtedelt: TTÜ üliõpilasküla (<http://www.campustu.ee/>) ja TLÜ üliõpilasküla (www.dormitorium.ee), Tartu üliõpilasküla (<http://campus.ee/et/yliopilaskyla.html>), Eesti Maaülikooli üliõpilaselamud (<http://yhikas.emu.ee/uldinfo/kontakt>).

Sven Kõllamets:

Kaugemast piirkonnast pärit puudega noortele võib kõrghariduse omandamine olla ainuvõimalik tänu sobivate elamistingimuste võimaldamisele, läbi mille saab kodust ära kolida. Koos vajaliku teenusega võib sellest saada üks mootoreid oma elu üle otsustamisel, enese arendamisel, võimalus iseseisvuda, eeldus võrgustiku tekkeks omaealiste puudeta inimeste seas. Kui näiteks vaadata TTÜ linnaku näitel, millise sünergia võivad moodustada juurdepääsetavad targalt planeeritud õppehooned, ühiselamud ning tudengimaja, saab väita, et muinsuskaitse ei pea olema takistuseks igapäevase elukvaliteedi loomisel puudega õppurile. Tark visionäär pöörab tähelepanu ka pisidetallidele (nt rääkiv lift, madalate äärekivide asetus, abikäsitoid inva-WCde ustel, võimalus minna puudeta sõbrale ühikas kulla), mis võimaldavad märkamatuult erivajadusega üliõpilasel vähem sõltuda kõrvalabist ja tajuda end iseseisva ja väarikana.

Juurdepääsetavus ei tähenda vaid ligipääsu hoonetesse ja ehitistele. Nauditavaks ja tulemuslikuks teadmiste omandamiseks on lisaks õpimotivatsioonile vaja ka õppematerjalide ja muude tudengitele vajalike teadmiste kättesaadavust. Universaalseid õppematerjale, veebikeskkondi, infosüsteeme. Tartu Ülikoolis ja Tallinna Ülikoolis on käivitatud õppematerjali sisselugemise teenus, mis tähendab, et nägemispuudega üliõpilastel on võimalik tellida helifailid neile vajalikest õppematerjalidest*. Sisseloetud materjale saavad kasutada kõik nägemispuudega üliõpilased. Materjale saab ülikoolide raamatukogust ja Eesti Pimedate Raamatukogust. Tallinna Tehnikaülikool on seadnud eesmärgiks luua oma raamatukogus võimalused kiireks ja tõhusaks õppematerjalide skaneerimiseks koos tekstituvastusega, mis küll hetkel on alles käivitamisel.

* Lisainfo: Tartu Ülikool: http://www.utlib.ee/index.php?e_id=2&p_id2=75
Tallinna Ülikool: <http://www.tlulib.ee/index.php/et/?LangID=1&CatID=1493>.

Toetused ja soodustused HEV-õppijale kõrgkoolis

Kõrgkoolikesksed toetused-soodustused:

Kuna kõrgkoole on mitmeid ning soodustusi-toetusi muudetakse tihti igal aastal, on kõige kindlam järele uurida konkreetse kõrgkooli koduleheküljelt, milliseid võimalusi (kui üldse) erivajadustega tudengitele pakutakse. Mitu kõrgkooli (näiteks TLÜ ja TTÜ) pakub igal aastal erivajadustega inimestele tasuta õppekohti või konkursiväliseid sisseastumisvõimalusi. Täpsemalt saab informatsiooni kõrgkooli koduleheküljelt, avatud uste päevadelt või kõrgkoolis tegutsevalt erivajadustega tudengite kontaktisikult.

Riiklikud toetused ja soodustused

Eesti kõrgharidussüsteem on muutumas ja seetõttu on täpsetest riigipoolsetest toetustest keeruline rääkida. Igal juhul on Riigikogusse saadetud kõrgharidusreformi eelnõus sätestatud, et erivajadustega tudengid ei pea maksma õppeteenustasu, kui ei õpi täiskoormusel või osutub vajalikuks õppida väiksema koormusega. Lisaks säilib puudega tudengitele akadeemilisel puhkusel viibides õppimise võimalus. Siiski tasub meeles pidada, et toetusi ja teenuseid pakuvad puudega õppurile ülikooli kõrval ka riiklikud institutsioonid (nt Sotsiaalkindlustusamet) ja kohalikud omavalitsused ning toetus võib sõltuda elukohast, varanduslikust seisust, töötamisest. Üldjuhul ei välista erivajadustega inimestele võimaldatud toetuste saamine muude, erivajadusest mitte sõltuvate toetuste saamist.

Olulisel kohal on ka õppemeetodid ja teenused

Õppemeetodites on oodata samuti muudatusi. Ülikoolid peavad järjest enam rakendama erinevaid haridustehnoloogilisi võtteid, mis seni on olnud piiratud (nt teksti eelistamine pildiformaadile, pimedate programmeerijate või matemaatikute õpetamine, kogemusnõustajate koolitamine). Sportimismisvõimalusi pakkuvad ülikoolid peavad looma võimalusi ka erivajadusega spordiharrastajale. Aasta-aastalt rahvusvahelistuvad ülikoolid järjest enam, mis seab ülikoolidele täiendava surve luua teenuseid ja tugisüsteeme erivajadustega tudengite vastuvõtmiseks ja mobiilsuse soodustamiseks (abistajate võrgustik, transpord, majutus). Arusaadavalt tagab kasvav erivajadustega üliõpilaste arv ka nende järjest suureneva huvi tudengiürituste vastu. Mida paremaks muutuvad osalemisvõimalused, seda igapäevasemaks muutub erivajadusega üliõpilane tavapärasel kõrgkooli tegevuses, hoonetes ja üritustel.

Üldised soovitusel

- Võta kindlasti ühendust huvipakkuvat eriala õpetava kõrgkooliga* (kui kõrgkoolis on, siis kindlasti erivajadustega tudengite koordinaatoriga) ning küsi üle kõik sind huvitavad aspektid (sh ligipääs).
- Anna aegsasti märku enda konkreetsetest vajadustest (nii sisseastumiskatseid tegema minnes, eksamit sooritades kui ka lihtsalt ainet kuulates). Kuna isikuandmete kaitse seadus ei luba koguda konfidentsiaalset infot, siis just sinu valmisolek enda vajadustest vajalikke inimesi informeerida on abiks kõrgkoolil sulle parimate lahenduste pakkumisel.
- Uuri erivajadustega tudengite koordinaatorilt (või konkreetse kõrgkooli üliõpilaskülalt), millised on üliõpilaselamutes majutustingimused erivajadustega tudengitele.
- Suund kõrgkoolides on sinnapoole, et erivajadustega üliõpilane peaks saama infot ja abi kõikidel tasanditel võrdsete teiste üliõpilastega. Siiski korraldavad kõrgkoolid spetsiifilisemates küsimustes erivajadustega tudengitele ühiseid kohtumisi-ümarlaudu, kust kindlasti tasub osa võtta. Samuti võib julgesti pöörduda oma ülikooli erivajadustega üliõpilaste nõustaja või kontaktisiku poole.
- Kui vähegi võimalik, teavita enda instituudi/teaduskonna/osakonna õppekoordinaatorit ja ka õppejõudu oma vajadustest. Kuna loengus on sadu tudengeid, siis alati ei pruugi õppejõud teada sinu soovidest või vajadustest (näiteks kui tudeng on vaegkuulja ning õppejõud ei soovi mikrofoni kasutada või kui vaegnägija ei saa õppejõult sobivaid materjale – kui tudeng õppejõudu sellest teavitab, saab see siiski lahendatud).
- Tihti tuleb olla järjekindel ja valmis oma õigusi kaitsma. Kõrgkoolides tegutsevad tuutorid ja mitmes kõrgkoolis ka tugitudengid, kes on valmis sind igati toetama, kuid kui sa endast märku ei anna, ei saa nad sind ka aidata.
- Küsi julgesti abi oma kursusekaaslastelt (teil on palju ühiseid õppeaineid) või pöördu tuutorite, üliõpilasesinduse ja üliõpilasküla poole, kui vajad abi või abistajat.
- Erivajadustega üliõpilasel on õigus kasutada kõiki soodustusi, toetusi ja teenuseid, mis on võimaldatud puuet mitte omavatele tudengitele. Samuti on puudega üliõpilasel õigus osaleda otsustusprotsessides ja tudengiüritustel või kandideerida esinduskogudesse.
- Ära unusta, et kui pead lugu endast ja teistest, oled loonud eeldused, et peetakse lugu ka sinust. Tulemuslik saab õpiprotsess olla siis, kui pingutavad nii üliõpilane kui ülikool ning igaüks teab oma õiguste kõrval ka oma kohustusi. Ära anna alla ega kaota usku!

* Erivajadustega tudengite kontaktisiku kontaktid leiad kõrgkooli koduleheküljelt. PRIMUS partnerkõrgkoolides olevate kontaktisikute kontaktid (seisuga aprill 2012) aadressilt <http://primus.archimedes.ee/primuse-partnerkorgkoolid-ning-erivajadusega-ueliopilast-kontaktisikud>.

Head praktikad haridusvaldkonnas

I juhtum

Tugiteenused hariduslike erivajadustega õpilasele üldhariduskoolis

Kommentaari lisanud Tiina Kivirand, HTM, üldhariduse osakonna nõunik, ning Helen Voog, EPIKoja peaspetsialist.

Taust

Tegemist on üldhariduskooliga, õpilaste arv umbes 400. Kooli õpetajate kaader on püsiv. Õppehooned on renoveeritud, õpilastel on head sportimisvõimalused, koolil õpilaskodu. Tulemuslikult töötavad tugiteenused (psühholoog, logopeed, sotsiaalpedagoog, parandusõpe, pikapäevaryhm, konsultatsioonid) hariduslike erivajadustega laste abistamiseks. Koolil on ka aktiivne koostöö lastevanemate ja kohaliku omavalitsusega.

Koolikohustuse täitmise edasilükkamise aluseks perearsti või lastearsti otsuse alusel on järgmised tervisehäired: äge haigus, kroonilise haiguse ägenemine või raske trauma, mis on vajanud pikaajalist (üle kuue nädala) haiglaravi viimasel aastal enne kooli astumist; kõne ja keele arenguhäired (logopeedilise uuringu alusel); neurootilised häired.

Psühhiaatri otsuse alusel võib anda koolipikendust, kui lapsel on järgmised tervisehäired: segatüüpi spetsiifilised arenguhäired; pervasiivsed arenguhäired; hüperkineetilised häired; segatüüpi käitumis- ja tundeuhäired; suhtlemishäired; neurootilised häired.

Allikas: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13349293>

Antud juhtumi juures ilmnud õpilasel mitmed õpiraskused nii eesti keeles kui ka matemaatikas. Õpiraskus on ajutalitluse või aju struktuuri neurobiolingvistiline hälve, mis seostub inimese taju, mälu, mõtlemise ja kõnega.

Juhtumi kirjeldus

Karin on pärit paljulapselisest perekonnast. Tüdruk tuli kooli aasta hiljem, kuna sai koolipikendust. Probleemid õppetöös ilmnud juba kooli tülles. Algklassides töötas ja mõtles laps tundides kaasa, kui õpitav materjal oli jõukohane. Tähelepanu ja huvi kadus, kui teema oli raske. Iseseisva töö puhul kirjutas juhuslikke vastuseid. Tihti tõstis kätt, aga kui teda küsiti, siis ehmus ning vaikus. Kui ülesandest aru ei saanud, ei küsinud abi, vaid tegi nagu oskas. Sageli lõpetas tüdruk töö kohe, kui võimalus tekkis. 2. klassi lõpuks suutis kergemad ülesanded iseseisvalt ilma õpetajapoolse meeldetuletamiseta lõpetada. Vastuste kontrollimisega alati ise toime ei tulnud. Suureks takistuseks oli tähelepanu hajumine – järg kippus kaduma ning ühistöö ei jõudnud järele. Raskusi oli ühelt tegevuselt teisele üleminekuga, orienteerumine oli keeruline, segistas vasakut-paremat, üleval-all, tööjärge vihikus ise tihti ei leidnud, seda tuli õpetajal näidata. Lisaks esines probleeme mälu.

1. klassi alguses tundis tähti, kuid luges veerides. Raskused lugemise-ga jätkusid ka järgmistes klassides. Sageli ei tulnud tüdruk toime teksti mõistmisega, loetu jutustamine oli konarlik. Loost vajaliku info leidmine oli keeruline, tihti pakkus huupi. Ärakirjas tegi palju vigu. Kirjutas 2–3 tähe haaval. Raskused matemaatikas ilmnud hulga ja arvu seose mõistmisel. Korrutustabeli omandamine oli ääretult raske. Raskusi valmistas nii kella, raha kui ka aastaegade tundmine, samuti segistas kuude nimetusi. Loodusõpetuses oskas kaasa rääkida nendel teemadel, millega igapäevaselt kokku puutus.

Suhtlemisel oli Karin sõbralik, osales klassikaaslaste mängudes, kuid algataja ei olnud kunagi. Meeldisid liikumismängud, lauamängude vastu huvi ei tundnud.

Kooli tegevus

1. klassist alates osales Karin kõneravi tunnis kooli logopeedi juures. Samaaegselt käis ka parandusõppe tundides. Toimused vestlusringid klassijuhataja, logopeedi ja kooli psühholoogiga. Nendel osales ka ema, kes toetas igati koolipoolset tegevust. Ema soovis tüdruku aidata ja toetada, kuid puudu jäi oskustest ja järjepidevusest.

Kolmandas klassis suunati tüdruk lastepsühhiaatri konsultatsioonile. Arst soovitas individuaalset õppekava ja diferentseeritud hindamist, samuti andis soovitus nõustamiskomisjoni suunamiseks, et arutada õppekava muutust. Lapsevanem, kes nägi kõrvalt, et tüdruku toimetulek on raske, oli sellega nõus. Suurele tööle vaatamata olid tulemused kesised.

Maakonna nõustamiskomisjon määras lihtsustatud õppekava. Kuna klassijuhataja oli läbinud parandusõppe kursused, jätkas Karin õppimist oma klassis. Vajadusel sai ta eraldi tunniülesande. Selle tulemusena tüdruku õppeedukus tasapisi paranes.

5. klassi sügisel said kõik uued aineõpetajad lühiülevaate Karini toimetulekust eri ainetes. Koolil oli võimalus tööle võtta abiõpetaja. Kuna lisaks Karinile oli lihtsustatud õppekaval õppivaid lapsi veel, hakkasid nad eesti keelt ja matemaatikat omandama klassist eraldi abiõpetaja juures. See variant sobis Karinile hästi ja tüdruk oli rõõmus ning asjalik kõigis nendes tundides. Klassiga koos olles teistes ainetundides kippus vahel lihtsalt niisama istuma, ülesandeid tegi kaasa hooti, raskuste korral abi alati ei küsinud.

6. klassis jätkus õppetöö abiõpetaja juures eesti keele ja matemaatika tunni ajal. Kuna raskused ilmsid ka loodusõpetuses, oli tüdruk ka need tunnid klassist eraldi. Aasta alguses olid ka käitumisprobleemid. Karin kippus tundides vahele segama, kellegagi sõnelema ja vaidlema. Pärast vestlusi probleem taandus.

Praegu õpib Karin 7. klassis, tuleb õppimisega võimetekohaselt toime ja on iseseisev. Suhted klassikaaslastega ei ole väga aktiivsed, aga temaga arvestatakse. Suhtleb ka õpilastega väljaspool enda klassi. Kuna Karin õpib eesti keelt ja matemaatikat klassist eraldi aastaid, ollakse sellega harjutud. Tüdrukule meeldib koolis käia ning koduste töödega saab üldjuhul hakkama. Tunnitööd teeb kaasa, kui vajab abi, annab sellest märku.

Kõneravi eesmärk on parandada lapse häälamisraskusi, laiendada sõnavara ning tegeleda kõne- ja kirjutamislaste raskustega.

Parandusõpe ehk uue nimega õpiabirühm on mõeldud põhiharidust omandavatele õpilastele eripedagoogilise või logopeedilise abi osutamiseks (täituvuse piirnorm on 6 õpilast).

Allikas: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13337919>

Individuaalne õppekava (IAK) on hariduslike erivajadustega õpilase jaoks koostatud õppekava, mis loob õpilasele tingimused võimetekohaseks õppimiseks ja arenemiseks. IAK koostatakse õpilasele, kelle eriline andekus, õpi- ja käitumisraskused, terviserikked, puuded või pikemaajaline õpikeskkonnast eemal viibimine põhjustab olulisi raskusi töötada oma klassikaaslastega samal ajal samas ruumis või vastavale klassile koostatud töökava alusel. Individuaalse õppekava koostamine on lubatud mis tahes kooliastmes ja mis tahes riikliku õppekava järgi õppivale õpilasele.

Individuaalse õppekava järgi õppimise kord – <https://www.riigiteataja.ee/akt/824971>

Diferentseeritud hindamine on õpilaste erinevaid võimeid arvestav hindamine.

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava – <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122010014> (edaspidi *lihtsustatud riiklik õppekava*) – kehtestab põhihariduse standardi intellektipuudega õpilastele, kes nõustamiskomisjoni soovitusel ja vanema nõusolekul õpivad lihtsustatud, toimetuleku- või hooldusõppes.

Kasutatud meetmed õpilase abistamiseks:

- klassijuhataja tegi märkmeid õpilase edukuse kohta, avas õpilase vaatluse kaardi;
- õpilasega tegelesid kooli logopeed ja psühholoog, kes andsid oma hinnangu;
- 1. klassist alates osales parandusõppes ja kõneravis;
- 3. klassis käis kooli soovitusel psühhiaatri konsultatsioonil;
- 3. klassis suunas kool õppenõustamiskeskusesse õppekava muutmiseks;
- 5. klassis õppis abiõpetaja juures eesti keelt ja matemaatikat;
- 6. klassis lisandus loodusõpetus;
- 7. klassis õpib eraldi eesti keelt, matemaatikat ja loodusõpetust;
- ülejäänud tunnid on koos klassiga. Õpetajad annavad tunniülesandeid lähtuvalt lihtsustatud õppekavast.

Olulisel kohal oli koostöö, millesse olid haaratud klassijuhataja, abiõpetaja, aineõpetajad, direktsioon, logopeed, psühholoog ja lapsevanem. Regulaarselt toimusid erinevad nõupidamised ning võrgustiku koosolekud. Väljaspool kooli tehti koostööd maakonna õppenõustamiskeskusega.

Tiina Kivirand: Selle juhtumi puhul saab heaks pidada seda, et toimis koolisise koostöö. Klassijuhataja tegi algklassides ära väga suure töö lapse aitamisel ja sobivate õppemeetodite leidmisel. Samuti on väga oluline, et klassijuhataja hoidis klassis erinevusi aktsepteerivat õhkkonda. Ta pidas nõu ja arvestas logopeedi ja psühholoogi nõuandeid. Tüdrukul oli ka väga palju abi kõneravi tundidest. Suurepäraselt on mõjunud õppeedukusele eraldi tunnid abiõpetajaga. Väga oluline on ka koolis valitsev HEV-õpilasi toetav õhkkond – iga lapse puhul püütakse leida parim lahendus. Õpetajad on saanud ka vastavaid koolitusi. Hästi sujus koostöö õppenõustamiskeskusega. Kooli sõnul tuli antud juhtumi puhul selgelt välja vajadus õpetada vanemaid oma HEV-lapsi õpetama ja toetama. Karini ema oli küll valmis algklassides tüdrukut toetama õppimises, kuid puudu jäi nii oskustest kui ajast.

Antud juhtumi puhul saab esile tõsta mitut olulist positiivset aspekti:

- õpetajate positiivne suhtumine ja hoiakud erivajaduse märkamisel ning vajalike tugiteenuste rakendamisel;
- lihtsustatud õppekavaga õpilase õpetamisel tavaklassis on oluline, et vähemalt põhiainetes rakendataks eriõpet individuaal- või rühmaõppe tundide raames;
- õpetajate omavaheline ja koostöö lapsevanemaga;
- õpilase arengut jälgiti pidevalt ning vajadusel võeti kasutusele täiendavaid tugimeetmeid.

Mida oleks võinud veel teha? Eripedagoogilisest vaatekohast lähtuvalt oleks õpilane ehk juba varem tulnud saata erispetsialistide uuringutele, et võimalikult varakult võimetekohast õppekava ja tugimeetmeid rakendada.

Eksperdi soovitus: Kindlasti tasuks kolmandas kooliastmes arvestada, et tavaõppega võrreldes pöörataks rohkem tähelepanu tööõpetusele ja töökasvatusele. See on aeg, kus peaks hakkama kavandama õpilase üleminekut teisele haridustasemele, mis eeldatavasti on kutseharidus, ning vastavalt õpilase huvidele ja võimetele suurendama tööõpetuse tundide hulka kutsealase ettevalmistuse eesmärgil.

II juhtum

Intellektipuudega poisi edasiõppimine pärast toimetulekukooli lõpetamist

Taust

Tegemist on toimetulekukooliga, kus õpib 19 last. Klassikomplekte on neli, õpetajaid üheksa. Koolis töötab õpilaskodu kahe kasvatusrühmaga, kokku 14 õpilast. Kool loob võimalused põhihariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks intellektipuudega õpilastele, kes nõustamiskomisjoni soovitusel ja vanema nõusolekul õpivad toimetuleku- või hooldusõppes.

Kool pakub õpilastele rehabilitatsiooni võimalusi, logopeedilist abi, muusikaterapiat, kunstiterapiat, massaaži, ratsutamist, arvutiõpetust ning ujumist. Samuti on koolil palju toetavaid traditsioonilisi tegevusi (nt suvelaagrid, tähtpäevade tähistamine) ja üritusi.

Juhtumi kirjeldus

Juhan tuli toimetulekukooli 1. klassi 1997. aastal. Kui noormees oli jõudnud 9. klassi lõpetamiseni, oli riik toimetulekuõppel olevatele õpilastele andnud võimaluse täiendavaks õppetöök kolmeks õppeaastaks (lapsevanema soovil). Juhani vanemad olid lisa-aastate võimalusega nõus ning kool sai Juhanit täiendavalt eluks ette valmistada. Juhan lõpetas toimetulekukooli põhikooli lõputunnistusega (toimetuleku riikliku õppekava alusel) 2009. aastal.

Varasemalt oli koolil raskusi oma õpilaste edasiõppimise korraldamisega, kuna sobilikke võimalusi nappis. Sagedasti jäid toimetulekukooli lõpetanud noored inimesed lihtsalt koju või heal juhtul kohaliku päevakeskuse klientideks, kes hoolitses, et õpitud oskused ei kaoks.

Juhani puhul olid õpetajad juba varem märganud, et poisil on potentsiaali edasi õppida ning ta võiks omandada mõne lihtsama eriala. Juhan tuli iseseisvalt toime kodust kooli tulekuga, teadis rahatähti, et bussipiletit osta, tundis ära õige bussi jne. Juhan luges ja arvutas suhteliselt hästi toimetulekuõppel oleva õpilase kohta.

Noormehe klassijuhataja oli teinud uurimuse hariduslike erivajadustega õpilaste jätkuõppe võimalustest ning klassijuhataja algatusel otsustati soovitada elukohajärgset kutsekooli, et Juhan saaks kodus elada. Soovitud kutsekoolis õpetati lihtsustatud õppekava alusel põhikooli lõpetanud noori puhastusteenindaja erialal; seni ei olnud toimetuleku õppekava alusel lõpetanud vastu võetud. Kool püüdis teha koostööd kutsekooliga, et ka toimetuleku õppekava järgi õppivad hariduslike erivajadustega noori vastu võetaks – kool käis lisa-aastatel olevate õpilastega tutvumas erialaga ning tehti eeltööd selleks, et Juhan saaks õppima asuda. Samuti uurisid kool ja klassijuhataja teisi sobivaid võimalusi, mida Juhani jätkuõppeks pakkuda. See võimalus rakendust siiski ei leidnud.

Toimetuleku õppekava rakendatakse mõõduka intellektipuudega õpilastele. Loe lisa – Toimetuleku õpe https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1281/2201/0014/VV182_lisa2.pdf.

Hetkel kehtiva seadusandluse kohaselt võib toimetulekuõppel olevate õpilaste põhihariduse omandamist pikendada kahe aasta võrra ning sellele järgnevalt on võimalik rakendada veel üks lisa-aasta kutsealaseks ettevalmistuseks. Lisa-aasta eesmärk on eelkõige pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või üleminekuks tööturule. Kutsealast ettevalmistust tehakse koostöös mõne kutseõppeasutuse või tööandjaga. Iga õpilasele koostatakse üleminekuplaan, milles arvestatakse õpilase teadmisi ja oskusi, õpilase ja vanema soove ja vajadusi ning kooli võimalusi. Kui õpilasele rakendatakse lisa-aastat, siis kooli õppekavas peaksid need aspektid olema läbi mõeldud.

Kodulehekülj www.astangu.ee

Täpsem informatsioon Astangu KRK koduleheküljelt <http://www.astangu.ee/oppetoo/kursused/kohanemiskursused.html>.

Koolil tekkis koostöö Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskusega, mille spetsialistid soovitasid Juhani vanematel tulla lahtiste uste päevadele. Juhani klassijuhataja oli perele teejuhiks Tallinnas ja ka õppekeskuses. Nii Juhani kui tema vanematele Astangul nähtu meeldis – nii võimalused eriala omandamiseks kui ka õpilaskodu ja tugiteenuste olemasolu.

Klassijuhataja abiga täideti kevadel kõik vajalikud dokumendid kandideerimaks Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse kohanemiskursusele, kool koostas õpilasele põhjaliku iseloomustuse, kus toodi välja tema eeldused ja oskused.

Tulemus

2011/12. õppeaastal õpib Juhani Astangu Kutserehabilitatsioonikeskuses kolmandat aastat, sellest puidutöötlemise kursusel teist aastat. Esimesel aastal läbis ta kohanemiskursuse, mille tulemusena selgus, et noormehel olid eeldused õppida edasi puidutööd. Suvel oli Juhani praktikal kahes puidufirmas ning väidetavalt tuli tööga toime juhendaja olemasolul. Kool loodab, et kursuste lõppedes leiab ta töökoha, kus tal oleks töökohapoolne tugi. Juhani on tänu jätkuõppele võimalus olla kaasatud ühiskonda.

Selle juhtumi puhul on olulisel kohal olnud hea koostöö vanemate, õpilase elukoha sotsiaaltöötaja ning Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskusega.

Kooli hinnangul on õpetaja ja lapsevanema koostöö aluseks arusaam, et lapsevanemale on tema laps kõige olulisem ning ta soovib oma lapsele kõige paremat õpetust, kasvatust ja arendamist toetavaid tegevusi. Õpetaja ja lapsevanema suhtlemisviisiks on individuaalne vestlus, arenguestlused (kaks korda õppeaastas), võimalus osaleda ühisüritustel väljasõitudel ning osa võtta kooli lahtiste uste päevadest. Laste arv koolis on väike ning seetõttu on igal kooli töötajal, kes tegeleb oma õpilastega, alati võimalus vanemaga koostööd teha ja jõuda pea iga vanemani.

Tiina Kivirand: Toimetuleku õppekava alusel õppivate õpilaste kõige suuremaks probleemiks on pärast põhikooli lõpetamist edasiõppimisvõimaluste leidmine. Kõige keerulisem ehk ongi leida kutsekooli, kus ollakse valmis ka toimetulekuõppel olevaid õpilasi õpetama.

Antud juhtumi puhul leidis probleem kooli ja kodu koostöös sobiva lahenduse.

III juhtum

Erivajadusega noor kutseõppes

Taust

Tegemist on Eesti ühe suurema kesk- ja kutseharidust pakkuva õppeasutusega. Õpilaste arv keskmiselt 1300. Hariduse omandamiseks on palju erialasid, neist 15-l on võimalik õppida põhihariduse baasil. Konkreetselt üks eriala on suunatud hariduslike erivajadustega noortele. Õpilased saavad vastavalt valitud erialale kas kutse- ja/või keskhariduse. Seitset eriala on võimalik õppida keskhariduse baasil ning sessioonõppes keskhariduse baasil on neli eriala.

Juhtumi kirjeldus

2010. aasta kevadel pöördus kooli vastuvõtukomisjoni esimehe poole ema, kelle poeg Kristo oli lõpetamas põhikooli. Poisi varasem haridustee oli järgmine: Kristo on normintellektiga, kes läks oma kodulinna ühe suure gümnaasiumi esimesse klassi. Probleemid hakkasid tekkima suhtlemises kaasõpilaste ja õpetajatega. Ema tegi kooliga tihedat koostööd, otsis abi ka spetsialistidelt. Neljandas klassis diagnoositi Kristol Aspergeri sündroom ja ta vahetas kooli.

Uus kool oli väike ja õpilasi klassis palju vähem kui endises koolis. Kristole koostati rehabilitatsiooniplaan ja määrati tugiisik, kes oli abiks nii koolile, poisile ja kui ka tema emale.

Kristo tugev huvi on juba aastaid olnud arvutid ja kõik nendega seonduv. Sellest tingituna tundis ema huvi poisi õppimisvõimaluste kohta erialal arvutid ja arvutivõrgud. Varasemalt oli poiss juba mitu kuud käinud täiskasvanutele mõeldud arvutikursustel ja saanud seal hästi hakkama.

Informatsiooni kogumine

Alguses tundus koolile Aspergeri diagnoosiga õpilase vastuvõtmine hirmutav, sest varasemad teadmised ja kogemused antud diagnoosi osas puudusid. Seetõttu oli esimeseks sammuks informatsiooni kogumine, et end diagnoosiga kurssi viia. Lisaks arutati, millised võimalused on koolil noormehe vastuvõtmiseks.

Kaks kõige suuremat küsimust olid, et kas õpilane tuleb suures koolis toime ja kas kool (eriti õpetajad) on valmis tavarühmas erivajadusega õpilast õpetama.

Üheks alternatiiviks oli hariduslike erivajadustega õpperühm, kus õpetatakse majutusteenindust. Noormehel oli aga ainult üks soov: õppida erialal arvutid ja arvutivõrgud. See eriala on tavaliselt suure konkursiga ning rühmas on õppeaasta alguses vähemalt 30–34 õpilast.

Aspergeri sündroom on üks autismi vormidest. Oluline on teada, et Aspergeri sündroomiga ja ilma vaimse mahajäämuseta autismiga lapsed saavad õppida sageli tavakoolides ja tavaprogrammi alusel. Vaatamata nii suurtele erinevustele autismiga laste võimekuses, on siiski vajalikud sarnased lähenemisviisid, mis lähtuvad peamisest diagnoosist. Et lapsele oleks tagatud parimad võimalused arenguks, peab õpetuse struktuur ja nõuded, samuti õpperühma suurus, vastama lapse võimetele ning vajadusel peab kool pakkuma alternatiive. Parimad tulemused saavutatakse väikeses grupis (suurusega kuni neli last), aga vajadusel ka üks ühele õpetamisel ja/või abiõpetaja rakendamisel.

Peamised eeldused õppimiseks on järgmised: autismiga laps on võimeline õppima ja arendustööst on talle kasu; aju töötamise erisused, mistõttu suudavad nad õppida vaid kindlal moel ja viisil; lähtumine individuaalsetest võimetest ja vajadustest. Allikas: "Märka ja toeta last. EPIKoda, 2010".

Sotsiaalpedagoog on isik kooli tugipersonalist, kelle ülesanneteks on aidata õpilasel oma probleeme teadvustada ja ennast analüüsida, et leida probleemile lahendus; õpetada last ise ennast hindama kooli, kodu ja üldsuse tasandilt lähtuvalt, seda muidugi lastevanemate kaasabil; õpilaste abistamine ja nõustamine sotsiaalsete suhete kujundamise valdkonnas; klassijuhataja töö toetamine hõlbustamine. Sotsiaalpedagoog teeb koostööd kõigi õpilaste, lapsevanemate, pedagoogide ja kooli töötajatega, kellel on eelpool nimetatud probleemidega kokkupuuteid. Kooli tugipersonalist saab lugeda Justiitsministeeriumi koduleheküljelt. Allikas: <http://www.kuriteoennetus.ee/40363>

Kool organiseeris kohtumised lapsevanemaga, karjäärinõustaja võttis ühendust Kristo eelmise kooli ja sotsiaalpedagoogiga, kes oli poisi arengu ja varasemate õpingutega kursis.

Kristo kohta saadud informatsioon oli järgmine: õpetajad õpetasid teda teatud ainetes individuaalse õppekava alusel või siis tavaõppekava järgi, kus tegid talle teatud mõõndusi lähtuvalt poisi eripärast. Poisi eriandekus avaldub seoses arvutitega, hätta jääb ta aga suhtlemissituatsioonides, kus ilmneb tema taju eripära – mitte mõista abstraktset kõnet. Suuri raskusi esineb teksti koostamisega, eriti kirjutamisega.

Saadi teada, et Kristo ei söö teistega koos, ega söö toite, kus toiduained on segatud. Riietumisel kannab kapuutsi ja seda 24 tundi päevas. Ta ei vaheta riideid, kandes alati samu riideid, kuni need on katki. Kooli kehalise kasvatuse tundides ei käinud, samas käib aga regulaarselt rehabilitatsioonikeskuse jõusaalis trennis ja saab lisaks füsioterapeudi teenust.

Kristot iseloomustati sümpaatse, rahuliku ja isegi märkamatu õpilasena. Kool sai ka teada, et Kristole on võimalik määrata tugisik, kui see vajalikuks osutub.

Edasised sammud

Olles saanud palju uusi teadmisi Kristo ja tema toimetulemise kohta, otsustati järgmise sammuna poiss koos emaga kohtumisele kutsuda, et omavahel tutvuda ja koolimajas ringi vaadata.

Kristo, tema ema, psühholoogi ja arvutieriala aineõpetaja kohtumine toimus kevadel.

Esmamulje Kristost oli kui väga sümpaatsest noormehest. Vestlus toimus peamiselt küll Kristo emaga, kuid mõnele küsimusele vastas poiss ka ise. Kooli kohta arvas ta, et maja on väga suur, umbes sama suur kui tema esimene koolimaja. Sellegipoolest avaldas noormees soovi kooli õppima tulla.

Pärast kohtumist ning mitmeid arutelusid otsustas juhtkond Kristo kooli vastu võtta.

Kristo põhikooli lõputunnistus oli heade hinnetega ja erialase testi sooritas ta suurepäraselt, seega oli ta sissesajate pingereas üks esimesi. Kui kool ei oleks Kristo Aspergeri sündroomist teadlik olnud, oleks ta igal juhul oma lemmikerialale sisse saanud. Küll oleksid edasistes õpingutes ilmnenu tõesed raskused. Nüüd oli koolil võimalus Kristo eripära arvestada ning võtta kasutusele õppetööd toetavad meetmed.

Tegevused koolis

Enne õppetöö algust toimus koolis veel üks kohtumine, kus osalesid nõustajad, Kristo rühmajuhataja, osakonnajuhataja asetäitja, tugisik ja sotsiaalpedagoog. Ühisel arutelul pandi paika plaan, kuidas on võimalik noormeest õppetegevuses toetada. Üks otsus oli lasta tal rahulikult kohaneda kooli, rühma ja õppetöoga. Lisaks ei kiirustata teda abistama igal sammul, vaid ainult siis, kui selleks tõesti vajadus tekib. Ühine otsus oli, et poissi õpetavaid pedagooge tuleb Kristo eripärast teavitada. Samuti tuleb koostada individuaalne õppekava.

Osakonna koosolekul andsid tugisik ja rühmajuhataja teada, et arvuti ja arvutivõrkude erialal õpib erivajadusega õpilane. Tugisik tegi ettekande Aspergeri sündroomist ja andis ülevaate toetamismeetoditest, mis aitavad Kristol omandada teadmisi ja õpetajatel neid teadmisi ka kontrollida.

Õppetöö käigus juhendasid õpetajaid individuaalselt tugiisik, rühmajuhataja ja osakonnajuhataja asetäitja. Kõik ei sujunud alati suurepäraselt, sest nappis teadmisi ja kõigile küsimustele ei jagunud õigeid vastuseid. Mõni õpetaja kogus ise Aspergeri sündroomi kohta teadmisi ja lahendusi ning saavutas Kristoga töös häid tulemusi.

Kristole valmis individuaalne õppekava, mille koostamine oli kooli jaoks päris keeruline, sest puudusid vajalikud teadmised.

Õpilase hindamisel lähtuti tema eripäradest:

- teoreetilisi teadmisi kontrollida valikvastustega testi vormis;
- praktilisi oskusi kontrollida täpsete korralduste või küsimuste abil;
- analüüsi ning selgitust nõudvate ülesannete või suulise vastuse mitterahuldava hinde korral kasutada hindamiseks valikvastustega testi vormi;
- referaadi või uurimistöö koostamisel anda ette kasutatava kirjanduse loetelu kuni nelja allika ulatuses.

Lapse tugiisik abistab last arendavate tegevuste läbiviimisel, õpetab ja julgustab teda igapäevaelus toime tulema, on vajadusel täiskasvanud saatjaks, abistab õppimisel, suhtlemisel pereliikmetega või väljaspool kodu, õpetab last enda eest hoolitsema jms. Tugiisiku teenust saav laps elab oma kodus, sh asenduskodus, ning kohtub tugiisikuga regulaarselt nii oma kodus kui ka teistes kokkulepitud kohtades, alati lapsevanema teadmisel ja nõusolekul.

Rohkem informatsiooni Sotsiaalministeeriumi koduleheküljelt <http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele/sotsiaalteenused-puudega-inimesele/tugiisik.html>.

Tulemus

Kogu ettevalmistuse ja erinevate inimeste koostöö tulemusena saavutati see, et Kristo lõpetas esimese kursuse "normaalsete" tulemustega (tal olid kõik ained hinnatud ja hinded olid positiivsed) ja on jõudnud tänaseks juba teise kursuse poole peale. Erialatundides on ta saanud väga häid tulemusi. Muidugi ei ole kõik läinud lihtsalt ja nii mitmelgi õpetajal on kulunud aega, et leida Kristo jaoks kõige sobivam lähenemisviis nii talle teadmiste andmiseks kui ka nende kontrollimiseks. Kristole meeldib koolis käia. Algselt oli emaga kokkulepe, et kui suur kool ja rühm Kristot liigselt väsitavad, võib ta endale mõnikord puhkepäevi võtta, aga siiani on Kristo väga vähe puudunud. Rühmakaaslastega suhtleb ta minimaalselt, kuid ei ole esinenud ka märgatavaid konflikte.

Kristo arengus on täheldatud poolteise aasta jooksul mitmeid muutusi. Kui esimesel kursusel juhtus seda väga harva, siis teisel kursusel on noormees hakanud kaasa tegema kirjalikke töid. Ta teeb küll aeglasemalt ja mõnikord vajab pärast tunni lõppemist veel õpetajapoolset juhendamist. Teine suur muutus on see, et Kristo võtab osa kehalise kasvatus tundidest, mida ta põhikoolis ei teinud. Ta ei tee küll kõike kaasa ega vaheta riideid dresside vastu, kuid enamuse tunni ülesannetest täidab. Samuti on ta hakanud sellel õppeaastal iseseisvalt üles otsima õpetajaid, kellele on vaja mõni töö järele vastata või nendega vastavaid kokkuleppeid sõlmida. Ta külastab koolisööklad mõnikord lihtsalt niisama, vahel ka sööb seal. Väga suur muutus on see, et Kristo käib koolis ilma kapuutsita.

Kristol avaldub mõnikord ka huvitav huumorimeel. Näiteks on ta enda kohta kirjanduse õpetajale öelnud: "Mulle tuleb info failidena, kuid tekstitöötlusprogramm on puudu."

Koolile on see rõõm, et Kristo õpib oma lemmikerialal. Noormehe suurim edusamm on see, et ta on jõudnud teisele kursusele. Kooli jaoks ei ole see olnud lihtne protsess; praeguste tulemuste nimel on tehtud palju tööd ning kindlasti jätkub noormehe jälgimine ja toetamine õpingute lõpuni.

Tiina Kivirand:

Kristo juhtum on hea näide sellest, et kool on koosõppimise koht. Tuleb vaid kiita kooli valmisolekut ja head tahet võtta vastu väljakutse erilise erivajadusega õpilase õpetamiseks. Õpetajatel on Aspergeri sündroomiga õpilastega suhteliselt vähe töökogemusi ning alati on lihtsam probleemi eirata, kui sellega tegelema hakata. Nende laste õpetamine ongi vaevarikas ja nõuab eriteadmisi, aga õige lähenemise ja meetoditega on võimalik saavutada häid tulemusi. Antud juhul on sellele õpilasele antud suurepärase võimalus haridustee jätkamiseks ja elukutse omandamiseks. Kuna koolis on paranenud ka õpilase sotsiaalsed oskused, siis võiks selle aspekti arendamisele edaspidigi tähelepanu pöörata: analüüsida, mis on olnud tulemuste põhjuseks ning kuidas õpilase tugevaid külgi arvestades edasist arendustegevust kavandada.

Foto: Riti Saks

President Toomas Hendrik Ilves on öelnud:

„Puuetega inimeste toetamine, nende õigustesse suhtumine ja võimalikult lai kaasamine ühiskonda näitab kogu meie ühiskonna tervist, küpsust ja tugevust.”

Puuetega inimeste igakülgse kaasamise võimalustele tuleb mõelda ning astuda samme kõigil tasanditel – riik, kohalikud omavalitsused, valitsusvälised organisatsioonid, eraettevõtted, üksikindiviidid. Kaasamine ei tähenda enam ainult võimaluste loomist, vaid ka puuetega inimeste võimalust tunda rõõmu loodud võimalustest ning kasutada kõiki õigusi, samas unustamata õigustega kaasnevaid kohustusi.

Loodame, et käesolevast käsiraamatust leiavad vajalikku informatsiooni erinevate toetusvõimaluste osas nii puudega inimesed, sotsiaaltöötajad, haridustöötajad kui kõik teised huvilised ning et koostatud materjalid leiavad kasutust spetsialistide edasistel täiendkoolitustel.

Eesti Puuetega Inimeste Koda

Toompuiestee 10

Tallinn

www.epikoda.ee